

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

Költők és versek

Bódi Tóth Elemér, Jávorka Ágnes, Kiscseri Mihály,
Magyari Barna, Oláh András, Papp Tibor,
Pethő László, Simek Valéria, Széki Patka László,
Szokoly Tamás

Ronald Stuart Thomas walesi költő versei
Petrőczy Éva fordításában

Valachi Anna drámája
Kozmutza Flóra, József Attila és
Illyés Gyula kapcsolatáról

Jeles palócok

Solymár József beszélgetése Csáky Pállal

'56 ötven éve

Fancsik János visszaemlékezése

Radics István: Erdészház
(részlet)

MEGEMLEKEZÉS A BALASSI BÁLINT ASZTALTÁRSASÁG MEGALAKULÁSÁRÓL

2006. február 17-én, Salgótarjában

(részlet)

Az emlékezéssel általában baj van. Az a baj van vele, hogy a tényleges események egyes részletei felnagyítódnak, másokról meg említés sem történik. Valójában csak egy narrációját adjuk az egykor voltoknak, amely sokszor többet árul el arról a pozícióról, amelyet most elfoglalunk, mint arról, amiről beszélni kéne vagy beszélni szeretnénk. Így aztán számtalan változatát volt szerencsém megismerni a Balassi Bálint Asztaltársaság létrejöttének. De talán ezek felsorolását máshol kellene megtenni. Inkább elvégzem helyette a múlt Handó Péter-i olvasatának zanzásított változatát:

Az 1980-as évek végéig a jelenlegi OMV-kút melletti „fiatalok háza” főképp a Salgótarjában bevándorló pályakezdő értelmiségiek és „művészeltek” szállásadójaként üzemelt. A közös használatú terek (konyha, mosókonyha, fürdőszoba) révén kitűnő helynek bizonyult az azonos érdeklődésű emberek csoporttá szerveződéséhez. Az asztaltársaság ötletével előálló mag is itt élt és járt össze naponta 1984-1991 között. A szinte folyamatos kommunikáció eredményeként 1988 tavaszára forrta ki magát – ifjú ego-mutogatástól fűtötten – a nagyközönség elé lépés gondolata, amellyel Veres Andrea, Kelemen József, Vincze Dezső és jómagam felkerestük Brunda Gusztávot, Nógrád megye művészeti életének akkori szellemi mecénását és szervezésének kulcsembert, hogy segítsen minket egy irodalmi kör létrehozásában. Valószínűleg a dolog ezen a szinten meg is rekedt volna, ha Brunda Gusztáv nem tekinti magáénak a versfaragók ügyét, s rövid idő elteltével nem talál rá a Balassi Bálint Asztaltársaság névre, amely alatt már működött az 1930-as években egy irodalombarát egyesület. Szintén Ő kereste meg – művészeltekkel kiegészülve – az új épületbe költözött Balassi Bálint Könyvtár igazgatóját, Kojnok Nándort, hogy az önszerveződésnek és tervezett bemutatkozó estjeinek otthont adjon, mind költészet, mind a névadó jogán. A hatalom oldalán állók részéről nem kevés aggálllyal kísértén, 1988 decemberében megtörténhetett az első összejövetel, amelyen Salgótarján és környéke szinte valamennyi jelentős alkotóművésze megjelent, illetve az onnantól kéthetente zajló programokon egyre nagyobb számban tűntek fel politikailag diszkriminált személyek, akik új szelet sejtettek vagy kerestek vitorláikhoz. Végül senki sem azt kapta, amit várt. A fő cél a helyi irodalom fölmutatása volt, s nem a rendszer megdöntése. Így az 1990 nyarán, a Balassi Bálint Asztaltársaság nevében, ám annak tagjai tudta nélkül, a megye pártvezetése első embere ellen az országos sajtóban közzétett nyilatkozat bombaként hatott a formálódóban lévő egyesületre, hiszen mindenki – talán nem is alaptalanul – provokációt vélt fölfedezni a magánakció háttérében. A fölbomlás erre szinte evidensnek tűnt. Hogy ez mégsem következett be, az Kojnok Nándor szervezőmunkájának, irodalmár kollégái egyesületvezetésbe való bevonásának és új elnökének, Bódi Ildikónak volt köszönhető. Az utóbbi irányításával vált 1992-ben hivatalosan bejegyzetté a Balassi Bálint Asztaltársaság, lett egyre hangsúlyosabb fóruma a térség képzőművészeinek, s az ország sci-fi irodalmának.

De ez már egy másik történet. Mint ahogy az egyes események árnyaltabb kifejtésével ez a narráció is kissé másként hangzana...

(Handó Péter)

Tartalom

<i>Kiscseri Mihály</i>	Böjtelő; A profilkészítő műhelyéből; Szemüveg- tisztogatás; Adventi kihűlés; Januári eucharisztia; Februári torlódás; Húshagyó kedd felé; Ha egyszerű lenne (versek)	213
Írókról, költőkről, nyelvről		
<i>Fenyő Ervin</i>	Táj és lélek / I. Táj – költészetben, festészetben (esszé)	219
<i>Roland Stuart Thomas</i>	Egy falusi templomban; Falusi papok; Nagypéntek; Az elnémitott költő; A harangtorony (versek; Petrőczy Éva fordításai)	234
<i>Papp Tibor</i>	Szégyenletes rajz egy vázán / mini-opera libretto (vers)	238
<i>Simek Valéria</i>	A távolság szitaszövetén; Gyöngyszemek; Csak a szél kopog (versek)	242
<i>Valachi Anna</i>	„Minket, Gyuszi, szeretni kell” (színmű)	244
<i>Jávorka Ágnes</i>	Egy holt varjúért; Utak, csendek, végtelenek (versek)	275
<i>Magyari Barna</i>	Sikálom magam; Kiporciózva az élet; Gyorsul a mozdony valamiért (versek)	276
<i>Oláh András</i>	vadvirágok; vadászat; csavargó idő (versek)	278
Palóc tükrör		
<i>Kovács Bodor Sándor</i>	Ha szárnyam lenne, repülnék – A kék madár (Oláh Jolán [1932–2005] portré)	281
<i>Szokoly Tamás</i>	Holló Lászlónak; Másokat védeni képes (versek)	285
<i>Széki Patka László</i>	premodern posztlúdium (vers)	286
<i>Pethő László</i>	Szóródásban; Végső győzelem (versek)	287
Jeles palócok		
<i>Solymár József</i>	Napjaink hídembere: Csáky Pál (portré)	288
<i>Lászlóffy Csaba</i>	Ninive, prédikálj csak, hogy az ember halódékony; Vég s kezdet elégiája; Lassít a gyors (versek)	296
'56 ötven éve		
<i>Fancsik János</i>	Emlékeim „1956”-ról	298
<i>Bódi Tóth Elemér</i>	Egy vadkacsa úszott a hideg Rábában; Amikor az a bolond este volt; Furcsa felhő tündöklük; A schönbrunni kutya; Orsi kutyája (versek)	303
Könyvszemle		
<i>Mizser Attila</i>	Részrevételek / Géczi János: Részkaré	307
<i>Koncsek József</i>	Egy tanulmánykötet margójára / Alföldy Jenő: „Egy szenvedély margójára.”	309
<i>Baráthi Ottó</i>	Séták, túrák – tavasztól tél végéig / Andrásfalvi- Faragó Zoltán: Erdőjáró Eszter Judit	312
<i>Bedegi Berill Barbara</i>	Medicina Pauperum / Szegények patikája	314

E számunkat Radics István rajzaival illusztráltuk.

A borítón, a 284. és 295. oldalon lévő Radics István rajzok a Nógrádi Történeti Múzeum gyűjteményében találhatóak.

Nógrád megye irodalmi, művészeti, közéleti folyóirata • Főszerkesztő: Praznovszky Mihály; főmunkatársak: Nagy Pál (*Párizsi Magyar Műhely*), Pál József (*Salgótarján*); szerkesztők: Handó Péter, Keller Tamás, Bagyinszky Istvánné (*szerkesztőségi titkár, telefon: 32/310-140*) • Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár (*3100 Salgótarján, Kassai sor 2.*); Felelős kiadó: Bódi Györgyné dr. • Készült a Polar Stúdióban (*Salgótarján*)

Levél cím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbmh.hu/palocfold; e-mail: palocfold@bbmh.hu • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár; előfizethető ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (*VI. kerület, Andrássy út 45.*) • 2006-ban megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 300,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft • Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza • ISSN 05555-8867 • INDEX 25925

Támogatónk:

A Palócföld elismerései:

Nógrád megye Madách-díja (2004) és Salgótarján Pro Urbe-díja (2005)

KISCSERI MIHÁLY

Böjtelő

*Földi Péter
festőművésznek*

Otthonos ez így: ott kel föl,
kissé jobbra. Holnap, holnapután
valamivel arrébb.

Nem emel föl. Szemből látják:
összevérzi a lépcsőházakat. Nálunk.

Aztán tavasz jön. Visszasorolja magát
az erdőhát mögött. Lesz ellenkezőleg.
Úgy csipkézi balról a hegyélt.
Oldalsugaraiban
rötté csomósodik egyetlen reggelen
mennyezetem.

Szemből nem látják: visszaalszom.
Hason. Előzmény nélküli ősegyházak
szelíd kígyófejekkel ékes pásztor-
botjára támaszkodom.

Átlátok gyűrött lepedőmön teretlen
irányokba. Mintha kutakba. Tavaly
cserélt közművezetékek állaga
izgat.

Nem fehéredik mennyezetem.

Hátamra se hull, amit súlyos
cseppekben várok.

Találati helyeken alig késlekedik
az izomrángás. Mélyen fekvő víztükörben
szilánkos arc. Felismerem.

Ma még Napom közönye
gyülemlő havak alatt vérzik el.
Észrevétlen.

Szökik. Fordulok.
Zártajkas szájlövés.
Elfogadott ostya.

Ha kihúzhatnám
virágvasárnapunk általunk metszett
barkaágáig.

2006. febr. 9–11.
Salgótarján, Nyugati városrész

A profilkészítő műhelyéből

„Kisjanó”-nak

Belső beszédem
ádáz vitájába belefeledkezve,
némi spéttel érzékelem,
két ajtóval előbbre járok
a kádári garázssoron,
mint szándékom.

Ághegyről reccsenve szól a mátyásmadár,
azúr tolla
eltéríti tekintetem.
Nyelvem-ajkam illesztgetem,
utánzom, ha nem is értem.
Föl is rebben menten,
ami nem feltétlenül érdem:
nem zavartam, mégis menekül.
Mellbimbómon érzem, merevül.

Cudar fagyok közelítnek,
baljóslata van az októbernek.

Önáltatás nélkül nézek
vissza a garázsajtóra:
kit, ha nem magamat
sejdítem a rés utáni
fütetlen, mégis áporodott
osztatlan térben.

Pedig négyen lakják
(velem öten?) a
közelítő téiben.
Négy borotvátlan férfi
– kortalan. Csak a
fagyba zárt jelen.

Ajtórésen át valaki kiköp:
íve van a torokmélyi súlyos
slajmnak.

Levedlett élet maradéka e gesztus,
nem kell ide etológus:
bent is elvégezhető –
arra mégse lenne gusztus.

Megvidámodom.
Mint fagyzugokban dél felé,
hideg oszlik ingem alatt.

Hosszú a garázssor, festett számok az ajtókon.
Lesz itt szállás másnak is, nekem is.
Utamon e reménnyel, az ég vezérel.

Hegyeset sercintek,
szajkókat reccsentek,
kezem le ne fagyjon –
úti kereszteteknek
fővetéssel tisztelgek.

2005. okt. 18–19.

Salgótarján, Idegér – Nyugati városrész

Szemüvegtisztogatás

Polgármestereink iszapsara
folyják bele kopott cipőmbel!

Képviselőink terepjárója
üssön el csipőben!

Érjen találat deres haj-
nalon lősávon kívül!

Kalciumkiürülésre
derüljön fény délben!

Otthonunk minden por-
atkáját szívjam
fel én, fektemben!

Csak lássak,
lássak, Uram!

Parázsizzást, majd sugaras
fényt a falra íratott
betűk körül!

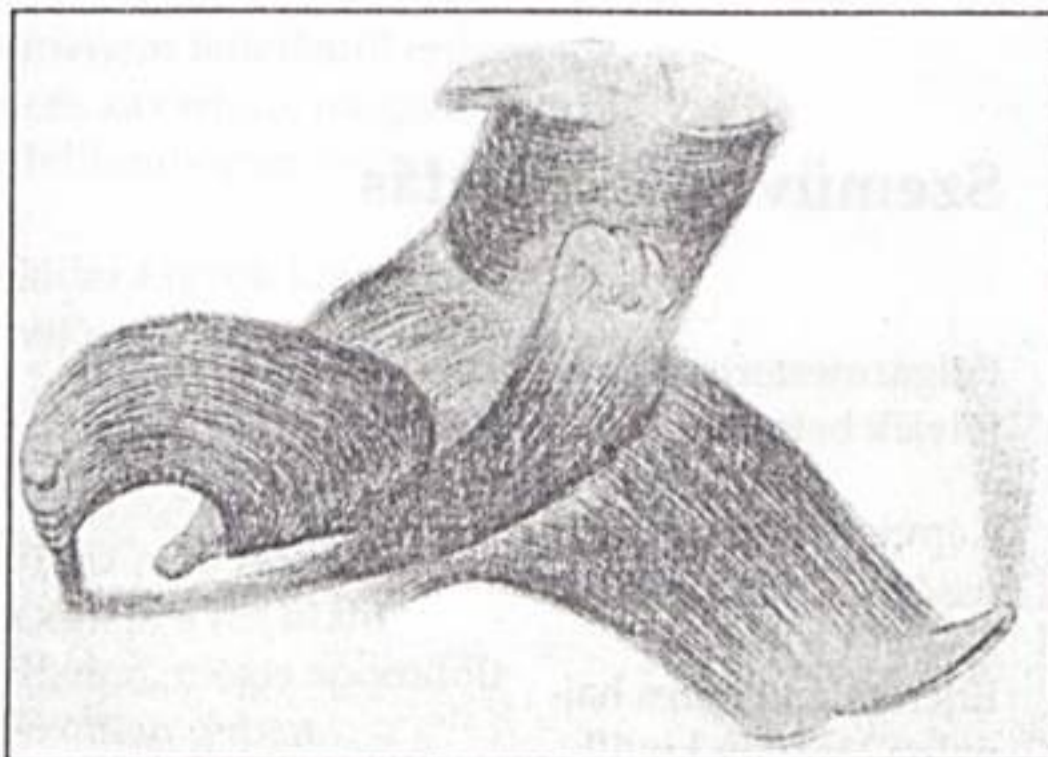
2005. dec. 23–2006. jan. 16.
Salgótarján, Nyugati városrész

Adventi kihülés

„Gelinek”

Tán száz órája alszom már
Több a napba férne még
más planétán
Halottnak itt
ennyi is
elég

2005. dec. 18.

Gelencsér János rajza

Januári eucharisztia

Ostyavékony Nap köd
mögül ide didereg
tabernákulumából.

Könnyű zakómban
(a bordakosárban még
kegyes szív dobog)
áldozom ma is.

2006. jan. 13–17.

Februári torlódás

Úgy esik a hó, mintha hullna máshová.
Ilyen városban lakom.
Zuhanni nehézkedő vizes kristályok se
kívánják már. Utcahosszat felfelé száll.
Úgy pehely.
Öntudatlan játékos, kínálja magát,
tekeredik, fordul, erkélyünkön
kéretlenül landol.

Csinálja száz és száz, ezermilliárd,
rendhagyó szám,
költségvetések csúsztatásainál. Leírhatatlan.

Hull.

Nem november,
február.

Így sodor át a könyvtár zászló
árbocai mellett évszakaidon a város.

Hó nem marad. Láb-
nyomod elcsusszan a Medves avarján
a Karancs tövéig, ahol az első
forrásnál gyűl mindig az iskolás had.
Március közepén.

*2006. febr. 25.
Salgótarján, Nyugati városrész*

Húshagyó kedd felé

Farsang farkán, lassan nyúló délután,
dermed a napközi hólé, bőrösen.
Ha így tartja magát hamvazószerda
után is a fertőzött tél, végére mozdulatlaná
bénult zsákmányállata lesznek marasztalt
évszakomnak az újra kupolásodó égbolt
alatt, szagló panel-bűneimet kifüstölő
tavaszi kerti tüzek előtt.

2006. febr. 28.

Salgótarján, Nyugati városrész

Ha egyszerű lenne

*Kovács Bodor Sándornak,
az ötvenedikén,
a kiállítására*

Üszkösödő foltok a Napban
Vizek tornyosulnak egekig
Vonatszerelvények bebicskáznak
nyílt síneken

A Nap se hever ki többet
mint te

Esély tán soha se volt

Az a kevéske meleg

Talán a célzott szó és
társult környezete

Néhány út
Kontinentális fájdalomad
messzi vizek felé

(Elvi kérdés:
háttal fordítani tengeri
naplementéknek)

Fürödjünk hát emlékvizek
szétmálló betonteknőjében

Aztán nincs tovább
Ennyiért és egészen

Hova ékeled a roppant
homokkő angyalokat?

2005. jan. 27–febr. 1.

Salgótarján, Nyugati városrész

FENYŐ ERVIN

Táj és lélek

I. Táj – költészetben, festészetben

Sokféle tájat szeretek.

Amikor Biharpüspökinél a vonat átér a határon, megváltozik a táj. A hullámzó dombok barátságosabban szelídek, van itt valami különleges bársonyosság, melyben eltér e táj a Föld más vidékeitől. De van itt fenséges vadság is – a Körös erős sodrú, a sziklák zordak, de a vonatablakból látod: a kunyhók meleg fényt árasztanak.

Nem lehet elmondani. Aki nem járt Erdélyben, nem tudja, miről beszélek.

Nyaranta leküzdhetetlen vágyódás vonz a Magas Tátrába. Legszívesebben több hónapot töltenék itt. Magyarországon ritkán kirándulok, de a Tátra hegycsúcaival nem tudok betelni. Elmondhatatlan a kilátás a Ždiarski vidláról, ahová minden évben elzarándokolok. 2140 méter magasan más a fény, más a levegő, a csúcsok csipkái tiszta időben élesen látszanak, távol a Lengyel Tátra vonulatai, balra a bársonyosan zöld Bélai Tátra, szemben a Magas Tátra vad szurdokai, völgyei, dárda-végre emlékeztető csúcsai. A Bélai Tátra mészkő, a Magas Tátra vulkánikus gránit. Az egyik barátságosan hívogat, a másik félelemmel tölt el. Beszélnek a fák, a hegyoldal, a zöld moha is.

Erdély más, mint a Tátra.

De Erdélynek is különböző arcait őrzöm. A Békás-szoros vad, óriás sziklái közt bámészkodó turistacsoportok a civilizáció biztonságának illúzióját keltik. A Szent Anna-tó fenséges, olyan, mint egy érintetlen, természetes őselet az idők kezdetéről. Ide nem vágyom vissza. De a kristálytiszta, vad tátrai tavakhoz igen, nem a kiépített Késmárki- vagy Csorba-tóhoz, hanem az igaziakhoz: a Wallenberg-tóhoz, vagy az élesen tiszta, 2000 méter körüli magasságban lévő Hincovihoz; mint ahogy feledhetetlen emlékem a Juliai Alpok is. Bejártam a Bohinji-tavat övező hegyvidéket, az úgynevezett "Hét tó" vidékét is. Mediterrán táj. A fenyvesek zöldje élénk, melegebb, bársonyosabb, mint a tátrai erdőké. Harapnivaló a levegő, és szelíden simogató a napfény. Darazsak dongnak az úton – a paradús meleg és a fenyőgyanta illata vonzza ide őket.

De vannak más tájélményeim is. A skót felföld, melyről éreztem, hogy öregebb, mint bármely általam addig látott hegyvonulat. Az élénk zöld, mégis kopár dombok vad erőt sugároztak. Emlékezetemben felrémlt: ismerem ezt az érzést – ott lüktet Shakespeare *Macbethjében*. Őrjítő öldöklés hona e táj. Vagy ott van Walesben a Wye folyó völgye Tintern Abbey-vel... Vagy Durham, a folyó ölelte szigeten a csodálatos katedrálissal... Ott van Paestum görög temploma, amit mintha az égiek dobtak volna le a földre; ott az olasz Urbino és Volterra, vagy a tisztán kék tenger Dubrovniknál, Korčulánál... Hányféle táj! Németország...! Kiel, ahol az volt a

benyomásom, mintha a világ végén lennék. Hajóóriások a kikötőben, úti céljuk Norvégia. Az emberek mintha suttognának, lábujjhegyen járnának az utcákon. Mindenki siet. Az örökös búcsúvétel világa ez. Honnan ismerős? Ibsen *Peer Gynt*-jéből. De mély benyomást tett rám a táj Hamburgtól északra is, amit Emil Nolde képein láttam viszont újra; de őrzöm a végtelen sík német erdőségek emléket Berlinton Ahrenshoopig, s a tengerekét: az Északi- és a Keleti-tenger egymástól eltérő karakterét.

Az alföldet is szeretem, a Kecskemét környéki tanyákat, Szeged álmoságát, lustaságát, a "szőke" Tiszát, vagy a Sárgát a Maros torkolatánál.

Mennyi táj! Hányféle karakter, hányféle jelleg!

Van, aki itt, van, aki ott érzi jól magát.

Ember nélküli táj nincs. Csak az ember számára van a tájnak felfogható jelentése. Ám a tájak túl nagy "szavak". Sem érteni, sem elviselni nem tudjuk őket. Felérsz egy csúcsra – meséli Böszörményi Laci barátom –, és lenyűgöz a látvány. Ám a következő pillanatban fecsegni kezdesz. Aprópénzre váltod a megrendülést. Csacsogsz a szépséges panorámáról. Nem bírod a némaságot, muszáj beleharsogni. Hogy milyen elragadó a látvány! A félelmetes hegycsúcsokkal sem tudunk szembenézni, egyedül maradni velük. Egyébként sem tudunk hosszan figyelni semmire. Ha valami megragad – agyoncsapjuk, nehogy bármi kimozdítsa a megszokottból. "Összetörjük" a csendet. Lelkesült szavakkal törjük össze.

Különböző tájkarakterekről azért tudunk, mert az ember egy semleges fórumból látja őket. Azaz: azt, amit látott. Az észlelt világ múlt jellegű, magáról az észlelésről nincs tapasztalásunk. A forrást, ahonnan látunk – ezt, azt, észlelt, látott, érzékelt valóságot – megint csak nem tapasztaljuk. Ezt a semleges fórumot *figyelemnek* vagy *énnek* nevezhetjük. Csak következtetéseink vannak róla. Mint ahogy arról is, hogy a figyelem vagy "én" forma és jelleg nélküli, bármely formát, karaktert, hangulatot, látványt fel tud venni egy pillanattal – s képes el is oldódni tőle. Mindennel azonossá tud válni, és utólag rálát arra, amivel egy volt. Az "én" a "látott"-on ébred. A tanú a látottat tanúsítja, de önmagát a tudat köznapi szintjén nem képes tapasztalni. Az *én* azonossági képességéből, önzetlenségéből élünk, de jelenléti tapasztalásunk nincs róla.

*„A véghetetlen portikusznak
egyhangu oldalívei
rejtett forrásu fényben úsznak”*

– írja Babits *Az örök folyosó* című versében (kiemelés tőlem – F. E.).

*

Tájképfestészet és tájköltészet a művészeti látás két megnyilatkozása. A művészet – alkotás. Valami, ami még nincs a világon. Egy megfestett tájkép nincs önmagában, csak annak a látásával együtt, aki a látványt megörökíti. Hogyan írja Arany János a *Vojtina ars poeticájában*?

*Állok Dunánk szélén, a pesti parton:
Elöttem a kép, színdíús üde karton:
Felleg s hegy által a menny kékje csorba,
A nap most száll le a város-majorba;
Biüszkén a Gellért hordja bársonyát,
S fején, mint gondot, az új koronát;*

*Lenn a Tabánban egy toronytető
Gombjának fénye majdnem égető;¹
Míg fönt a Mátyás ódon temploma
Szürkén sötétlek, múlt idők roma;
És hosszú rendje apró sűrű háznak
Fehérlik sorba', mint gyepen a vásznak;
Alant a zölden tiszta nagy folyam,
Mint egy smaragd tó bércek közt, olyan,
Meg nem legyinti szellő s fecske szárnya,
Csak mélyén lüktet forradalmas árja;
Felszíne tükör, és abban, mikép
Tündéri álm, az előbbi kép
Tisztára mosdva, felfordítva ring,
Mint lenge kárpit, a merő fal ing...
Ábrándos lelke a hullámba mélyed, –
Vágyban elúszva bűvárlom a mélyet:
Itt, itt a nimfák! itt a cháriszok!...
Az utcán por, bűz, német szó, piszok.*

*Nem a való hát: annak égi mássa
Lesz, amitől függ az ének varázsa:
E hűtlen hívség, mely szebbít, nagyít –
Sulykot, bizony, nem egyszer elhajít:
Ez alkonysúgár, mely az árnyakat,
E köd, mely nőtet a tárgyakat;
E fénytörődés átlátszó habon,
E zöld, esős lég egy május-napon;
Ez önmagánál szebb, dicsőbb természet:
Egy szóval... a költészet.*

Amit Arany a költészetéről mond, igaz a képzőművészetre is. Lám, a költő épp e verssel is tájképet fest. Érzékletességre törekszik, ha törekszik egyáltalán. Nem a maga érzéseit fejezi ki – akkor rossz költő lenne –, magát a látványt akarja érzékelhetővé tenni. A szavakba, érzékletekbe foglalt táj Arany János szelíd és érzékeny figyelméről árulkodik, benne születik épp most – nem a múltban! – a látvány. Az olvasó is ugyanebbe a jelenbe lép. Nélküle, Ön nélkül, asszonyom vagy uram, nem jelenhetne meg a táj, melyet Arany János felidéz. Nem azokkal a megismerési sztereotípiákkal fogjuk fel a költő festette képet, amellyel vásárolni vagy autót vezetni szoktunk, hanem egy képesség, a képzelet segítségével.

*

A képzőművészetben a táj mint téma nem is olyan régi. Sőt! Megjelenése az újkor nagy tudati és szemléleti váltásával, a reneszánszal egyidejű. A középkori táblaképek központi alakja Krisztus volt. A vele történtek a bizánci művészetből ismert arany háttér előtt játszódtak. A festőknek még a nevét sem tudjuk, mert csak a Megváltó alakja volt fontos, az alkotóművész nem. Az arany háttér elevenedik meg, válik érzékelhető kék éggé, látható hegyekké a reneszánsz idején: előtérben a

Krisztus történetének különböző alakjai, háttérben hegyek, völgyek, sziklák, folyók. A téma ugyanaz, mint a középkorban. De a reneszánsz idején Krisztus-történetét színben pompázatos, formailag harmonikus természeti környezetben ábrázolta. Azt gondolnánk, hogy ez a természeti környezet mintegy vele született a témával, hiszen a valóságban is hegyek, folyók, völgyek közt történt, nem igaz? Bizony nem.

Ám mielőtt kísérletet tennék a reneszánsz fordulat megfogalmazására, különös kitérőt tennék. Azt hinnénk, hogy a középkori művészet azzal kezdődött, hogy ábrázolták Jézus történetét. Pedig nem úgy kezdődött. Hanem az ellenkezőjével: a nem ábrázolással. A csend, a hallgatás, a „nem ábrázolás” nem azt jelentette, hogy nem foglalkoztatta őket Jézus története. Nagyon is foglalkoztatta őket, nagyon is értették. Egy kereszt, egy hal elegendő volt, hogy tudják, kiről van szó, kire akar a jel utalni. Nem az emberi látszat volt a lényeg, hanem ami mögötte van: a misztikus jelentés. Csak később öltött alakot Jézus Krisztus személye.

Giotto di Bondone (1266–1337) tért el először a középkori hagyománytól, ő festett először kék eget arany háttér helyett Krisztus történetének háttéréként. Ugyanazt a hitbéli témát tartotta fontosnak, mint a középkor névtelen festői. Azt is festette meg a padovai Capella dell’Arena freskóiban. Nem valós teret érzékeltetett. Az egységnek nem külön eleme a táj, nincs külön egy tér, melyben feltűnik Krisztus vagy Mária alakja. Minden egyben van². A reneszánsz úgy formálta át a Krisztus-témát a képzőművészet eszközeivel, hogy a *teremtett világban helyezte el a Teremtő történetét* – előtérben a kegyetlenségbe hajló történet, Krisztus születése, élete, szenvedése, keresztre feszítése, majd dicsőséges feltámadása – és ezzel szemben kontrasztként ott a teremtett világ harmóniája és nyugalma. A festő számára a tájnak önmagában – semmi értelme nem volt.

Leonardo Sziklás *Madonnájára* vagy a *Mona Lisára* ugyanez áll. A kép egésze itt is *egy*. A *Mona Lisa* esetében például a háttér és a főalak nem választható el egymástól. A háttér az életút távlatait sugallja. Mint ahogy a Krisztus-téma háttérében felbukkanó szépséges táj távlat a képek előtérben ábrázolt jelenethez. A táj önállóan nem lenne a fő téma nélkül – a fő téma pedig Krisztus története. A lélek belső útját fejezték ki a Krisztus-sors különböző stációival. Figyelmük erre összpontosult. *Csak tájképet festeni* – senkinek nem jutott eszébe. A *lélek születése* volt a fontos, ez a *belső* történés. És nem más. Természeti környezetben jelenítették meg. A *Divina Comediában* kifejeződő életutat Dante is egy képzelet alkotta, összetett képi világgal mondja el. Allegóriákban. Nem kiagyalt elmélet szerint, hanem mert ez az allegorikus képvilág fejezi ki legpontosabban, legösszetettebben azt a magasrendű, a hétköznapi értelem számára megragadhatatlan tartalmat, amit átél. Erről világosan vall *Vendégség* című könyvében: „...az írásműveket legfeljebb négyféle értelemben lehet értelmezni, és kell magyarázni. Az egyiket betű szerintinek hívjuk, ez az a jelentés, amely nem terjed túl a költött szavak betűjén, ez van a költők meséiben. A másikat allegorikusnak nevezzük, s azt a jelentést értjük rajta, amely ezen mesék takarója alatt rejtőzik, valójában szép hazugságba öltöztetett igazság: ilyen értelemben mondja Ovidius, hogy Orpheus citerájával megszelídítette a vadállatokat, és magához édesgette a fákat és a köveket, ami annyit jelent, hogy a bölcs ember szavának erejével megszelídíti és megalázza a durva szíveket, és akaratahoz hajlítja azokat, akik tudomány és művészet nélkül élnek, az olyanok viszont, akiknek életét

nem az ész kormányozza, a kövekhez hasonlók. Vajon a bölcsek miért találták ki az efféle rejtett beszédet, az utolsó előtti értekezésben fogom megvilágítani. A teológusok ezt az értelmet valóban másként fogják fel, mint a költők, ezúttal azonban a költők eljárását szándékozom követni, s az allegorikus jelentést a szerint tekintem, ahogyan a költők használják.

A harmadik értelmet erkölcsinek nevezzük, és ez az az értelem, amelyet az olvasónak a legjobban szemügyre kell vennie az írásokban saját és tanítványai javára: ezt láthatjuk az Evangéliumban is, amikor Krisztus felmegy a hegyre, hogy színében elváltozzék, a tizenkét apostol közül csak hármat visz magával, amit erkölcsileg úgy kell értelmezni, hogy a nagyon elrejtett dolgokhoz kis társaságban közeledhetünk.

A negyedik értelmet misztikusnak, vagyis érzékfelettinek nevezzük: s ezt akkor vizsgáljuk, amikor lelkileg magyarázunk egy írást, amely betű szerint is megállja a helyét, jelképes beszéddel az örök üdvösség magasztos dolgairól tudósít, amint a Próféta azon énekében is megfigyelhetjük, amely elmondja, hogy Izrael népének Egyiptomból való kijöttével Judea szent és szabad lett. Nyilvánvalóan igaz betű szerint, ám nem kevésbé igaz az is, amit lelkileg jelent, vagyis az, hogy a lélek megszabadulva a bűntől, szabad akarata alapján megszentelt és szabad lett. Ennek kifejtése során mindig a betű szerinti értelemnek kell elől járnia, mint olyannak, amelynek jelentésében a többiek benne foglaltatnak, nélküle lehetetlen lenne a többit, különösen az allegorikust felfogni.”³ Meg kell jegyeznünk, hogy Dante *Isteni színjátékának* képi világa is ilyen értelmű jel, melynek jelentése csak a jelek feletti jelentés-világból érthető. Az első ének „sötétlő erdeje”; a hegyoldal, mely már a „csillag fényébe öltözött”; a három rejtélyes állat, Dante „felfelé kapaszkodásának” akadályozói – mind ilyen. Miképpen ilyen „kép- és jelbeszéd” az egész *Isteni színjáték* is.

Az első „tájképeket” egy velencei mester, Giorgone (1478–1510) festette. *Három filozófus* és *A vihar* (1505) című képei voltak az elsők, melyben a tájat nem lehet – legalábbis fogalmilag nem – kevésbé jelentősnek tekinteni, mint az ábrázolt emberalakokat. Akár tájképet is festhetett Giorgone. De talán csak azért gondoljuk így, mert például *A vihar* című kép alakjait nem tudjuk egyetlen antik vagy középkori történethez társítani. Fűvön ülő, meztelen nőalak – talán épp fürdés után van – a kép jobb oldalán. Mellette kisgyerek. A kép bal szélén fiatalember, dárdával kezében. Mintha őrizné az asszonyt és a térdei közt bóklászó-kapaszkodó gyermeket. Feléjük néz. A nő kitekint a képből, mintha az őt megörökítő festő tekintetét keresné. A háttérben Velence környékére emlékeztető táj. Híd, a kanyargó folyó mentén paloták. Kétoldalt, az alakok közelében sötétben árnyalt fák. A távolban villám hasítja át az eget. Mitológiai jelenet? Nem tudjuk. Tájkép? Ezt sem tudjuk. De mondjuk, az. Akkor is... Giorgone korszakos jelentőségű ötletét (a táj mint fő téma) – nem követték mások⁴. A művészetek történetét utólag írják. Giorgone úttörő jelentőségű, ám egyedi témát választott. Ez a téma a maga korában nem vált általánossá. Valószínűleg nem is vették észre. Magasabb szintű valóságban, allegóriákban, jelekben gondolkodtak – nem a hétköznapi világban. Bár hozzá kell tennünk, hogy Giorgonét észrevette a kora, hiszen fennmaradt. De az utókor érti csak igazi jelentőségét művészetének.

Bár ez is kérdéses. A táj: csupán ürügy. A képek mégiscsak a festő jellegzetes és egyéni szemléletét reprezentálják. A téma különlegessége csekély morzsa a lényeghez

képeket, mely mégiscsak az *egyéni* látásmód. A festő nem *valamit* ábrázol – *azonos* vele. A látvány ebből az azonosságból születik meg. *Giorgone látása* ott él, ott lüktet a kép egészében.

Ugyanebben az időben a regensburgi Albrecht Altdorfer (1480–1538) Giorgonétól függetlenül önálló tájtémát fest. 1532 körül Lucas Cranach (1472–1553) hatására, aki az Egyiptom felé menekülő s útközben megpihenő Szent Családot árnyalt, idillikus természeti környezetben – erdős hegyvidéken, forrás mellett – örökítette meg. E. H. Gombrich *A művészet története* című könyvében azt írja, hogy Altdorfer vízfestményein és rézkarcain, és legalább egy (!) olajképén egyetlen emberi alak sincs, csupán táj.⁵ A szóban forgó olajképnek *Tájkép* a címe is (276–277. oldal). Akárcsak Giorgone fent említett képei, az ő munkái is követők nélkül maradtak. Legalábbis egyelőre. „A középkorban pedig egyszerűen elképzelhetetlen volt, hogy egy festménynek ne legyen valamilyen meghatározott – egyházi vagy világi⁶ – témája. Csak akkor vált elképzelhetővé, hogy egy festő olyan képet is el tudjon adni, amelyet kizárólag azért festett, hogy megörökítsen egy neki tetsző szép tájrészletet, amikor már a festői készség önmagában is érdekelni kezdte az embereket” – írja Gombrich.⁷

Ám ennek is eljött az ideje. A hagyományból nőtt ki. Nicolas Poussin (1594–1665) és Claude Lorrain (1600–1682) Rómában élő francia festők klasszikus mitológiai, görög-latin témákat ábrázoltak – természeti környezetben. Egy letűnt korba vágytak. Képeiken ott ez a nosztalgikus, romantikus odafordulás. Festményeiken jelenik meg erőteljesebben újra a táj. Mely vágyott – és szépséges. Az alkotás segít a festőnek felülemelkedni a köznapiságon. Ideális természeti környezetben paloták, tengeri táj, tengerpart.

A *festő* – itt napi munkát, mindennapi tevékenységet kell érteni – ebből él. Eladja képeit. Ez is a változó korhoz tartozik: a háttérben a polgárosodás és a reformáció. Alakul a társadalom. Új rétegek jelennek meg. Árnyaltabbá válik az emberek tevékenységi köre, változnak igényeik is. A festők egy-egy témára szűkítik tevékenységüket. Az igényeknek megfelelően a holland Simon Vlieger (1601–1653) tengeri tájakat, hullámokat szelő vitorlásokat, Jan van Goyen (1596–1656) köznapi, folyóparti tájat fest. Szélmalommal⁸. A németalföldi Ruisdael (1628–1682) már tájképfestő, tájképeket fest. A téma a táj, de egyben kifejezője a művész hangulatainak, érzelmeinek is. A németalföldi festőknél úgy érezzük: életképeket örökítenek meg.

A természetábrázolás a 19. században válik uralkodóvá. A század elején ketten két irányban próbálkoznak. Mindketten angolok. Egyikük, William Turner (1775–1851) képeinek mozgalmassága, foltszerűsége, mely a rajzosságot eltörli – jóval megelőzi korát. Témái a klasszikus hagyományhoz kötődtek, de képei az impresszionizmus előfutárai. John Constable (1776–1837) a másik. Nem képzeleti táját fest, hanem azt, amit lát. Vázlatai alapján műteremében dolgozza ki képeit. Nem saját érzéseit, benyomását kívánja ábrázolni, hanem igen szerényen csak azt, amit a szeme előtt lát. „A természet festőjének korlátlan lehetőségei vannak” – idézi egyik 1802-ben írott levelét E. H. Gombrich⁹. – „Napjaink nagy vétke a *bravura*, az a törekvés, amely többet, jobbat akar, mint az igazság.” A német Caspar David Friedrich (1774–1840) tájképei a teremtett világ és az ember közötti feszültségről szólnak. Képei többek, mint egyszerű tájképek. Vászni színben és formában egyaránt romantikus szélsőségeket,

rendkívüli feszültségeket ábrázolnak. Minden képét az ember rendkívüli feladata hatja át. Munkái előremutatnak a szimbolizmus irányába.

A művészek szemléletváltása a 19. század második felében még inkább felgyorsul: mégpedig az impresszionista festészet révén.

Előfutáraik, Francois Millet (1814–1875) és Gustave Courbet (1819–1877) Constable példája nyomán indultak tovább. Elfogulatlan tárgyilagossággal ábrázolták a természetet. Ez nem valami olyasmit jelent, hogy "kiagyalták", miként lehet valami mást csinálni, mint az addigi mesterek, hanem felfedezték, hogy a festőnek tárgyilagosságra kell törekednie, ha mesterségét jól akarja csinálni. Önfejelem kellett ehhez, és nyugalom. Millet *Kalászszedők* című képén földjükön dolgozó parasztokat ábrázol. Courbet saját életének egy pillanatát festette meg híres képén, a *Bonjour, Monsieur Courbet!*-n. Semmi romantikus pátosz. Maga Courbet realizmusnak nevezte el a hétköznapiságnak ezt a pátoszmentes, egyszerű ábrázolását. A kép igazi jellegzetessége, ahogy a festő önmagát is ábrázolja. Testtartásában ott a határ, amit a látványban ember és táj között megformál, megfogalmaz. Mintha éreznénk ezt a határt a festő testének kontúrjain. Ebből az érzeti tapasztalatból nő ki az impresszionizmus. Különös, nem?

Edouard Manet (1832–1883), majd később Claude Monet (1840–1926) és Auguste Renoir (1841–1919) valóban forradalmasították a festészetet. Elvetettek minden mesterkéltséget, amit a hagyomány és a képzőművészeti tradíció tőlük megkövetelt. A szabadban uralkodó szín- és fényhatások szerint festették képeiket, és a természetes mozgást érzékeltették vásznaikon. A pillanatnyi benyomásaikat akarták őszintén kifejezni. Természet után ábrázoltak. Itt a jelenlétnek nagyon nagy szerepe van. A festő azt ábrázolja, amit éppen, adott pillanatban érzékel. Ez *most* van. Nem is törekszik másra, pusztán ennek az eleven élménynek a hiteles megörökítésére. Nem műtermében fest – utólag, hanem az alkonyi pillanatot festi abban az alkonyi órában. „Impresszió” – mondja. Benyomás. Az épp adott pillanatot próbálja a múlt időből kiragadni. De egyben tapasztalja, hogy a látvány legalább annyira látásának kifejeződése is. Hangulat. Állapot. Monet sokszor festi meg ugyanazt a témát. A roueni katedrális különböző napszakokban. Vagy a vidéki műterme körüli „japán kert”. Vagy a londoni parlamentet, a környezetében lévő tavi rózsákat. Ezek a képek a változó hangulatok közvetítői, s a múlt idő lenyomatai. Hajnal, dél, alkony, este – az élet különböző szakaszait is jelentik. Az egész festői forradalom nem független a francia szimbolisták hasonló törekvéseitől, melyek révén el akartak szakadni a romantikától, *szabadok* akartak lenni a kötött formáktól, és tanúként akarták megragadni a múlt időt. El kellett hagyniuk a hagyományos fogalmiságokat. Társadalmon kívüliek lettek. Külön kiállítást szerveztek maguknak 1863-ban: ez lett a „visszautasítottak szalonja”. Hozzájuk tartozott Paul Cézanne (1839–1906), aki még újabb utakra indította a festészetet. Természet után festette tájképeit, melyeken a látható formákat hangsúlyozta. Egyszerűség, sajátos színvilág, minél kevesebb eszköz – és a rendezett, már-már geometrikus formák adják képeinek erejét. Forma iránti különleges érzékenységgel, színeinek költői harmóniájával meghatározó jelentőségű előkészítője lett a képzőművészet 20. századi útkereséseinek.

Egy festőről kell még külön megemlékezni, akinek tájképei mintegy reprezentálják táj és lélek szoros összefüggését. Ez a mester minden idők talán legnagyobb festője, Vincent van Gogh (1853–1890), aki valóban szenvedélyes ábrázolója

volt a látványnak. Nem is a tájak voltak számára fontosak, hanem a szenvedély, melynek intenzitása képein izzik. Amikor élete utolsó időszakában az örvénylő formák és az ellentétes színek vásznain megjelentek, a mély kék vagy fekete, ellentétben a rikító sárgával – a gyönyörűséges és életteli látvány – a művész elviselhetetlen lelki feszültségét is tanúsítja. Nem „külső” tájat ábrázolt van Gogh. Benne táj és lélek összefonódik. Egy. A művészi teljesítmény az alig-elviselhetetlenség határán formálódik képpé.

Az impresszionista festőkhöz hasonlóan a szimbolista költők is lázadók voltak a maguk korában mind életükkel, mind művészetükkel. A festők a festészet, a költők a költészet feladatát fogalmazták újjá.

Költészettan

*Zenét, minékiünk, csak zenét,
ezért a versed lebegőben
ragadd meg a lágy levegőben,
amint cikázik szerteszét.*

*Ha szókat írsz, csak légy hanyag,
és megvetően dobd a zenének,
mert édes a tétova évek
s a kétes, olvadó anyag.*

*Fátylak mögött tízes szemek
és déli, reszkető verőfény,
s a langyos őszi ég merő fény,
kék csillagok tiündöklenek.*

*Mert csak te kellesz, Árnyalat,
és semmi Szín, koldusi ékiül,
óh, fuvola s kiürt összebékiül
e sima álomszárny alatt.*

*A gyilkos Csattanó gaz úr,
baj lenne, ha versedbe hagynád
az ötletet, e durva hagymát,
melytől könnyez a szent Azúr.*

*Szónoklat? Törd ki a nyakát,
és jó, ha izmod megfeszíted,
pórázra szoktatván a Rímet.
Mi volna, ha nem volna gát?*

*Óh jaj, a Rím silány kolomp,
süket gyerek, oktondi néger,
babrál olcsó játékszerével
s kongatja a szegény bolond.*

*Zenét minékiünk, muzsikát!
Legyen a vers egy meg nem álló
lélek, mindig új vágyba szálló,
mely új egekbe ugrik át.*

*Egy jó kaland legyen dalom,
hajnalban, az ideges szélben
mentákra iljön észrevétlen...
A többi csak irodalom.*

(Kosztolányi Dezső fordítása)

– írja Paul Verlaine (1844–1896) *Költészettan* című költeményében. Minden tradíciót, minden formát sutba vágják. Nincs fogalmi kiindulópont. Akár a festészetben. Sem tradíció, sem kötött témák, sem kötött színek és formák. Minden előről kezdődik. Az érzékelő korlátlan szabadságot ad a kifejezésnek. Nem mondja meg, hogyan is legyen. A Szó, amelynek formát ad, nagyobb mostantól fogva, mint a fogalom. Zene, szavak feletti kifejezhetetlenség, nagyobb Szó, mint amit szavakba foglalhatunk: zene (verszene) és kép. Az én érzékelésének lehetősége végtelen.

Charles Baudelaire (1821–1867) a témát illetően fogalmaz meg valamit, amit későbbi korok tekintetében is irányadónak tarthatunk.

Kapcsolatok

*Templom a természet: élő oszlopai
időnkint szavakat mormolnak összesűgva;
Jelképek erdején át visz az ember útja
s a vendéget szemük barátként figyeli.*

*Ahogy a távoli visszhangok egyberingnak
valami titkos és mély egység tengerén,
mely, mint az éjszaka, oly nagy, és mint a fény,
egymásba csendül a szín és a hang s az illat.*

*Vannak gyermeki húst utánzó friss szagok,
oboa-édesek, zöldek, mint a szavannák,
– s mások, győzelmesek, romlottak, gazdagok,*

*melyek a végtelen kapuit nyitogatják,
mint az ámbra, mosusz, tömjén és benzoé:
test s lélek mámore zeng benniük ég felé.*

(Szabó Lőrinc fordítása)

Baudelaire verse olyat fogalmaz meg, amivel a költészet – a festészet is! – ekkor néz szembe először. Azt ugyanis, hogy a természet nagyobb szó, mint amit szavainkkal ki tudunk fejezni. Ez persze elsősorban arról árulkodik, hogy az ember érzékelése

olyan kapuhoz érkezett, ami eddig ismeretlen volt számára. Amíg a tájat nem akarták kifejezni – addig benne éltek. Most megpróbálták kifejezni: lásd Rimbaud *A részeg hajóban*. És felfedezte: nem választható el a tájtól. Azonos vele. Látvány és látó egy.

Ahhoz, hogy ez az új Szó, ez az új egység megnyilatkozzék – az emberi érzékelésnek meg kellett változnia.

*

Melyik a magyar irodalom első tájverse? Van ilyen egyáltalán? Tegyük egy próbát. A táj – sokféle értelemben lehet a költészet témája. Koronként változó jelleggel. Janus Pannonius *Búcsú Váradról* című költeményében kétségtelenül ott a táj, a vers mégis többről és másról szól. Verseknek kötött nyelvezete van. A *Búcsú Váradról* című költemény egy lovon ülő fiatalember búcsúja Nagyváradról, melyet *most* újra felidéz, maga előtt lát, maga elé képzel. Elköszön tőle. Előtte a Körös, a folyópart, Szent László szobra. Hideg van. Jeges, csúszós az út. Lovát visszatartja, nehogy elsuhanjon, mielőtt búcsút int a szeretett városnak. Budára készül. Mátyás udvarába. A pillanat, amelyet a költő felidéz, maga is múlt. Lóháton ugyanis nem lehet verset írni. A költeményt bizonyosan utólag jegyezte le, visszaidézve a búcsú pillanatát. Miért idézi fel? Újra akarja élni a pillanatot. Hideg, csipős a szél. Bőrünkön érezzük, arcunkon. Azt éli át újra a költő, azt az egykor volt pillanatot.

Tájvers? Nem az. Több annál.

*Hervad már ligetünk, s díszei hullanak.
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labirinth, s balzsamos illatok
Közt nem lengedez a Zephyr.*

Ez sem tájvers. Kétségtelen, hogy egy természeti képet idéz Berzsenyi Dániel *A közelítő tél* című versében, de ettől ez még nem tájvers. Maga a kezdőkép csak kiindulás, hogy hiteles legyen feljajdulása az élet mulandósága miatt. Nem, ez sem tájvers. Ahogy nem tájversek a népdalok sem, melyek egy-egy természeti képből indulnak ki, és jutnak el valamely egyszerű vallomáshoz vagy konklúzióhoz.

Tájvers-e Petőfié, *A puszta télen*?

Leginkább talán még ez nevezhető tájversnek, ha egyáltalán nevezhetünk valamit annak. Mindenesetre Petőfi valóban leír egy tájat. Nagyon magasról láttatja. Figyelme szinte mozdulatlan. Kietlen, pusztaság, hideg, téli táj. A mozdulatok felértékelődnek, jelentőségük megnő. Érzékeljük a zimankót, a szemlélődő is fázik. „Hej, mostan pusztaság igazán a pusztaság!” – kiált fel Petőfi Sándor, látván a kifosztott téli tájat, ahol a „nincs” uralkodik. Nincs kinn a juhnyáj méla kolompjával, némák a dalos madarak, a haris a harsogó fű közt, nem szól a tücsök. Minden üres, befagyott, mozdulatlan.

*Alant röpiül a nap, mint a fáradt madár,
Vagy hogy rövidlátó
Már öregkorától,
S le kell hajolnia, hogy valamit lásson...
Igy sem igen sokat lát a pusztaságon.*

Petőfi zsenialitása magát a szemlélődést is megjeleníti, s összekapcsolja az égi úton járó nappal. A föld-közelség érzékletessé teszi a hideget, az ürességet, kopárságot, felerősíti a homályt – és előkészíti a vers záró képét, hisz ne feledjük: egy

költemény mégsem részekből adódik össze, egyetlen egész. A következő három szakasz leltárba veszi a pusztaságot. A némaságot megtöri a tinó bődulése; a mozdulatlanságot a pipájába dohányt töltő béres. Hallgató csárdák, alvó emberek, hó, havat hordó szél.

Petőfi ritmust vált.

*Most uralkodnak a szelek, a viharok,
Egyik fönn a légben magasan kavarog,
Másik alant nyargal
Szikrázó haraggal,
Szikrázik alatta a hó, mint a tűzkő,
A harmadik velök birkózni szemközt jő.*

A költeménynek ez a hat sora az eddigiek ellenpontja: a teljes zenekar megszólal, kürtök, dobok harsognak – majd újra csend. Alkonyodik. Ereszkedő homály. Köd. Magányos vándor lova hátán. Farkas mögötte, felette holló. Lopakodó sötétség. Vörösen izzó nap.

*Mint kiűzött király országa széléről,
Visszapillant a nap a föld pereméről,
Visszanéz még egyszer
Mérges tekintettel,
S mire elér szeme a tulsó határra,
Leesik fejről véres koronája.*

A vers alatt dátum és helyszín: Pest, 1848. január. Prófécia a forradalom előestéjén? Hogy értsük a költemény záró képét? Petőfi jobb költő magyarázóinál. Csak leírja, amit lát. Nincs benne szándék. Csak a diadalmas erő: a nap letűntével az ember veszi birtokba a tájat. Csend van. Fenyegetően uralkodik. Ez a némaság még a költeményhez tartozik. Kitartott, hosszú csend. Belesüllyedünk, belesüppedünk.

Ám e vers igazi szépsége zeneiségében rejlik. Nem a fogalmak, hanem a költemény zeneisége, hangulati gazdagsága adja igazi erejét. A szakaszok harmadik-negyedik sorának késleltető, lassító ritmusa elnyújtja a mozgást. Mozdulatlanság és mozzanatosság, csend és alig-hangok, fehérség és növekvő homály a vörösen izzó alkonyfényben. Majd mindenre ráterülő feketeség és csönd – ez teszi páratlanná Petőfi költeményét. Tájvers? Több annál. Csak ürügy a táj.

Ady Endre úgynevezett tájai – *A magyar Ugaron, A Hortobágy poétája, A réghalottak pusztáján* – hagyományos értelemben egyáltalán nem tájversek. Egy életérzést fejeznek ki a képek, ebből születik a táj, a ritmus, a vers zeneisége, fojtogató atmoszférája. Nem „kívül”, belül van a „táj”.

De a tájtéma ugyancsak ürügy, ha más módon is, a sebzett Juhász Gyula gyönyörű költeménye, a *Tiszai csönd* esetében is.

*Hálót fon az est, a nagy, barna pók,
Nem mozdulnak a tiszai hajók.*

*Egyiken távol harmonika szól,
Tücsök felel rá csöndben valahol.*

*Az égi rónán ballag már a hold:
Ezüstösesek a tiszai hajók.*

*Tüzeket raknak az égi tanyák,
Hallgatják halkán a harmonikát.*

*Magam a parton egymagam vagyok,
Tiszai hajók, néma társatok!*

*Ma nem üzennek hívó távolok,
Ma kikötöttünk itthon, álmodók.*

A vers – hangulat, mondhatta volna Juhász Gyula is, miképpen hirdette Paul Verlaine. Minden bizonnyal őt érezte magához leginkább közelállónak, tőle tanulhatott a legtöbbet. Nem a fogalmiságok dominálnak Juhász Gyula költeményében, bár kétségtelenül jelen vannak benne, sőt az is kétségtelen, hogy kapcsolatok, el-
lentétek egy tudatos rendszer látszatát keltik. Ez a rend persze magasabb érzékelésből születik, ahol a vers több képnél, formánál, tartalomnál. A zenéből nyeri teljességét. Szeged hangulatát éppúgy kifejezi, mint Juhász Gyula melankóliáját. Ön-arckép – táj és hangulat. A költő ezt tanúsítja.

*

József Attila külön figyelmet érdemel ebben a témában. Nemcsak azért, mert a nagyváros tájait énekli meg, hanem mert nem egy verse táj és lélek eddig soha fel nem ismert összetartozását fogalmazza meg. Például *Elégia* című verse. A magyar költészetnek sok hazafias verse létezik, de ilyen szarkasztikus, önmarcangoló, kétségbeesett és a haza iránt mégis kiszolgáltatottan elkötelezett költemény alig található még egy irodalmunkban. Talán Ady verse, *A föl-földobott kő* ilyen. De József Attila képi világával, eszközeivel, összetettségével – újító. Látvány és a látványt érzékelő lelkiesség senkinél nincs olyan egységben, mint nála. József Attila tud erről. Rá is lát. A vers jelentősége, témánkhoz illő szoros kötődése miatt kivételesen a teljes verset idézem.

Elégia

*Mint ólmos ég alatt lecsapódva, telten
füst száll a szomorú táj felett,
úgy leng a lelkem,
alacsonyan.
Leng, nem suhan.*

*Te kemény lélek, te lány képzelet!
A valóság nehéz nyomait követve
Önnönmagadra, eredetedre
tekints alá itt!
Itt, hol a máskor oly híg ég alatt
szikárló tűzfalak
magányán a nyomor egykedvű csendje
fenyegetően és esengve
fölordja lassan a tömény
bánatot a tünődők szívére
s elkeveri
milliókéval.*

Az egész emberi
világ itt készül. Itt minden csupa rom.
Ernyőt nyit a kemény kutyatej
az elhagyott gyárudvaron.

Töredezett, apró ablakok
fakó lépcsein szállnak a napok
alá, a nyirkos homályba.

Felelj –

innen vagy?

Innen-e, hogy el soha nem hagy
a komor vágyakozás,
hogy olyan légy, mint a többi nyomorult,
kibe e nagy kor beleszorult
s arcukon eltorzul minden vonás?

Itt pihensz, itt, hol e falánk
erkölcsi rendet a sánta palánk
rikácsolva
őrzi, óvja.

Magadra ismeresz? Itt a lelkek
egy megszerkesztett, szép, szilárd jövőt
oly üresen várnak, mint ahogy a telkek
köröskörül mélán és komorlón
álmodoznak gyors zsibongást szövő
magas házakról. Kínlódó gyepüket
sárba száradt üvegcserepek
nézik fénytelen, merev szemmel.

A buckákról néha gyűszűnyi homok
pereg alá... s olykor átcikkan, donog
egy-egy kék, zöld, vagy fekete légy,
melyet az emberi hulladék,
meg a rongy,
rakottabb tájakról idevont.

A maga módján itt is megterít
a kamatra gyötört,
áldott anyaföld.

Egy vaslában sárga fű virít.

Tudod-e,
milyen öntudat kopár öröme
húz-vonz, hogy e táj nem enged és
miféle gazdag szenvedés
taszít ide?

Anyjához tér így az a gyermek,
kit idegenben löknek, vernek.

Igazán

csak itt mosolyoghatsz, itt sírhatsz.

Magaddal is csak itt bírhatasz,
óh lélek! Ez a hazám.

Egy kor, egy lelkiület, egy *sajátos tudati helyzet* megfogalmazása a költemény. A táj itt a léleknek olyan ürességét, sivárságát, bénaságát mutatja – *mint egy tükrében*, aminek szorongató voltát a 20. századi nagyvárosi ember, József Attila gyermeki látása és fojtogató magánya hitelesíti. Ismerjük ezt. Ismerjük a tehetetlenség szomorúságát. Sokak élménye, napi tapasztalata ez. A sivár külváros, a grundok kopársága –

*föloldja lassan a tömény
bánatot a tünődők szívéen
s elkeveri
milliókéval.*

A magány és üresség csak a közös nyomorúságra való ráismeréssel oldható fel. Ehhez menekül a költő. A vaslában sárgán virító fűhöz. A dongó legyekhez. A kopárságban *mégis* moccanó élethez. Mi váltja meg e pusztaságot? A külső segítségre ácsingózó emberi lelket?

*Töredezett, apró ablakok
fakó lépcséin szállnak a napok
alá, a nyirkos homályba.*

Akár Apollinaire-nél a Mirabeau híd alatt a Szajna...

*[...] Kínlódó gyepüket
sárba száradt üvegcserepek
nézik fénytelen, merev szemmel.*

Nincs segítség. Egyedül vagy. Magányos vagy. Magad vagy. Neked kell mozdulnod. Különben életedet belepi a szenny, a fullasztó por, a kétségbeesett üresség. Hiszen „*itt minden csupa rom*”.

Kezdeni kell. Teremteni. –

Látvány és alanyiség hasonló összefonódását József Attila nem egy versében fogalmazta meg még.

*Mintha szíveimből folyt volna tova,
zavaros, bölcs és nagy volt a Duna*

– írja például *A Dunánál* című versében. Ám lélek és táj, látvány és a tanú összefonódásnak legmagasabb szintű, legösszetettebb megfogalmazása a *Téli éjszaka* című költemény. A szegénység, a „lélek szegénységének” verse ez. Tájvers? Nem. Jóval több annál! A tél kietlensége, némasága, fagyott földje, naptalan, kegyetlen hidegsége – a lélek teljes kifosztottságát jelzi. S a kötelező kényszert: szabaddá akkor válhatsz, ha nem tiltakozol, nem lázadsz, ha *elfogadod* a halottságot. Csontzene csattog, fekete madarak röpte szeli át a csillagoktól szikrázó eget. A költői eszközök összetettsége olyan szintet ér el e költeményben, amire nincs példa a magyar költészetben. Zene és kép, színek és formák, az egész versre érvényes szikárság és gondolatritmus, a nyelv hangzóinak végtelen távlatokig érzékelt zeneisége *egyetlen érzékszerveként* szolgálja az élmény megjelenítését. Minden illúziótlan, jégbe dermedt. Tündöklük a téli éjszaka – tündöklük, mint az egyetlen tanú: a *gondolat*, mely látja, érzi, megfogalmazza. Ez az ember szabadsága. Mert elfogadhatja. Más menekvése nincs. De az van.

*

Összefoglalóan azt mondhatjuk tehát, hogy a költői érzékelést nem határolja be a téma. Csak igen alacsony szempontok alapján gondolhatjuk, hogy a téma meghatározója a költészetnek. Ezért tájköltészet – nem igazán létezik. A látvány: több

mint táj. Mint ahogy bármely észlelet, benyomás lényegében az észlelő, érzékelő, jelenségeket „olvasó” emberről árulja el érzékelése jellegét, milyenségét. A festő vagy a költő teljességgel jelen van a láthatóban, érzékelhetőben. Letagadhatatlan mégis, hogy milyen nagy a különbség a képek dokumentálta látásban. Ennek a különbségnek nem pusztán a festők vagy költők különböző individualitása az oka. Változik, alakul az érzékelés jellege – ezt igazolják más-más korban festett „tájképek”. A folyamat jelzi: az emberi érzékelés idővel egyre jobban reflektál a láthatóra, egyre önállóbb az érzékelésben. A középkor és a reneszánsz határa a fordulópont. A Krisztus-témát látásuk központi történéseként élték meg. A legmagasabb rendű individualitás születésének lehetséges elérhetőségét és megtapasztalását ünnepelelték önmagukban, ha Krisztus életét ábrázolták képeiken. Egyre teljesebben vállalták egyéni látásukat. A középkor névtelensége után így születtek a reneszánsz nagy egyéniségeinek életművei. Idővel a költők, festők témái egyre profánabbak lettek. Ám minél közelebb jutottak a *hétköznapi*sághoz, a tájhoz például, mely a látás és az érzékelés egyre önállóbb, teljesebb jelenlétéről tanúskodik – a képek annál inkább igazolják az *érzékelés és az ember szabaddá válását*.

Egyre inkább ez vált a művészet témájává.

Szagrális témává, ha teszik.

(folyt.)

JEGYZETEK:

1. Ez 1849-ben volt így. A. J.
2. Hasonló térértelmezés látható két kortárs sienai mester, Ambrogio Lorenzetti (1290–1348) és Simone Martini (1280/85–1344) képein is.
3. *Vendégség. Dante összes művei.* Magyar Helikon, Budapest, 1962, 187–188. oldal.
4. Ha nem is olyan egyedi módon, mint Giorgoné-nál, de a táj ekkor már nemcsak az itáliai, a németalföldi festők képein is nagyobb nyomatékkal jelenik meg. A téma változatlanul Krisztus története, de a németalföldi festők közül először talán Joachim Pantenier (1480–1524) legalább olyan gondot fordít a táj ábrázolására, mint az alakok megformálására.
5. E. H. Gombrich: *A művészet története.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1974.
6. Ez a megjegyzés némi magyarázatra szorul. Alighanem Gombrich azt akarja mondani, hogy a festészet témái abban a korszakban csak a klasszikus vallási vagy antik – ezt nevezi talán „világi”-nak – témák lehettek. És nem más.
7. Lásd az idézett mű 277. oldalán.
8. Lásd: Gombrich i. m. 335. oldal, 270. kép.
9. I. m. 403. oldal.

RONALD STUART THOMAS

Egy falusi templomban

(In a Country Church)

Egy szót se szólva térdepelt,
Csak a szél dala húzta még szomorúbbra
Az üvegablak komoly szentjeinek ajkát,
Vagy láthatatlan szárnyak suhogása.
Nem angyalok, csak denevérek, a tető alatt.

Térdepelt hosszan, a csöndre ügyet se vetve,
S meglátta, amint a sötét töviskoronában
Felizzik a szeretet, s a száraz fán
Egy emberi test gyümölcse felaranylik.

Falusi papok

(The Country Clergy)

Látom, hogy munkálkodnak, vén parókiákon,
Napfénynél, gyertyafénynél,
Sok tiszteletreméltó férfiú, fekete köntösük
Kicsit poros, kicsit zöldes
A szent penésztől. S bár koponyájukat
Oly sok ima érlelte tarrá,
Mégis bugrisok, s félkegyelműek
Közé hányják őket a sírba. Nem írtak könyveket,
Nem emeltek emlékműveket a szürke lelkeszlakokban
Magányos töprengéseiknek; inkább az emberek
Szívébe, s gyermekek agyába
Írtak túl hamar elfeledett,
Magasztos szavakat. Isten a maga idején,
Vagy kívül az időn majd helyreteszi mindezt.

Nagypéntek

(Good Friday)

Nyugalom volt. Az őrszem ugyan mi
mást kiálthatott, mint hogy a kilencedik
óra ez, s hogy közeleg a vég? Fölszállt a
sötétség lassan, de meg
senki sem világosodott. És ács hoz
méltó módon tette
dolgát az ács: a kereszt mesterből
művésszé emelte őt.

Az elnémított költő

/No/

Valaki így szólt: „Ez az ember tud énekelni;
Hallgassuk hát.” De a másik,
Egy mocskos elméjű, ráfelelt: „Dehogy,
Némítsuk el.” Az első gyöngé volt,
Hát engedelmes. Így közelített felé
A Rém, s lélegzetétől a gyomra
Háborogni kezdett, senki se tudta, miért.
Aztán pihent egy hosszú hónapig,
Majd ismét örömdalra gyújtott, s a Rém állt,
Hagyta, egy évig, kettőig is;
Végül a Rém kinyújtotta durva kezét,
S a dalnokot ellepték a sebek
És a nővérek cserepes ajkáról
Letörölték a költészetet.

A harangtorony

/The Belfry/

Láttam, amint szürkén fölmagaslik,
Ösztövéren, mintha semmiféle
Napfény nem volna képes
Nagyharangjából muzsikát olvasztani;
A maga módján iszonyú, mivelhogy
Ilyen a vallás. Vannak idők,
Amikor valakin mindenestül
Elfeketítő fagy honol, s csont
Harangtoronyában némán függ a szív.

Ámbár, ki tudja? Mindig,
Még egy kőtemplom
Téli hidegében is ott térdepelhet
Fohászkodva valaki, akinek imái
Áttörnek az évszak könyörtelen
Varázslatán, amely eltakarja előle
Istent. Talán minden szava langyos eső lesz,
Amely a durva sírkövek, s a felzúgó harangok
Közé elhozza a Napot, s később a virágokat.

Petrőczy Éva fordításai

Szégyenletes rajz egy vázán

mini-opera libretto

O. : ha igaz, amit mondanak
tolvaj leszek vagy nagy ravasz
ragacsos kezű, mint a ragtapasz
birkák-pénzek elsajátítója
vagy alamuszi mint a tengerek

A. : azé, akire várnak
de amit mond, azé aki felveszi
aki fülébe fogadja

O. : a hangod vastag mint a fülzsír

ha tudnám, az anyámmal töltött óra
kiben parázslék emlékül mézillatosnak
s ki az, kiben nyoma sincsen a gyö-
nyörnek

A. : te meg merev vagy, beszélő fakanál

O. : halljam hát ki vagy

A. : az, akit hallani szeretnél

ha tudnám
ki gondol öröme, acélrugóra
madárfogásra, csiklandóra
s ki az ki semmire
ha szembenéz velem

O. : ha az, akkor mondd
hoztál-e ajándékot a keresztelőmre?

A. : márványfogú kutyát

nagyapámnak nyolc keze volt
meg tizenhat lába, ha lopni ment
de nem maradt nyoma sehol a mezőben
úgy surrant a szárazon
mint sikló a vízen
és hamisan mindenkinél jobban eskü-
dött
hej, de megkérdezném tőle

O. : nagyapám kutyája számolni tudott

A. : bal lábával verte a taktust

O. : anyám azt mondta, kilöktél az ágy-
ból

A. : hogy szoktassalak arra, ami rád vár

A. : kérdezz csak!
szakállamban selyemgombák nőnek.

O. : hogy megkaparintsad
párnám alól az aranypénzt

O. : igaz-e
hogy felkínálta? hogy eladta?

A. : legfeljebb rézgarast, ha volt ott

O. : a kezedben haloványult rézzé

A. : kérdezz hát! bőfögd föl
ami görcsöt okoz

A. : üssön meg a guta
ha az unokámat

O. : kié e hang?

egy fillérrel is megrövidítettem

O. : megloptál, az szentség

A. : anyád sokat járt
virágot szedni

O. : valld be te adtál
poharat kezébe

A. : hóvirágot

O. : horgot

A. : házat

O. : heverőt

A. : hajkendőt

O. : havert az ágyába

A. : lóherét

O. : anyám meleg volt
mint a föld

a bőröm alatt
istráng és talicska
piztráng és lapostetű
a tenyeremben
hangyaraj bizsereg

mi történt velem?
csizmába bújtak a fák
jönnek utánam

eltévedtem volna
már gyerekkoromban?

minden ajtón az alkonyat jele
fölszögezett denevér
vergődik, riaszt

lassú hányingerként
árad a sötétség

szögek csillagos feje
fejen csillogó szögek

szögesdrót-kalapok
akaszkodnak hajszálereimbe

az apámat mondd meg
az apámat – ki volt?

A. : vigyázz! szarvad nő a kíváncsiságtól

O. : a lovász fiú
amikor fejemhez vágta:
„te zabi gyerek”
üres csúfolásnak véltem

A. : az volt

O. : nem az volt
tegnap a kertész-lány
tegnap elmesélte
azóta nincs maradásom
azóta nincs menedékem

A. : hosszú a lányok nyelve
mint a pálmalevél
élesen vág a széle

O. : azt mondja
azért vagyunk
én meg Laertés
mint márvány és gránit
mert nem az apám!
érted! nem az apám
csak árnyat ad nekem
csak hálótársa az anyámnak
mindenki tudja csak én nem
közrohej tárgya
én... zabi gyerek
s ti hagyátok
hogy kismalacként futkossak
Laertés után

A. : sáros kertész népség
bugyborékol az irigység belőlük

O. : azt mondják anyám már
terhes volt

mikor megismerte
azt mondják egy vázán
kép is bizonyítja

azt mondják Sisyphos,
a hatalmas szomszéd
tetten ért...
téged
azt mondják, az öreg Autolykos
szólj, ha nem te vagy
azt mondják farkas-feneségből
és sisyphosi ravaszságból kevert
utódot akart
hát kitakarta lányát a szomszéd előtt
kitakarta lányát mint a szél
amelyik elviszi a házak tetejét
elhitetvén vele,
hogy apák joga ez!
s engedelmes kelyhe-nyitásra bírta

avagy Sisyphosnak kiengesztelésül
elaltatta lányát titkos itallal
aztán elfordult az erdő felé
hogy ne lássa
a tehetetlen csitri szemérmét
miként döfködi a felajzott dárda

azt mondják a vén tolvaj
rá se hederintett
a kiáltozásra
mint valami adok-veszek
volt ez neki:
békeségért barátságot
bárányért szüzet

A. : hallom a kertészlány
elvette az eszed
tán nemcsak a szája
a keze is eljárt
bele a gatyádba
hogy ennyire befülltél

O. : valld be öreg farkas
Sisyphos elkapott
s te összeboronáltad
véle Antikleiót, az anyámat

A. : hagyd abba! elég volt!
neked úgy is mindegy!

O. : semmi sem mindegy
a bizonytalanságot
nem bírom elviselni
bordáimat szétrepeszti
nyargal bennem mint a villám
forró olajként égeti a torkom
fejemben darazsak nyüzsögnek
nem merek tükörbe nézni
fülembé dárdaként
hasít a „zabi gyerek”
éveken át bokrok, falevelek
zizegték
most mennydörgésnek hallom

nem tudok így élni
nem tudok Laertes szemébe nézni

A. : összevissza ketyeg az eszed
ahelyett hogy a kertészlány
csöcsein legelnél
emészted magad

O. : ölni szeretnék
mióta megtudtam az igazat!
ráborítani apáimra a bizonyosságot,
mint egy vesszőkosarat

A. : s utána mindenki rád rohan

O. : az ereim szétpattannak
riadót ver a szívem
az izmaid görcsbe merednek
mondtam már
nem tudok így élni
öngyilkos legyek?
vagy öljem meg szülővilágom

A. : s ha nem rohannak rád
végez veled a lelkiismeret

O. : ha kint nem tudom, akkor bennem
kell megölni énemet
kiszakítani

A. : hogyan?

O. : úgy, hogy világgá megyek
hogy a távolságban
eltűnjön minden
hogy a messzeségben vakká
süketté legyek
az itthoni tájra
az itthoni szóra

A. : nem tudsz meglenni nélküle

O. : nélkülözni fogok
éhezni lelkemben
mindenre ami itteni
szomjazva szememmel
az ismerős dombok ciprusait
kívánni a kedves ételek szagát

A. : a Léthén túlról mondom neked
nyugodj meg Odysseus,
ne háborogj!
dobd el magadtól a szóbeszédet
a teljes igazságot rajtam kívül
senki neked nem mondhatja meg
de egyenes választ én sem adhatok
nekem is csak jósolni szabad

tudd hát

még gyerek vagy
hátlugombolós a fegyvered
de nemsokára férfivé keményedsz
tudd hát
ha Ithakában szépen megöregedsz
akkor Laertés az apád

ha viszont az lesz a sorsod
amit most magadnak kívánsz
ha önszántadon kívül
háborúba keveredsz
ha elsodródsz világgá
ha tépni fog a honvágy
ha csak meghalni már
de haza akarsz jönni
ha idegenben nem érdekel már
méz-illatú hajadonok combja-töve sem
s fáradtan sok-sok év után
meglátod mégis Ithakát

akkor vedd úgy
én rendeztem így
hogy más kínok közt enyhítve
barátkozz a szóbeszéd igazával

most pedig nyugodj meg
hamarosan fölénk aranylik az ősz
te pár év múlva férfi leszel, megnősülsz
és fiad születik

JEGYZETEK:

Autolykos Odysseus nagyapja.

Antikleia Odysseus anyja. Autolykos lánya.

Sisyphos egy vázarajz szerint Odysseus vérszerinti apja.

Laertés, Antikleia férje, eme vázarajz alapján, Odysseus mostoha apja.

A távolság szitaszövetén

A távolság szitaszövetén át
 az idő szorgos mértéke
 milyen keveset jelent már.
 Egyszövésűek ezek az évek.
 Ez a múlt és jelen részeddé
 vált. Letisztult a lázadó
 szorongás. Már túl vagy a
 felhőtlen jelen pillanatán.
 S egy felhangolt percben
 az elkésett termékenység
 érett fakadása szelíden,
 észrevétlenül kizsendül.
 Elmeséli a szél, mintha
 tartozna vele, a régi idők
 bizonytalan messzeségéből
 a föld népe, a szegénység
 hogyan cipelte végig életét.
 Délutáni csendes harangszó
 bong feléd. Itt folyt le életed,
 mindenki ismer, tud felőled.
 Valósággal visszafele élsz,
 s ez a mostani, aki vagy,
 rejtőzködve lappang benned.
 Mint egy könyvet lapozgatod,
 de semmit belőle újra nem
 kezdenél. Oly különös itt a csend.
 A hallgatag, napfürdette
 kertek elillanó időtlensége
 rád rakódik, mint a
 búzaszagú nyári por.

Gyöngyszemek

A rét füve ezüstös csillogással
borzolódik, mintha járna ott valaki.
Szélszellemek, szellőlovasok
vágatnak ostoraikat suhogtatva.
A nap támolygó, tenyérsyi
rést hasít a hajnalon.
Megáll a forró nap az ég közepén,
hogy felkortyintson minden cseppet,
és estére minden fűszálat újra
telesírjon fehér gyöngyszemekkel.

Csak a szél kopog

A mulandóság szekeren
merre döcögsz? Ajtódnál
az éjszaka árnyékai kutyaként
lapulnak, vigyáznak rád.
Feletted a csillagok dideregnek.
Te a dunyhád alatt ülve alszol,
várod az éjszakából előkészítő
hajnalt, és kinyílik, mint
szádon az imádság.
Fénye imbolyog fehérre meszelt
szobád falán. Az előkerült
papucsok végigcsoszogják
lassú, templomos lépteid.
Hallgatózol ebben
a szétfüggönyözött reggelben,
és csak a szél kopog ajtódon,
bebocsátásra vár.

„Minket, Gyuszi, szeretni kell”

József Attila, Illyés Gyula és Flóra

*Érzelmi háromszög-rekonstrukció
versek, naplójegyzetek, emlékezések, levelek alapján**

SZÍNPADKÉP:

A pódium közepén egy ágy mintegy függőlegesen kettészeli a játékteret, balról-jobbról egy-egy széssel.

Szemben középütt a falon Flóra, tőle balra József Attila, jobbra Illyés Gyula fényképe 1937-ből, kinagyítva – mintegy ikont formázva.

A bal térfélen kávéházi miliő: a falon tükrök, márványtetejű asztal, kávécsészékkel, vizespoharakkal, három széssel.

A jobb térfélen polgári szobabelső, két kényelmes fotel, köztük dohányzóasztal, rajta borospoharak, naptár, napló, íróeszközök; a sarokban meleg színű cserépkályha. A falon családi fotók.

A bal színpadrész a múlt, a szemközti oldal a jelen színtere.

ILLYÉS GYULA:

(Egy 60-as évekbeli *Kortársat* lapozgat.)

A Jókai Színházban hónapok óta játszanak egy színdarabot. A főhős József Attila. Tragédiájának a három fő okozója a hiú irodalmi vezér, az álnok barát s a hűtlen kedves, még csak nem is József Jolán regénye, hanem a melodramák hagyományos receptje alapján. Költött nevekket. A darabot nem láttam. A kritika kedvezőtlen. A *Kortárs*-ban Hermann István így véd meg: „A Babits- és Illyés-ábrázolás legfeljebb mozzanatszerűen igaz.”

Eddig azt hittem, Babitsot érte a legtöbb mocskok ebben az országban. Úgy van. De már versenytársa vagyok, s elszorul a szívem az undortól, hogy elébe fogok vágni.

Itt ülök asztalomnál hatvanöt évesen. Hogyan invitáljam körém ifjúkorom társait, hogyan hívjam őket életre a múltból? Megvan a szomszéd szobában az asztal, amelynél egykor szerény vacsorák közben József Attilának bort töltöttem. Alakját minden pillanatban oda tudom képzelni, még jellegzetes fejfélrehajtását, kutató hunyorítását is látom. De milyen alakban üljek én magam vissza a régi helyemre? Képtelenség, hogy a hajdani alakban. Hisz ma is élek.

* A Petőfi Irodalmi Múzeum Felolvasószínpadán 2004. február 28-án bemutatott – majd április 16-án megismételt – dokumentumdráma sorozatszerkesztője: Petrányi Ilona, dramaturg: Radnóti Zsuzsa, rendező: Forgách András. Szereplők: Bertalan Ágnes (Flóra), Bertók Lajos, illetve Kaszás Gergő (József Attila), Hegedűs D. Géza (Illyés Gyula). – A szöveg először a *Napút* című folyóirat 2004. májusi számában jelent meg (11–44. p.)

Képzeld el, ötszáz év múlva is lesz nyoma korunk magyar irodalmának; lesz valami kézikönyv mindkettőnk fényképével. Ő, mint a fiatal Petőfi; én az öreg Aranynál is öregebben.

JÓZSEF ATTILA:

(Belép, leül a márványasztal mellé, körülnéz.)

Hol lehet itt mecénást szerezni?

ILLYÉS GYULA:

Már első személyes találkozásunkkor tökéletes volt köztünk a bizalom, a nyílt beszéd. Ez közvetlenül azután történt, hogy ő megjött Párizsból. Tőlem tudakozódott a hazai viszonyok, illetve a távolléte alatt történt változások felől.

(Feláll a fotelból, átsétál a kávéházi asztalhoz.)

Este volt; a Simplon kávéházban ültünk. Vidám volt, bőbeszédű, huszonegynéhány éves. A gátlástalanságig magabiztos. Rögtön az elején meghökkenett egy mondatával.

JÓZSEF ATTILA:

Hol lehet itt mecénást szerezni?

ILLYÉS GYULA:

A meghökkenést nyomban föloldta egy gyermekien tiszta mosoly. Úgy mondta azt a néhány szót, ahogy a gyermek idegenben is enni kér, vagy azon nyomban belenyúl az asztalra tett süteményes tálba. Pazar fényben úszó hatalmas kávéházi teremben ültünk, az asztaloknál pompázatos nők, csupa dúsgazdag, vacsoraképes polgár. A mi zsebünkben alig több, mint egy kávé ára. Bennünket tordai hasadék választott el a karunkat érintő polgári világtól. Mélységesen megvetettük őket, mint forradalmárok. Kérni tőlük valamit? Majd ők fognak tőlünk, sokkal hamarabb, mint gondolnák.

(József Attila átnyújtja barátjának *Nem én kiáltok* című kötetét.

Illyés végiglapozza, majd elrakja.)

JÓZSEF ATTILA:

A dedikációt meg se nézed?

ILLYÉS GYULA:

(Kinyitja a könyvet, olvassa.)

Illyés Gyulának

*Minket, Gyuszi, szeretni kell
s engem tán jobban s láthatóbban.*

*Ki vassal szerelmet mível,
az földet mível parasztsorban.*

*Mi föld vagyunk s ha meghalunk,
minket nem is kell eltemetni,
de addig addig el kell minket
az Istenek elől szeretni.*

JÓZSEF ATTILA:

(Kiveszi a kezéből, folytatja.)

*Így egymás nélkül kóborogva
fojtott dühünk az égbe száll –
s a fojtott düh az Isten lelke
s az Isten földet nem kapál.
Szervusz, öllelek Attila*

ILLYÉS GYULA:

A vers, ha jól emlékszem, rögtönzés volt. József Attila 1928, 1929 vagy 1930 tavaszán írta be *Nem én kiáltok* című kötetébe, melyet akkor ajándékozott nekem – vagy az ő lakásán, vagy az én Lehel utcai lakásomon, miután az egész napot együtt töltöttük.

JÓZSEF ATTILA:

(Levelet ír.)

1928. szeptember 30. Vágó Mártának.

Drága kis életem... Illyéssel beszéltem, gyönyörű négy részből álló verse jött a Nyugatban, bátyja halálára írta, „Búcsúztató”-nak. Úgy vélem, többet ér minden eddigi versénél, tehát nagyon jó. De jött kívülről lótól-öszvértől-szamártól. Ha csak Illyéstől jöttek volna, úgy azt hittem volna, hogy az enyéim biztosan nagyon gyöngék, rosszak, nincs önkritikám, mert hiszen ért hozzájuk Osvát. Mikor megláttam a Nyugatot egy kirakatban, elsápadtam, köd-gomolyag-halványan néztem a címlapját félórán keresztül. Most már röhögnék, röhögnék – de legbelül igen fáj. Te pedig azt hiszed, hogy túlságosan önhitt vagyok. Pedig igazán régen eltemettek volna már, ha nem neveltem volna ki magamban azt a bizonyos és sokat fölhányt öncsodálatot. Ami kívülről hiányzik a világból, azt az ember belül, önmagában kell megteremtse, mert máskülönben elpusztul.

ILLYÉS GYULA:

(Tünődve, félre, mintegy magának.)

Miért látogatta József Attila anyámat, miért járt hozzánk akkor is, amikor tudta, hogy én nem vagyok otthon? Anyám fehérneművarrásból tartotta fenn magát. Ritka látogatóit a vidéki vendéglátás szokásaival fogadta, kötelezőnek érezvén, hogy étellel s pihenő hellyel is megkínálja őket. Berda Józseftől tudom, aki újpesti útjain szintén fölfölkereste, hogy a nagy bögre kávé, s a vastag vajás kenyér kijárt neki, távollétemkor is.

József Attilát bizonyosan nem a bögre kávék és vajás kenyerek vonzották. Hisz a kivillamosozás árából azt bent a városban bármelyik kávéházban megkaphatta volna. Megtörtént, hogy csak pihenni jött. Elbeszélgetett egy darabig, aztán engedélyt kért, hogy amíg anyám a konyhában dolgozik, aludhassék egyet a szobában, a díványon. De ezekről nekem alig tett említést.

JÓZSEF ATTILA:

*Megszült Pőcze Borcsa,
kit megettek a fenék,
gyomrát, hasát sorba,
százláb súroló kefék.*

*Szerettem Lucámat,
de Luca nem szeretett.*

*Bútoraim: árnyak.
Barátaim nincsenek.*

ILLYÉS GYULA:

(Naplót ír.)

1929. november 15. szombat

A Bartha Miklós társaságból kivált „ifjak” tartanak megbeszélést a baloldali munkásifjúság képviselőivel egy közösen szerkesztendő folyóirat ügyében. Zaj, fecsegés. Állandóan mellébeszélnek a tárgynak. Megjelenik József Attila; Kodolányi, Fábrián éljent kiáltanak, az egész dolog kezd komikussá válni.

A sarokban ülök s kipróbálom régi módszeremet, teljesen elkülöníteni magam és tudomást se venni, mi történik körülöttem...

Széteszlottunk. A körútra a Király utcáig együtt jöttem Harasztival, Józseffel, Antallal. A költészetről folyt a szó. József át fogja írni eddigi verseit forradalmiakká és kiadja, *Üsd a tőkét, ne siránkozz* címmel.

JÓZSEF ATTILA:

(Belevág Illyés szavába.)

Döntsd!

ILLYÉS GYULA:

Üsd a tőkét, ne siránkozz címmel.

JÓZSEF ATTILA:

„Döntsd! Illyés Gyulának barátsággal és szeretettel...”

ILLYÉS GYULA:

Amit József Attiláról írtam 1932-ben... a *Nyugat* számára készült; addig ott József Attila ismert Babits-ellenes pamfletje óta semmi nem jelent meg tőle. Az én bírálatom ezt akarta megtörni; előkészíteni, hogy József Attila ismét dolgozzon oda is, béküljön ki Babitscsal.

JÓZSEF ATTILA:

(Átnyújtja a dedikált kötetet.)

„...Döntsd! József Attila” 1931. március 21.

ILLYÉS GYULA:

(Felolvassa kritikája szövegét.)

Nyugat, 1932. december 16.

Külvárosi éj. József Attila versei

Az ő világa a külső, nyugtalan világ, fegyelmezett, nyugodt belső világból nézve. A leg-szerencsésebb költői alkatok egyike ez, mely kitűnően érvényesülne az ő izmos, friss, az ősi virágénekek magyarságát idéző nyelvezetében, de ő nem éri be ezzel. Három-négy hibátlan szakasz után ráeszmél, hogy ő tulajdonképpen forradalmár is, sőt – és itt jön a nehezebbje – tudományosan képzett marxista is. Nem szeretném, ha félreértenének. Semmi kifogásom forradalmisága ellen, a baj csak az, hogy ez épp egy nyugodt szemléletű, minden izgalomtól és lázítástól mérföldre eső vers írása közben jut eszébe. A két, merőben különböző érzelmi állapot nem fér össze.

JÓZSEF ATTILA:

Hódmezővásárhely, 1932. december 19-én, Szántó Juditnak.

Drága Jutka. Tegnap este előadást tartottam az új magyar költészetről, nagy sikerrel. Hogy s mint vagy? Ha jössz, hozd magaddal az Illyés és Erdélyi verseit, valamint az új Korunkat.

ILLYÉS GYULA:

Az *Óda* volt az utolsó vers, amelyet József Attila szájából hallottam. Kora délelőtt a Nádor utcában föl-alá járva hallgatom a verset, akkori hivatalom (a Phoenix biztosító) házfala mentén, ahonnan – a lármás hivatali szobából – néhány percre valami ürüggyel kiléphettem. 1933 nyarán még lakáslátogató viszonyban is voltunk: helyzetünkhöz mért vacsorával ünnepeltük meg, hogy az *Óda* a *Nyugatban* jelent meg.

Az én moszkvai utam szakította meg igen hosszú időre (halála előtti időig) a baráti viszonyt köztünk. Mialatt én kint voltam, cikket írt s akart közölni arról, hogy személyemben méltatlant hívtak meg az orosz írók: mert csak külsőleg vagyok forradalmár, valójában fajvédő, azaz fasiszta vagyok.

A Sallai-Fürst kivégzése elleni röpirat perében, mint közös vádlottak, tán két alkalommal is együtt vártuk a fellebbezési tárgyalást, de a váróhelyiség más-más sarkában. Épp csak biccentettünk egymás felé; meglehet, hogy 1934 után azt sem.

(Levelet ír.)

1934. szeptember 11-én, József Attilának:

„Kedves Barátom,

a »Válasz«, – melynek törekvését bizonyára ismered – általam kér meg, adj verset a lap következő számába.

Kérlek, hogy a kéziratot lehetőleg a jövő hét közepéig küldd, postán.

Szívésségedet előre is köszönöm; üdvözöl Illyés Gyula.”

JÓZSEF ATTILA:

(Elfordulva, a válaszlevelet fogalmazza.)

„Kedves Barátom!

Ma vettem kézhez a Bucsinuszkyba címzett leveledet...”

ILLYÉS GYULA:

Volt még egy hasonlóan fájdalmas – akkor kínos – találkozásunk Bartók vigadóbeli hangversenyének végén. A földszintre vezető széles díszlépcső egyik szárnyának tetejéről megindulva öt pillantottam meg a másik lépcsőszárny tetején. Ő is észrevett. Hogy együtt haladunk a tömeggel, a két lépcsőszárny tövénél természet-szerűleg találkozunk. Kölcsönösen úgy tettünk, mintha nem akadt volna össze a pillantásunk.

JÓZSEF ATTILA:

„Szívesen állnék rendelkezésetekre, – ehhez azonban tudnom kellene előbb, hogy mit fizet a Válasz. E lap szellemi irányítói eddig magatartásukkal nemigen szolgáltattak okot, hogy vállalkozásukkal baráti – és nem üzleti – kapcsolatba kerüljek. Üdvözöl József Attila”

ILLYÉS GYULA:

(Naplójából olvas, elfordulva barátjától.)

1935. február 16.

Hallom, hogy József Attila hogy beszél úton-útfélen rólam. Gyaláz és rágalmaz. Levelet írtam Józsefnek: *Kedves Barátom, most felelek régi leveledre. A Válasz már fizet. A lap összeállítói szeretnék, ha dolgoznál, közibük tartoznál. Őszinte nagyrabecsüléssel Illyés Gyula.* – Mi ez? Gyávaság? Taktika? Bosszú azzal, hogy én viszont nagylelkű vagyok.

JÓZSEF ATTILA:

(A kávéházi tükörben tűnődve nézi magát.)

Osztás után

*A kártya ki van osztva. Reszketünk,
Észak, Kelet, Nyugat és Dél kezében,
bubik, királyok, dámák jelmezében
s szótlánul várjuk, mit tesz végzetünk.*

*Ki vagyunk osztva. Megvan helyzetünk.
Mit tehetnénk a szabály ellenében?!
Mint mozdulatlan csillagok az égen,
változhatatlan rajzunk, jellemünk.*

FLÓRA:

(Belép a jobb oldali ajtón, leül a fotelbe, írni kezd.)

József Attilával való ismeretségünk történetét kell leírnom. Bármennyire félek és irtózom attól, hogy legtitkoltabb érzelmi életem nyilvánosságra kerüljön, mégis le kell írnom.

JÓZSEF ATTILA:

*Vörösek és feketék, vérben, gyászban,
fényesre lakkozottan, lámpalázban
így kell kinek-kinek sorsára várni,*

*hogy boldogságunkat, mit rejt szerelmiünk,
a gyönyörű sikert, mely megvan bennünk,
ki tudja-e a végzet licitálni.*

ILLYÉS GYULA:

(Átül Flóra mellé, naplót ír.)

A nő, aki életemnek a gyökérzete lett, akinek birtoklásáért ma is küzdök, nekem gyermeket adott. Ennek a nőnek a házában – a szüleitől örökölt lakásban – lakom itt is, Budán. Ez a nő főz rám, ő foltozza a fehérneműmet, ő intézi a gépírást, a levelezésem. A könyveimbe írt dedikációk egy része az ő kezétől származik: kézírásunk véletlenül olyan hasonló. Nincs olyan emberi vágyam, amit ne teljesítene.

Az egyetlen nő, akinek keresztnevét nem írhatom versbe. Korosztályom legnevesebb költője tette rá kezét.

FLÓRA:

Azt reméltem, hogy az elmúlt évtizedek alatt legalább elhalványodnak a hármunkat – József Attilát, Illyés Gyulát és engem – érintő, bántó hiedelmek, félreértések. De még a durva rágalmak sem csitultak el. Néhány éve csak, hogy Illyés Gyula postán, aláírás nélküli nyílt levelezőlapot kapott, újságból kivágott nagybetűkkel, a következő szöveggel: JÓZSEF ATTILA GYILKOSA. Még műveltebb gondolkodásúnak látszó közt is akadt névtelen, aki „márványszívű”-nek nevezte Illyés Gyulát.

Írásom legfőbb indítéka az, hogy letörlődjék férjemről a „bélyeg”, amit olyan igazságtalanul ütöttek rá.

Biztatott, sőt rábeszél a történetek leírására Illyés Gyula is azzal, hogy ő semmiképpen nem kívánja látni, megismerni, mit írtam. Nem szeretné, ha őszinteségemben egy árnyalatnyit is befolyásolhatna az ő személye. Holott én nagyon szívesen vettem volna, ha megnézi. Levelezésünket József Attilával olvasta. Nem volt előtte ebben semmi eltitkolnivalóm.

ILLYÉS GYULA:

Flórába az első pillantásra olyan szerelmes lettem, hogy nem megforrósodott, hanem megfagyott a szívem.

Nős voltam ugyanis.

A pillantás előtt is már ismertem. De csak a hangjáról, s az is megejtett. Mert úgy történt, hogy sötétben találkoztunk.

Feleségem unokanővérével látogatóban jöttek hozzánk, hozzám, Rorschachtesztet csinálni. De késtek, s nekem dolgom lévén, elindultam hazulról. A villamosmegálló előtt jöttek velem szemben. A decemberi alkonyatban épp csak alakjukat láttam.

Fordultam hát velük vissza. Így történt, hogy otthon, a szobámban a villanyt fölgyújtva láthattam először Flóra arcát és tekintetét. És kaptam szívembe azt a végzetes ütést.

FLÓRA:

Milyen „ütést” kaptam én, milyen érzés ébredt bennem, az első találkozáskor? Erős rokonszerv, ami föllobbanhatott volna. De fegyelmeztem, visszafojtottam; nős volt, számomra tehát reménytelen.

Ez a kölcsönös rokonézés, vonzódás Illyés Gyula és köztem nem múlt el. De a tilalom megduplázódott, amikor József Attilával lassanként kialakult a kapcsolatunk.

JÓZSEF ATTILA:

(Immár elfordulva a tükörtől, a közönség felé fordulva.)

*Mit tehetnék a szabály ellenében?!
Mint mozdulatlan csillagok az égen,
változhatatlan rajzunk, jellemünk.*

FLÓRA:

(Közben átsétál a bal térféltre. Leül a kávéházi asztalhoz.)

1937. február 20-án ismertem meg József Attilát személyesen, egyik volt egyetemi társam, Dániel Anna lakásán. Sándor Kálmán szerkesztő, író hozta magával – váratlanul –, hogy csináljam meg vele az akkor igen elterjedt pszichológiai vizsgálatot, a Rorschach-tesztet.

József Attiláról akkor már tudtam, hogy nagy költő, és – talán a versei miatt – nagyobb érdeklődéssel figyeltem rá, mint más, teljesen idegenre. Egész megjelenésében már az első rápillantásra is érezhető volt valami megkapó, eredeti. Engem első látásra, külsőre, ösztönösen a magas, erős, medveszerű férfiak vonzottak. Ő éppen nem volt az.

Ezen az első estén nem sokat beszélgettünk. Csaknem az egész időt betöltötte a vizsgálat, amelyet nem tudtuk befejezni. Általában egy félóra–óra a tíz kép fölvétele ideje. Vele majdnem két óra alatt csak az ötödikig jutottunk. Rendkívül sok választ adott, rengeteg originális, sőt bizarr feleletet. A vizsgálat fárasztotta. A harmadik képnél azt mondta:

JÓZSEF ATTILA:

Most már csak a maga kedvéért csinálom.

FLÓRA:

Az ötödik végén én ajánlottam, hagyjuk abba. (Soha nem fejeztük be.) Eredménye megdöbbenett, tehetségéhez képest annyira szokatlan tüneteket is mutatott. Megjelenéséből, viselkedéséből, verseiből nem erre lehetett következtetni. Ezt az érzést lassanként enyhítette, majdnem elmosta bennem az, hogy legfeljebb teljes vizsgálat sorozatból mertem csak ítélni, de soha nem egy vizsgálat eredményéből, hát még egy félből? És az, ahogyan közvetlenül utána a verseit elmondta.

Az járta róla, hogy senki, semmilyen szavalóművész, színész nem tud úgy verset mondani, mint ő. Hogy hangjával, hangsúlyával elragadja az embert, varázslatba ejti. Igaz volt.

A nagyszobában ültünk valamennyien, ő a díványon, középen, mi, többiek, mellette, körötte vele szemben (én oldalt). Nyolc-tíz versét mondta el, a *Lidi nénémnek öccse itt...* és a *József Attila...* címűekkel kezdte, lassan, komolyan, majdnem szomorúan. Mindnyájan némán ültünk, nem moccantunk akkor sem, amikor befejezte. Az utolsó az *Óda* volt.

JÓZSEF ATTILA:

(Tekintetével Flórát bűvölve.)

*Szeretlek, mint anyját a gyermek
mint mélyüket a hallgatók veremek,
szeretlek, mint a fényt a termék,
mint lángot a lélek, test a nyugalmat!
Szeretlek, mint élni szeretnek
halandók, amíg meg nem halnak.*

FLÓRA:

Néhány nap múlva, a második találkozásunkkor azt mondta, hogy ezt a verset már az én kedvemért mondta el.

Hétfőn, február 22-én délelőtt telefonhoz hívtak a laboratóriumban. Komoly, férfias hang jelentkezett a kagylóban.

JÓZSEF ATTILA:

Itt József Attila. Nagyon fontos és sürgős ügyben akarok magával beszélni.

FLÓRA:

Hiába mondtam, hogy nem érek rá. Aznap, kedden és szerdán megint fölhevített és annyira erősködött, hogy már nem tudtam kitérni.

JÓZSEF ATTILA:

Higgye el, muszáj találkozunk! Muszáj!

FLÓRA:

A Nagykörúton egy kávéházba ültünk be. Egy-két verset akart megmutatni, akkor frissiben írta. Csaknem mindegyikben benne volt a nevem, sőt az egyikben a teljes vezeték- és keresztnév is.

JÓZSEF ATTILA:

*Látod, mennyire, félve-ocsúdva szeretlek, Kozmutza Flóra!
E csevegő szép olvadozásban a gyászt a szivemről,
Mint sebről a kötést, te leoldtad – újra bizsergek.
Szól örökös neved árja, törékeny báju verőfény,
És beleborzongok, látván, hogy nélküled éltem.*

FLÓRA:

Rettenetes zavarba jöttem, és kértem, a nevemet hagyja ki. Megígérte, és a családnevet aztán törölte is.

Egy óra hosszat voltunk akkor csak együtt József Attilával. De az alatt az óra alatt megrendülve láttam, milyen viharszerű érzés fejlődött ki máris benne.

JÓZSEF ATTILA:

Nézze, Flóra, én már az első percben elhatároztam, hogy megkérem a kezét, csak nem mertem azonnal szólni, nehogy komolytalannak, „bolondnak” tartson!

FLÓRA:

Hogy nyilatkozhat így, hiszen csak másodszor találkoztunk?

JÓZSEF ATTILA:

Úgy ismerem magát, mintha ezer éve ismerném.

FLÓRA:

Nagyon meghatottak, de éppúgy megriasztottak szavai. Nem volna szabad vele többet találkoznom, ezt éreztem ösztönösen.

Már késő volt. Nem tudtam ellenállni az ostromnak, amit telefonon indított azért, hogy „még egyszer” lásson s beszéljen velem.

JÓZSEF ATTILA:

Csak még egyetlenegyszer, Flóra!

FLÓRA:

A nagyon fontos ügy a házasságunk volt.

JÓZSEF ATTILA:

Állást vállalok, mert látom, hogy költészetből nem lehet megélni. Csak attól tartok, mit szólnak hozzá a maga szülei, meg a testvérei. Én nem szoktam nőket „csak úgy” megkérni. Együtt akarok magával élni és dolgozni, minél előbb. Belehalok, Flóra, ha ez nem sikerül! Belehalok.

FLÓRA:

Egész március folyamán rendszeresen találkoztunk. Általában háromszor hetente, délután 5 után. Sokszor sétáltunk a kezdődő tavaszban a budai Duna-parton, a Várban vagy az Erzsébet hídon át, a pesti oldalon. Elkísért, ahova éppen mennem kellett. Vagy beültünk a kávéházba, ha jobban ráértem, és habos kávéval ettünk sós-kiflivel, az árát megfizetve. Ez az idő volt ismeretségünknek legharmonikusabb, legvidámabb – s ha nevezhetem így, „legboldogabb” – időszaka. Szenvedélyessége az érzelmi kérdésekben tört elő. Mert legeslegtöbbit erről beszélt: szerelem, házasság, egymáshoz tartozás, közös munka, hűség, sőt: egymásnak teremtettség, mint az emberi lét egyetlen igazi boldogsága.

Újabb verseket hozott; az egyikben érzelmei viszonzását tényként állította.

(Értetlen, elképedő arckifejezéssel olvassa a verset.)

Boldog vagyok: gyermek a lelkem;

Flóra szeret. S lám, álnokul,

meztelen, szép szerelmiünk ellen

tankkal, vasakkal fölvonul

az ember alja.

...

A megbántott Föld ha kihül,

ég Flóráim és szívem szerelme.

JÓZSEF ATTILA:

Bocsásson meg, de olyan nagyon akarom, hogy ez az érzés való legyen, hogy írni sem tudok róla nemlegesen. Ennek igazzá kell válni.

FLÓRA:

További találkozásaink alatt kezdtem őt jobban megérteni. Vonzott a társasága, a vele való beszélgetés. Befolyásolhatta József Attila iránti viselkedésemet kislánykori ábrándozásom is. Amióta csak fölmerült bennem, hogy egyszer majd férjhez megyek, úgy képzeltem el a házasságot, hogy a férjem valamilyen fölhalálkozó vagy művész lesz, festő, szobrász (sohasem gondoltam, hogy író!), akit csak a halála után fedeznek föl, ismernek el. Én fogom segíteni a munkáját, dolgozom rá. Ennek az ábrándnak talán olyasmi lehetett az alapja, hogy mivel magamat nem tartottam elég tehetségesnek nagy alkotó munkára, csak másokon át tehetek valami értékeset.

Március végére József Attilával már ott tartottunk, hogy egyre jobban becsültem értékes emberi tulajdonságaiért, segíteni akartam és örömet szerezni neki. De riasztó szertelenségei is jelentkeztek. Március 27-én, pénteken, a Lánchíd kávéházban elém tette a *Reggeli fény* című versét, a „jól sikerült angyal-hamisítvány”-ról.

JÓZSEF ATTILA:

Csupa csin, csupa pír, csupa kár,

csupa csel, csupa nyíl, csupa rontás –

most érted: ha reggel a csűrhe kijár,

mért káromkodik mindig a kondás.

*Beh megölelnéd! Ámde ne vedd
kebledbe e tiündét – mire maradsz, ha
ártatlanul fölfalja szived,
mint zsenge buzát a szőke malacka!*

FLÓRA:

Elámultam, nem értettem.

JÓZSEF ATTILA:

*Nézze, maga nyilván elfelejtette, mért ne felejtette volna el, de a múltkor, társaságból
hármásban a villamosmegálló felé menet, a maga másik férfikísérője, a Tersánszky, látva,
hogy maga fázik, följajánlotta a sálját, és maga elfogadta. Ettől én úgy elkeseredtem, hogy
sem enni, sem aludni nem tudtam. Arra gondoltam, hogy öngyilkos leszek, de előbb meg-
írom magának, hogy nem maga miatt, hanem az egész életért.*

FLÓRA:

*A szavai, a könnyei a szívembe hulltak és senkivel-semmivel nem törődve, vi-
gasztaltam, nyugtattam.*

JÓZSEF ATTILA:

*Tudnál-e, Flóra, annyira szeretni,
erényeidből épül-e szerencse,
hogy mind a kint, mit nem lehet feledni,
hű szeretőd munkáján elfelejtse?*

...

Lennél-e nyugtom mindenütt a rosszban?

Fontold meg jól, szived mily terhet vállal.

Én, aki vele mind csak hadakoztam,

Kibékiülnék a haragvó halállal.

...

Nehéz a szívem, hisz bűt fogam:

örömöm tán a büntetések hozzák,

hogy sírva nézem majd ha boldogan

sétálsz azzal, ki méltóbb lesz tehozzád.

FLÓRA:

*Április elejére már kezdett elterjedni a tágabb irodalmi körben is, hogy „van vala-
kije”. Megjelentek a versek. Ő rejtélyesen viselkedett. Én kértem, ne beszéljen senki-
nek rólam. Találgatták: ki lehet? Ha József Attilát faggatták, hallgatott vagy kijelen-
tette: nem hajlandó nyilatkozni. Erről mosolyogva, szinte büszkélkedve beszélt.*

JÓZSEF ATTILA:

*Minden s mindenki szeret engem –
ember lettem a szerelemben.*

*Flóra, Flóra, mosolyog róla,
hogy engem ő váltott valóra.*

*Ember vagyok és olyan boldog,
mint, ha vannak, az örök dolgok.*

FLÓRA:

*Hogy a találgatásoknak, szóbeszédnek végét vessük, azt ajánlottam, írjon egy
„alibi” verset, írja le „Flórát” teljesen ellentétesnek velem, nagyon kövérnek, na-
gyon feketének. Kitért előle.*

JÓZSEF ATTILA:

Nem tudok én hazudni versben.

FLÓRA:

Április 21-én a Duna-parton sétáltunk.

JÓZSEF ATTILA:

Maga el se tudja képzelni, hogy Ignotus és Hatvany mennyire érdeklődnek maga iránt. Annyira eszi őket a kíváncsiság, hogy meg akarják magát lesni, sőt az esküvőnkön Hatvany akar az egyik Tanú lenni.

FLÓRA:

Egyre világosabban és konokabban fejezte ki, és én egyre világosabban és komolyabban megértettem, hogy *nem mondhatok neki nemet*. Hányszor ismételte, hányféle változatban, hogy ha én nem akarnék találkozni vele, semmi értelme nem volna az életének. Gyakran már ijesztőn.

JÓZSEF ATTILA:

Ha maga másba szeretne, megölném azt is, magát is.

FLÓRA:

Elsejére, többször is említette, lakást vett ki, az majd nekem is megfelelne. De ha nem, ott keres újat, ahol akarom. Munkát vállal, kérvényt írt, önéletrajzot. Nyáron tartzuk meg az esküvőt. Csak határozzam el magam.

Ekkoriban adta át egy befejezetlen levelét. Április első felében írhatta.

JÓZSEF ATTILA:

Flórá, drága szerelmem, naiv, szűz pszichológusom!

Nagy fába vágta a fejszédet, mikor elhatároztad, hogy megismersz engem, jellememet. Úgy teszel, mint a gyermek, aki elhatározza, hogy „megismeri” a bűvös lámpát, a kaleidoszkópot, de nincs bátorsága ahhoz, hogy szétszedje.

Te azt „szeretnéd”, hogy mondjak el mindent, amit tettem és ami történt velem eddig életemben. Bizony nem azt szeretnéd te, csak hiszed. Mert abból ugyan semmit nem tudsz meg rólam. A múltnak nincs köze a jövőhöz, múlt nincs, elvitte a cica.

Jelen van csupán – ami múlt lehetséges, az már benne van a jelenben. Nagyon örültem, mikor észrevettem, hogy kívánod a hűségemet. A hűség köt. Te azonban, bármily „elszánt” vagy, nem szántad el magad. Ezt abból látom, hogy tiltakoztál verseim címe ellen. Flórának – ezt úgy érzed, hogy köt téged. Csacsi vagy – ez téged nem köt, s ha megkötőnek éreztél, akkor az köt, hogy szeretsz, s ha mégis tiltakozol, akkor saját magad szerelme ellen tiltakozol.

Ne feledd, hogy nemcsak a szerelem köt meg, megköt a szüzesség is! A mai körülmények között én nem is hivatkozhatom a hűségre, hiszen más nő nem is kell nekem. És te mondhatod azt is: ki kívánja, hogy hű légy? Senki. De ugye, mit szólnál hozzá, mégis, ha nem volnék az?!

Nagyon kérlek, hogy határozzál. Sírtam és ideadtad a kezedet. Látod, úgy kellene, hogy ne sírjak és úgy add ide a kezedet. Vagy inkább: így is, úgy is. Szorongások gyötörnek nélküled.

FLÓRA:

Ekkor jött közbe a betegségem. Április 30-án közölte velem az orvos a sokféle vizsgálat eredményét: súlyos szívizomgyulladás. Feküdnöm kell hónapokig. Kint a kapuban várt Attila, óriási csomó gyöngyvirággal, alig fért a két kezembe. Rögtön elmondtam neki az orvosi utasításokat és tilalmakat.

JÓZSEF ATTILA:

Nem bánom én, hogy mi bajod van, mindenhogyan szeretlek. Légy a feleségem, ápollak, vigyázok rád! Te soha, soha meg ne halj! –

FLÓRA:

– ezt olyan riadtan és kétségbeesetten kiáltotta, hogy elmosolyodtam, és én kezdtem őt vigasztalni.

Hazamentem, lefeküdtem. Egyre rosszabbul lettem, a lázam negyven fölé ment, szüleim mentőautóval a Rókus kórházba vittek.

(Flóra a színpad közepén álló ágyra ül.)

A 88-as folyosó egyik különszobájában igen sokan látogattak, rokonok, barátok. József Attila többnyire este, vacsora után érkezett, mikor már a többi vendég elment, hogy nyugodtan beszélgethessünk. Az első alkalommal – május 15-én – olyan hatalmas, gyönyörű virágkosarat küldött csupa nemesített mezei virágból, hogy mindenki megcsodálta. Életem legszebb csokra volt! Megköszöntem – de megkértem, ne hozzon többet virágot. Arra gondoltam, az ő anyagi helyzetében ez igen nagy áldozat lehetett.

JÓZSEF ATTILA:

(Az ágy melletti széken ülve, verskéziratokból olvas.)

*Átizzadt fekvő helyeden
föliülve, halkán, betegen
– emlékszel? – azt mondtad nekem,
hogy ne hozzak virágot.*

FLÓRA:

Május 22-én este mintegy tíz verset hozott magával; ezek nagy részét frissen, néhány nap alatt írta.

JÓZSEF ATTILA:

*Az én szívem sokat csatangolt,
de most már okul és tanul.
Aki halandó, csak halandót
Szerethet halhatatlanúl.*

FLÓRA:

Volt köztük egy, a betegségemről. Szép, de egy bizarr sor benne:

JÓZSEF ATTILA:

Mi kéne, két pofon?

FLÓRA:

Nem esett jól.

JÓZSEF ATTILA:

*Kedvesem betegen
szunnyad e hajnalon.
Nyugodj most, szerelem,
szeress most, nyugalom.*

...

Mért fekszel betegen?

Mi kéne? Két pofon?

Nyugalom, szerelem.

Szerelem, nyugalom.

(József Attila kimegy, Illyés a jobb térfélről figyeli a múltbeli eseményeket.)

FLÓRA:

Az utolsóelőtti napon jött be délután látogatóba hozzám Illyés Gyula. Ekkor váltottunk négy szemközt először szót, de egyikünk sem adta semmi jelét rokon-

szenvének. Azonnal felajánlotta segítségét. Semmire nem volt szükségem, megköszöntem.

Hosszan beszélgettünk. Azt hitte, „élem a világom”. olvasta József Attila verseit. Tények vannak bennük: „Flóra szeret”. Hallgattam, ő tapintatosan többet nem kérdezett.

ILLYÉS GYULA:

Házasságom nem volt boldogtalan. Épp csak nem nekem való. Feleségem szép, okos lány volt, önfeláldozó asszony lett. De előző évben én már – mert oly sötét hangulatba merültem – egész télen külön laktam, lent a Metropol nevű zugszállóban.

(József Attila balról újra leül az ágy mellé.)

FLÓRA:

Az utolsó kórházi estén nálam volt újra József Attila. Egy későbbi levélben említi, milyen fájdalmat okoztam neki egy akkori megjegyzésemmel.

JÓZSEF ATTILA:

Most mire gondol?

FLÓRA:

Annyi minden fut át pillanatonként az ember fején, nem is tudnám elsorolni.

Hogy ezt miért érezte bántónak, nem tudtam felidézni.

A kórházból május 29-én jöttem ki. Nehéz meghasonlottságba zuhantam. Heteig még feküdnöm kell, magaslati helyen. Mi lesz velem? A munkám? A jövőm? Panaszkodni, bárkinek, szégyelltem. Megtakarított pénzemen mentem föl – két hétre – Mátraházára.

József Attilával megállapodtunk, hogy valamelyik nap fölutazik ő is oda, ahol leszek, s ha lehet, néhány napig ott is marad.

ILLYÉS GYULA:

(Még mindig a fotelban, jólesően emlékezve.)

Mikor ürügy adódott, hogy Flórát viszontlássam a Rókus Kórházban, mert megbetegedett – ő a beszélgetés folyamán terveimről kérdezett, s kigyúlt szemmel hallgatott.

FLÓRA:

Június 7-én érkeztem a vadonatújan megnyílt MÁV-Takarék üdülőbe. Ahogy megbeszéltük, írtam Attilának, és vártam válaszát s őt magát. Június 11-én válaszolt.

JÓZSEF ATTILA:

Kedves Flóra,

egész bolond vagyok. Most is reszket a kezem. Mikor megkaptam a levelét, bizony összecsókoltam. Nincs jól ez így. Ami lehetetlen, az lehetetlen.

Én nő nélkül egy napig is alig tudok meglenni s így aztán hol a kezem izzad, hol a torcom szorongatja görcs, hol kényszercselekedetek vezetnek, hol szorongásaim vannak... Beteges állapot ez és az tartja bennem a lelket, hogy én így megosztom magával a maga betegségét. De ha maga fölgyógyul, én sem akarok tovább beteg lenni.

Már most aztán ne beszéljen olyan csacsiságokról, hogy az Illyés négy évig udvarolt stb. Abban valami csalás lehetett. Én azt nem tudnám csinálni, hogy közben más nőkkel folytassak viszonyt, hiszen akkor én megcsálnám magát is, magamat is, és elvégre azok a nők is olyan emberek, mint mi vagyunk, és így megcsálnám őket is, ha azzal a szándékkal, illetve elhatározással ölelgetném őket, hogy ez csak szükség és szükség törvényt bont, igazán azonban magához tartozom. Aztán nem tetszik, hogy maga elhallgatja azokat a külső akadályokat. Attól tartok, maga azért hallgatja el őket, mert kimondva kiderülhet, hogy esetleg nem is külső akadályok. Olyan sokára írt.

FLÓRA:

A levélbeli célzás arra, hogy „Illyés négy évig udvarolt”, Illyés Gyula első feleségére vonatkozik. A „külső akadályok” nálam elsősorban a betegségem, a szünni nem akaró szorongás irányában és a bizonytalanná vált jövőm.

JÓZSEF ATTILA:

Drága Flóra, rengeteg marhaságot gondoltam össze és félek, hogy legutóbb is butaságokat írtam magának.

El vagyok keseredve és hazugságnak érzem azt, hogy maga passzív. Mért is mond ilyet? Ez nem igaz. Hogyan illik ehhez az, hogy „még nem tartunk ott”? Meg aztán a csókra azt mondta, hogy az magánál komoly dolog és így tért ki előle. Mintha a csók nekem nem volna komoly dolog! Talán ostobaság volt, hogy én mindjárt feleségül kértem. De maga meg olyan csacsiságot mondott, hogy hátha mindenkivel így kezdi! Mintha én egyáltalán kezdeném mindenkivel. – De hát csak nem bűn az, hogy én nem ravasz számítással közeledtem magához.

Írjon sokat, nyissa már ki a lelkét nekem. Hiszen egy egész életre fogunk mi összetartozni! Gondolja csak meg, apja is meghal, anyja is meghal, fivérei megházasodnak, nővérét elveszi valaki – aztán igazán csak én maradok magának, meg a munkája.

FLÓRA:

Kedves Attila, megkaptam másik levelét is. Nem tudom ezeket a dolgokat írásban elintézni. Legyen türelemmel, amíg találkozunk. A kísértéseknek pedig csak legyen kitéve. Ezáltal tűnhet csak ki, hogy milyen erős s megbízható maga. „S’il n’y a pas de tentation, il n’y a pas de Christ.” (Ha nincsen kísértés, nincsen Krisztus.)

JÓZSEF ATTILA:

Penelope,

Idehallgass – ez a mondat elhallgat valamit. Tessék ezt közbeszúrni: „et s’il n’y a pas de Dieu”. (...és ha nincsen Isten.) Tessék azt mondani: igen, igen, vagy: nem, nem. Így csak én nem bírom ki. Penelopének bizonyosnak kell lennie abban, hogy Odysseus, ha életben van, várja. Hogyne bírnám ki! Azt hiszed, hogy én egyszerűen az ágyamba akarok egy nőt? Akkor nem vettem volna szemet rád. Tessék kimondani, hogy igen, – nekem tudnom kell a kísértések között, hogy van isten. És akkor sem 4, sem 9, de 20 év sem számít nekem, mert téged is úgy fog törni a nyavalya, mint engem, és amit te kibírsz, azt én is kibírom. Ha igent mondasz, te bolond lány, én erre az egy szóra az életemet teszem, és ha megcsalsz, tiszta lelkiismerettel és nyugodt lélekkel megöllek.

Odysseus

Átfutottam a levelet – a hangja után ítélve, azt gondolhatod, hogy kinyílt a csipája a gyerekeknek. De ez sem az én igazi hangom, a múltkori sem. Meg kell értened, rettenetesen félek attól, hogy azt mondod: nem.

Ne félj attól, kedveském, hogy megöllek, ha megcsalsz, talán magamat ölöm meg, talán semmit sem teszek, csak közönyt jelentek be mindennel szemben és lefekszem apatikus elmebetegnek. Tudod, én nem hiszek semmiben és el is határoztam, hogy benned is lerombolok minden hitet, hogy kiáltó szükséged legyen neked is arra, hogy bízzunk egymásban.

FLÓRA:

Kedves Attila, kedden délután hazautazom, valószínűleg. Egyebet nem írok, mert úgyis mindent félreért.

Bántott, hogy annyiszor s annyiféle időpontra ígerte látogatását s végül mégis elmaradt. Ha tisztázni akartuk dolgainkat, ott lett volna rá alkalom és idő.

Kedden, június 22-én hazautaztam. Az újabb orvosi ellenőrzés még két hónapi pihenést rendelt el.

(Átül a kávéházi díszletbe.)

Tíz napig maradtam még Pesten, mielőtt Tihanyba leutaztunk. Ezalatt József Attilával csaknem naponta találkoztunk. Elkísért az orvosi vizsgálatokra, mindenhova, ahol valamit intéznie kellett. Június 27-én vasárnap délután feljöttünk a Rózsadombra, hosszasan üldögéltünk családi telkünkön. Néztük a kilátást a Margit-hídra, a Szigetre, az óbudai Duna-tájra. Legtöbbit, mint mindig, érzelmekről beszélt, főképp a hűségről.

JÓZSEF ATTILA:

(Felolvassa legújabb megjelent versét.)

Színházi Élet 1937. június 26.

*Micsoda óriás sas
száll le a zengő mennybolt
szikláira. E szárnyas
a semmiből jött, nem volt.*

*A mindenséget falja
csilló aziúri csőre.
Vaskarma tépi, marja
a meleg húst belőle.*

...

*Az egyik szárnya lelkem,
a másik szárnya Flóra.
Én őt váltom és engem
ő vált így új valóra.*

FLÓRA:

Július 3-án az utolsó néhány óra, amit Attilával együtt töltöttünk, derűs, meleg volt. Megállapodtunk, hogy nyáron lejön ő is Tihanyba, elhelyezem valahol a közelben, ott marad egész nyáron; lesz alkalmunk mindent megbeszélni: „rendezni közös életünket”.

JÓZSEF ATTILA:

*Csak most értem meg az apámat,
aki a csalárd tengeren
nekivágott Amerikának.*

*Csak most, hogy új világba tartok.
Flórám az én Amerikám.
Elenyésztek a régi partok...*

FLÓRA:

Vasárnap, július 4-én, szüleimmel, testvéreimmel leutaztunk Tihanyba. Másnap-harmadnap írtam neki. Nem volt türelme – úgy látszik – kivárni, táviratot küldött.

JÓZSEF ATTILA:

Miért nem ír? Várom, ne késsen. A.

FLÓRA:

Azonnal újra írtam, válasz nem jött rá. Csak jóval később tudtam meg, hogyan ment ki elutazásom után két nappal József Attila kora reggel lakásunkra, ahol csak

idősebb fivéremet találta otthon, hogy milyen zavart állapotba került, és hogyan vitték Benedek tanárhoz, majd a Siesta szanatóriumba.

Ezalatt én Tihanyban igyekeztem gyógyulni, vártam a levelét, ő magát, egyik sem jött. Végre július 20-ai keltezéssel levele érkezett.

JÓZSEF ATTILA:

(A kórházi ágyon kuporodva, levelet ír.)

Kedves Flóra!

Itt vagyok a Siestában, jól vagyok, sőt nevetek, hogy maga nem is tudja, mi minden történt velem azóta, hogy a táviratot elküldtem. A jövő hét elején lemegyek Tihanyba, és valószínűleg – ha maga is úgy akarja – ott maradok egész nyáron át.

FLÓRA:

Mindent elintéztem. Megírtam neki pontosan azt is, hogyan kell utaznia, milyen vonaton, hajón. Helyette – tíz nap múlva – képes levelezőlap jött.

JÓZSEF ATTILA:

Kedves Flóra,

Ismét a Siestában vagyok. Nagyon jó volna, ha írna. Persze csak úgy, ha ráér.

FLÓRA:

Most már nagyon megijedtem: mi lehet vele. Levelemre azonnal válaszolt.

JÓZSEF ATTILA:

Kedves Flóra!

Benedek professzor utasítására szállítottak be barátaim a Siestába. Utolsó éjjel, amit otthon töltöttem, nagyon rosszul voltam.

Nagyon fáj a szívem, rendkívül erős szúrást éreztem és fáj az egész mellem s a fájdalom átterjedt fokozatosan az egész bal karomra. Aztán bizonyos hallucinációkra, tudniillik arra a gondolatra, hogy magáról le kell mondanom, elmúlt a fájdalom; de nemcsak arra gondoltam, hanem arra is, hogy most maga az egész világé. Emlékszik arra az Illyés-versre, amelyikben ez áll:

*Betelik majd az álom,
talppal, mint nyers parázson,
futsz által a világon,
szoknyád mint forgószél hajt.*

És arra gondoltam, hogy ez beteljesedik magára valóban, mert úgy értettem azóta ezt a verset, hogy magának szól. Tudja, sem maga nem bánt úgy velem, mint kellett volna, sem én úgy magával. Ha igazán szeret, akkor mindent rendbe lehet még hozni.

Most egyelőre fekiüdnöm kell, bódító gyógyszert adnak, barbaryllnak hívják, ha jól tudom, de – ne nevéssen ki ezért – egy csöppet sem bódít el, ha magára gondolok.

FLÓRA:

Drága Attila, örülök, hogy szervileg nincs semmi baja, de mélyen megdöbbenett, amit az idegállapotáról írt. Nagyon fáj a szívem nekem is, magáért, higgye el, hogy szeretem és nagyon szeretnék segíteni magának. Ha akarja, majd én is vigyázni fogok magára, hogy ne legyen többet beteg.

JÓZSEF ATTILA:

Kedves Flóra!

Nagyon jó volna, ha volna valamiféle dolga Pesten és meglátogatna. Magát talán beengednék hozzám, bár tilos a látogatás. De legközelebbi barátaim is meglátogathatnak.

FLÓRA:

Kedves Attila! Bízék bennem. Tudnia kell, hogy nagyon becsülöm és szeretem magát. – Írjon hamar, mert nagyon nyugtalan vagyok maga miatt, állandóan magára gondolok, sőt éjjel is már folyton magáról álmodom.

JÓZSEF ATTILA:

Kedves Flóra!

Nem tudom, mi van velem, az egész világ, itt, a bolondját járatja velem. Tudja, az én kórképem, vagy nagyon erős hisztéria, vagy üldözési mánia. Talán be is csuknak a bolondok közé, esetleg nem, mert megesik rajtam a szívük, hiszen tudják, hogy igazam van. Azt hiszem, attól tartanak, hogy öngyilkos leszek, – nem adnak be kést. „Szeretnek engem, boldogság, hogy élek” – írta Kosztolányi –, de nekem nem boldogság. Miért így szeretnek? Maga is azt írta, hogy szeret, de mért úgy? Írjon nekem sokat, különben nem fogok enni.

FLÓRA:

Augusztus 5-én öt levelet hozott tőle a postás. Pontosan emlékszem a naptári ötödike és a levelek számának egyezésére. Ezt akkor frissiben megírtam neki.

JÓZSEF ATTILA:

Kedves Flóra!

Tele vagyok hypnoticumokkal. Csodálom, hogy egyszerre öt levelet kapott, itt valami turpisság lehet. Amint látja, én nem tudok rendesen írni.

FLÓRA:

Kedves Attila! Nagyon szeretném, ha Maga mellett lehetnék, láthatnám – talán segíthetnék.

Valószínűleg azért kaptam a múltkoriban egyszerre öt levelet, mert a postán valahol több napon át megakadt.

JÓZSEF ATTILA:

Kedves Flóra!

Augusztus 5-i levelében még azt írta „szeretem és várok”, 6-án már azzal kezdte, hogy „nem is tudom, mit írtam előző levelemben”, „csak úgy, ösztönösen” írtam. Azért hivatkozom minderre, hogy én ragaszkodom ám ahhoz, hogy nagyon szeret és vár rám.

Most arról akarok csak szólni, hogy talán meg fogok tébolyodni. Az előbb is valami őrzítő félelem fogott el, annyira, hogy papírt, ceruzát fogtam és azt akartam írni magának: Flóra, segítsen! De aznap, amikor behoztak, szintén állandóan az az örült gondolat járt a fejemben, hogy magát kellene mindenekelőtt segítségül hívni. Hatvany báró, Ignotus Pál és Bak Róbert ajánlkoztak, hogy ők táviratoznak, de én nem akartam ezt, ők pedig az elmeklinikára való bezárással fenyegettek, ha nem jövök önként a Siestába.

FLÓRA:

Leveli egyre inkább kétségbe ejtettek. A fölmerült vádtól, hogy a segítségem hiánya miatt betegedett meg, annyira nyugtalan, zaklatott lettem, hogy elhatároztam, fölutazom. Augusztus 14-én, szombaton délelőtt a Déli pályaudvarról egyenesen a Siestába mentem. A folyosón, az ajtaja előtt, érdeklődésemre, hogy szabad-e meglátogatni, az ápolónők körülvettek, mustrálgattak. Itt van József Attila „szerelem”, „a Flóra”. Rettenetes zavarba jöttem. A legmagánabb, legbizalmasabb ügyembe való beavatkozást éreztem. Azután egy doktor kinyilatkoztatta, hogy „orvosilag jobb, ha nem látja, nagyon hatna József Attilára”. Írtam hát Attilának néhány sort, és azután, nem tudom, jogosan-e vagy ok nélkül, azt érezve, hogy megaláztak, csalódottan visszautaztam Tihanyba.

JÓZSEF ATTILA:

Drága Flóra! Végtelenül elkésérít, hogy magát nem engedték be hozzám. Nagyon szomorú vagyok, hol sírok, hol nem. És nem tehetek mást, mint hogy így megköszönöm a látogatást. Valahol, valahogyan teljesen összetörtem, és ha valamilyen primitív módon össze is

raknak, én már nem leszek magához méltó, mert én már le vagyok taposva. Magának pedig életvidám férfiakra van szüksége, hogy haladjon följebb, egyre csak följebb!

FLÓRA:

(Fennhangon olvassa József Attila levelét, majd saját válaszát.)

Augusztus 18.

Kedves Flóra!

Azóta, hogy itt volt a Siestában, én két levelet küldtem Tihanyba – maga egy szót sem írt nekem. Írjon! Nagyon szeretem.

Drága Attila, ne legyen elkeseredett, se szomorú. Azt hiszem, máris jobban van. És mire Pesten leszek, egészen meg fog gyógyulni. Nagyon sok barátsággal és szeretettel üdvözlöm.

JÓZSEF ATTILA:

Drága Flóra! 18-i zárt lapját 17-i nyílt lapjával együtt ma kaptam meg. Mindkettőben feltűnt a szó, hogy „barátsággal” üdvözöl. Honnan ez a változás? Mikor jön Pestre? Nem látogathatom meg már én Tihanyban?

Ne feledje el, hogy én csak maga által vagyok. Nagyon szeretem.

Augusztus 20.

Kedves Flóra!

Ez a levél talán búcsúlevél is. Ma egész nap nem ettem, egy túlcukrozott kávé kivétel nélkül semmit. Látván, hogy és mit hazudoznak össze itt nekem, elhatároztam, hogy éhségstrájkjal vívom ki – ha másként nem megy – a szabadságomat.

Azzal fenyegetnek, hogy „megcsöveznek” – hát sem ettől, sem sajnos mástól sem félek. Esetleg becsuknak a bolondok közé – ott sem fogok enni. Talán nem is kellene így elpusztulnom, ha maga mellettem volna.

Nagyon szeretem.

Augusztus 23.

Kedves Flóra!

Azzal biztat, hogy egyem, mert most maga is sokat eszik. Látja, én most – azt hiszem – inzulinkezelést kapok, mint azok, akiket hizlalnak. De a mai Estben olvastam, hogy „Nizsinszkij 21 évi betegség után újra táncolni próbált”. Hát őt mint elmebetegét kezelik inzulinnal. – Ki tudja, talán én is az vagyok. Igen erős, „oktalan” szomorúságok fognak el néha. Most már nem is hiszem, hogy valaha is olyan ember lenne belőlem, aki magához illenék. Mit gondoljak én arról, hogy maga hogy volt Illyés Gyulával? Isten bizony, most már talán csak azt szeretném, hogy maga elsirasson engem, mint akit a legjobban szeretett és aztán haljak meg. De azért sok vidámságot, jó kirándulásokat és remek ételeket kívánok magának.

FLÓRA:

Kedves Attila, az inzulinkezelést bizonyosan azért kapja, hogy meghízzék. Erősen bízom abban, hogy nemsokára még „okkal” sem lesz szomorú, nemhogy „oktalanul”.

Illyés Gyulával alig néhányszor találkoztam, mindig mások társaságában.

JÓZSEF ATTILA:

Kedves Flóra!

1. Bizonyára nem feledkezett meg róla, hogy azt írta, hogy vár rám s az akadályokat majd elhárítjuk.

2. Soha egy levélben sem sürgette maga, hogy tegyünk már valamit ezért a házasságért. Amikor én állás-szerzésről beszéltem, maga azzal válaszolt, minek egy írónak állás.

3. Azt mondta, hogy előbb meg akar teljesen ismerni. Később Mátraházáról azt írta, hogy nem tudja ezeket a dolgokat velem levélben elintézni. Majd azzal tért ki az elintézés elől, hogy „Mátraházán lett volna idő”. Hát mikor beszéljük meg már az egészet? Én ennek is betege vagyok.

4. Bak dr., analitikusom, úgy beszélt Ignotus Pálról és Hatvany Bertalanról, hogy most ők az én hozzátartozóim. Arról ő meglepedkezett, hogy mindegyiknek megvan a maga családja, dolga s ezért nem lehetek igazi „hozzátartozójuk”. Aki nekem újra életet tudna adni, az csakis maga lehet. Ez nem is olyan megvetendő dolog.

5. Bak dr. azt mondta, föltétlenül tudni akar arról, hogy maga mikor látogat meg engem. Nekem egy cseppet sem tetszik, hogy ő ilyen módon szerepet akar játszani a mi találkozásunkban. Kérem, jöjjön, sokat segít rajtam. De siessen.

FLÓRA:

Drága Attila,

Ha megírja Bak dr. címét, telefonon felhívom őt, mielőtt magát felkeresem. Rendkívül nyugtalan és türelmetlen vagyok már, egy cseppet sem látom tisztán a helyzetét. Igazán szeretem magát, és azt szeretném tenni, ami magának javára van.

JÓZSEF ATTILA:

Augusztus 29.

Drága Flóra!

Most, hogy megírta, hogy igazán szeret, sok mindent elmondanék abból, ami nyomott engem, mert most már közös ügynek kell venni őket.

Csak azért írok, hogy leírjam a nevét, – meg is csókoltam. Most már talán soha nem lépek ki álmodozásaimból – elképzelttem, ha engem, bolondot, becsuknak a bolondok közé, hogy fogok meglenni. Nagyon borzadoztam az éjszakáktól, de aztán eszembe jutott, hogy csak kapok majd altatószert.

Maga meg férjhez fog menni, lesz új családja – új, az öregek meg a testvérei helyett, mert akkor majd azokkal fog együtt élni, akiket maga szül s nem azokkal, akik magát szülték. És bizonyosan olyan férje lesz, aki nem érzeleg, hanem örül, ha örömet szerez a családjának és a világban is megállja a helyét. Maga biztosan rátalál arra a férfira és soha el nem eresztik egymást.

Én úgy gondolom, hogy ez a legnagyobb boldogság, bár sok boldogtalansággal jár együtt, hiszen amennyire szeretik, annyira féltik is egymást. De azért ennél több embernek nem juthat.

FLÓRA:

Szeptember elsején, szerdán jöttem föl a családdal Pestre. Alig vártam, hogy lássam őt és az állapotát. Pénteken délután kimentem hozzá a Siesta szanatóriumba.

(József Attila fölkel az ágyból, s a lány elé siet.)

A kapubejáratban várt. Izgatott voltam, elfogódott. Ő sápadt, vékony, szeme kárkás. Nem üdvözölt, halálos komolyan nézett a szemembe. Az első szava kérdés volt:

JÓZSEF ATTILA:

Hozzám jön feleségül?

FLÓRA:

Igen.

JÓZSEF ATTILA:

Tényleg hozzám jön feleségül?

FLÓRA:

Igen, igen, igen.

JÓZSEF ATTILA:

Mondja még egyszer!

FLÓRA:

Igen.

Az igenemre átölelt, felzokogott. Majd elkérdezte még sokszor – kicsit hitetlenkedve – és minden válaszomra még erősebben zokogott.

JÓZSEF ATTILA:

Meggyógyulok most már, itt az igazi orvosom.

(Mindketten bemennek a kórterembe, a költő az ágyra, Flóra a székre telepedik.)

FLÓRA:

Bementünk a szobájába. Ő beszélni kezdett szanatóriumi életéről, orvosairól, a mi összetartozásunkról – minden, amit mondott, reális, józan, „természetes”, nem „beteges” volt, és mégis nagyon megváltozottnak találtam. Majdnem idegennek. Nem a tavaszi rajongó, reménykedő – csak olykor kesergő – derűs József Attila, akivel olyan jól lehetett nevetni és könnyedén tréfálni is, hanem egy tartózkodó, keserű, kemény, makacs és egy kicsit gúnyos-kötekedő, szinte ismeretlen férfi. Döböntem, levertem csak néztem.

Hétfőn, 6-án újra meglátogattam. Olyan örömmel fogadott, mint régen, de nem a lelkes, naiv-rajongó gyermekes örömmel, hanem szomorú-konok megszállottan.

JÓZSEF ATTILA:

Karácsonykor tartsuk meg az esküvőt!

FLÓRA:

Leült a lábamhoz, fejét a térdemre hajtotta, sírt, nevetett, szinte magánkívül volt az ellentétes érzelmi indulatoktól.

JÓZSEF ATTILA:

Nem kell nekem senki és semmi, csak maga! Az orvosok hiába próbálkoznak akármivel, nélküled úgysem gyógyulok meg!

FLÓRA:

Kapaszkodott belém, olyan bizalommal, mint édesanyjába az egészen kicsi gyermek.

Ez a menekülés a föltétlen (anyai?) szeretetbe – látnom kellett, nem ringathattam magam optimista elképzelésekbe, mánia volt. De legyen az. Minden szavát komolyan vettem s eltökéltem, segíték. Próbálom megmenteni.

Szeptember 14-én, kedden újra jókedvűen fogadott. Nem kitörő, hanem „fátyolozott” vidámsággal, szomorú tekintettel. Verseket mondott el, sok mindenkitől, s én megbüvölten hallgattam, mint ilyenkor mindig.

Legközelebb, szombaton, rosszkedvű, sötét, szomorú, nem dolgozott semmit. Biztattam, vigasztaltam, egy kicsit fölengedett. Karját a vállamra tette, s ahogy visszamosolyogtam rá, gyanakvóan s egy kicsit gúnyosan megkérdezte:

JÓZSEF ATTILA:

Mennyi az igaz ebből? Mennyi a színészkedés?

FLÓRA:

Semennyi.

JÓZSEF ATTILA:

Kitűnő színész lenne maga!

FLÓRA:

Később bejött Ignótus Pál, beszélni akart velem. A Pozsony kávéházba ültünk be. Arra kért, rögtön, kertelés nélkül: legyek Attila felesége. Ha nem, az végzetes

lehet ránézve. Öngyilkossági kísérletek és pszichózis vár rá. Attila orvosának is ez a véleménye. Ő még nem látott soha ilyen óriási érzést senkinél. Csak én számítok neki, nélkülem élni sem akar. Ha jókedvű, azért jókedvű, mert reméli, hogy szeretem, ha rosszkedvű, azért rosszkedvű, mert azt hiszi: nem. Én mindent tehetek vele: tőlem függ egész emberi és írói jövője.

Nem tudom megítélni, mennyi volt a túlzás, vagy a leegyszerűsítés abban, amit mondott. De úgy megrázott, olyan felelősségérzetet oltott belém, hogy – sokáig nem gyógyultam ki belőle, bár tudtam, nem így van. Akkor már folyton ismételttem, Ignotusnak is ezt válaszoltam, hogy József Attila egész életét kellene – kell! – átrendezni. Olyan tennivalót kapjon, amit kitűnően elvégezhetne, rádiónál, kiadónál, szerkesztőségben. Ne hivatalba tegyék tisztviselőnek, levelezőnek, kötött munkaidőben. Ez csak kudarc lehet. Főképp pedig „könyöradományra” ne szoruljon.

Másnap ismét bementem hozzá. Úgy megörült, hogy mindent kiejtett a kezéből, a kést, a tálát a gyümölcscsel, amit uzsonnára kapott. Boldog volt: dolgozni fog. És valóban, vasárnap óta megírt két verset.

JÓZSEF ATTILA:

*Miként a tiszta űrben a világok,
lebeg keringve bennem a hiányod*

*majd árnyék leszek s te szorongva félsz:
óh hát ne hagyj meghalnom, amíg élsz.*

FLÓRA:

Azután hirtelen, átmenet nélkül gyötörni kezdett.

JÓZSEF ATTILA:

Maga csak színészkedik, nem szeret engem. Jaj, ne haragudjon, nem akartam megbántani, értse meg, én annyit kínlódom és kínlódtam életemben, ezért gyötöröm magát is. Hazudjon, szépítse meg a valót, hiszen maga pszichológus. Maga pszichológus.

FLÓRA:

Állapota legközelebbre megint romlott. Rám támadt, miért nem mentem be csütörtökön. Öngyilkos akart lenni. Mikor az orvos utasítása szerint tíz perc múlva indulni akartam, olyan kétségbeesetten kiabált, zokogott, rimánkodott, hogy a döbbenettől moccanni sem tudtam. Az ápolónő lépett közbe, hogy „vége a látogatásnak”. (Az orvosi tilalomról ugyan teljesen ellenkező véleményen voltam, de a kezelés érdekében nem mertem megszegni.) Eljöttem.

(Feláll, kimegy, távolabb megáll.)

A folyosóra kihallatszott Attila kiabálása:

JÓZSEF ATTILA:

Ne menjen el, maradjon! Ne menjen el, maradjon!

FLÓRA:

Annyira felizgatta magát s annyira rossz állapotba került, hogy eltiltották a látogatást egy hétre. Kábítókat kapott, újabb inzulinkezelést.

JÓZSEF ATTILA:

Kedves Flóra! Bak dr. azt mondta, hogy már kedden sem kapok gyógyszert s ma is kapok. Azt is mondta, hogy 1-én magam fölolvashatok a rádióban, s itt Ács dr. kijelentette, hogy ez „biztos” tévedés volt. Szóval most már nem bízhatom Bak dr.-ban, pedig bíztam, hisz a betegnek bíznia kell az orvosában. Kosztolányi egyszer azt írta, hogy a kínaiak addig fizetik orvosukat, amíg egészségesek, mert akkor az orvos legalább vigyáz, hogy meg ne

betegedjenek, s ha betegek, legalább hamarosan meg akarja őket gyógyítani. Most már tudom, hogy a kínaiaknak van igazuk.

FLÓRA:

(József Attila levelét olvasva, fejét csóválva, válaszol.)

Már megint nem optimista, Attila! Csak egészen rövid ideig legyen még türelme, ez a befejező része a kezelésnek, úgy tudom, és utána teljesen jól lesz megint. A versei nagyon szépek voltak a rádióba, Fáy Béla kitűnően adta elő őket. – Írjon.

(Újra leül a kórházi ágy mellé.)

Amikor október 9-én, szombaton meglátogattam, teljesen feldúltan, remegő izgalomban találtam. Elviselhetetlenül gyötri, megalázza, hogy mások tartják el. Alamizsnán élt szinte egész életében. A munkáját viszont nem fizetik meg. Ő dolgozni szeretne, s azért kapni pénzt. Rettenetesen fáj az is neki, hogy régi barátaitól – a Nyugat körétől, a népi íróktól – úgy elszakadt: szíve szerint hozzájuk tartozik. Azt érzi, hogy a Babitscsal való viselkedése miatt ezt is jóvátehetetlenül elrontotta. És kárhoztatta az analízist, a rosszul sikerültet Gyömrői Edittel. A mostani sem volt jó hatással rá: Bak daliás, magabiztos férfi. Kicsinek, csúnyának, betegnek érzi magát mellette... És az ország, a nép, minden reménytelen, múltban, jelenben; nem hisz a jövőben sem.

Noha a legnagyobb felhevültségben, indulatban robban ki mindez belőle, összefüggő volt, világos és értelmes.

Ültem döbenten, hallgattam. Ekkor értettem meg először igazán mélyen Attilát, kaptam röntgenképet „betegségéről”. Én őt ebben az állapotában is olyannak láttam, akiért érdemes áldozatot is hozni. A szenvedés fölkelte bennünk a segíteni akarást.

Amikor indulni akartam, már jól túllépve az orvos megszabta időt, nem engedett. Rémülten kiáltott:

JÓZSEF ATTILA:

Megőrülök, ha elmegy, megőrülök!

FLÓRA:

És én nem törődve semmiféle orvosi tilalommal, ott maradtam, amíg csak meg nem nyugodott s derűsen el nem búcsúztunk.

(Ismét feláll, kimegy, közben átsétál mellé Illyés Gyula.)

Október 16-án mentem újra hozzá. Nyugtalan, zaklatott voltam.

Illyés Gyula néhány nappal előbb telefonált, hogy sürgősen szeretne velem beszélni. Május végi kórházi látogatása óta nem láttuk egymást. A Múzeum kávéházban találkoztunk. A Rorschach-, Szondi-vizsgálatok eredményeiről kért fölvilágosítást – és tanácsot, mert lelki válságba került. Feleségétől különélten, emberekben csalódottan, munkájának értékében kételkedve, életkedvét elveszítve, eljutott ő is a legsötétebb gondolatokig.

Első találkozásunkkor mintha fény hasított volna életuntségába.

ILLYÉS GYULA:

Mit érzett maga?

FLÓRA:

– kérdezte. Rokonszenvet, mást nem lehetett. Nős volt. Most villant föl – először, percekre – az a gondolat, hogy nem volna reménytelen talán az összetartozásunk... De másoknak milyen szenvedése árán! Én Attilához kötöm az életem, ő nem hagyhatja el a feleségét, nekünk találkozoznunk sem szabad – ebben állapotunk meg.

Ezután mentem Attilához. A délután vége vele ismét jól telt el.

JÓZSEF ATTILA:

(Kórházi ágyán verset ír.)

Egy költőre

*Téged szeretnek: könnyen értenek,
nem kérdezed, ha félni kell, hogy félj-e;
én tulmagasra vettem egemet
s nehéz vagyok, azért süllyedtem mélyre.*

...

*Szerencséd volna? Én azt nem hiszem.
Majd előtűnik mögüle az érdem,
vagy összetörsz s a tél vizeiben
kemény szavakért könnyörögsz majd térden.*

*Nekem sikerült (s ez is szégyenem,
hisz nem egyéb az ember-árulásnál)
hogy csupán száraz kenyeret egyem
az isten testén való osztozásnál.*

FLÓRA:

(Belép a kórterembe, leül a látogatóknak fenntartott székre.)

Másnap ismét megváltozott állapotban fogadott Attila. Gyötört kételkedéseivel, gyanúival, vádjaival, gunyoros hangon. Mikor indulóban voltam, szédítő hangulatváltozásával ismét kedves lett.

JÓZSEF ATTILA:

*Ha akarja lemondok a cigarettáról, Flóra. Soha többet egyetlen szálát se. Verset írok.
Hány verset írsz?*

FLÓRA:

Ígért mindent, amiről gondolta, megnyer vele, csak maradjak. Végül hullani kezdtek a könnyei. Ennek sosem tudtam ellenállni, maradtam. S miközben a könnyek tovább peregtek az arcán, mosolygott, és a falakon túlnéző tekintettel beszélt hozzám.

JÓZSEF ATTILA:

Folyton azt érzem, hogy egyszer régen már találkoztam magával... Hogy magát kerestem, mindig, mindenütt... Azt álmodtam, hogy egyszer megcsókolt; arról álmodozom, hogy megint tegye meg, és utána meg akarok halni...

FLÓRA:

Megtanultam megérteni a gondolatait, szimbólumait. Megértettem, mit akar kifejezni azzal, hogy nem vagyok-e én az ő anyja? Nem vagyok-e én az ő felesége? Nem vagyok-e Illyés Gyula felesége? Bak doktoré? Hatvany Bertalané? Legtöbbet Illyés Gyula foglalkoztatta.

JÓZSEF ATTILA:

Tényleg szereti az magát? És maga őt? Majd meglátja, elválik a feleségétől és elveszi magát.

FLÓRA:

Mikor el akartam menni, utánam rohant, zokogott, visszatartott. Aztán hirtelen – ahogyan a karosszékekben ültem – hátulról átfogta nagy erővel a nyakamat, meg akart fojtani. Olyan erősen szorította, hogy elsötétedett már előttem minden, hangot sem tudtam ejteni. S ha éppen akkor az ápolónő – szólni, hogy vége a látogatásnak –

nem jön be, mire ő éppoly hirtelen elengedett, nem tudom, mi lett volna a végem. A veszély talán reális volt, mégsem ijedtem meg. Nem féltem tőle akkor sem, amikor utána hidegen, majdnem cinikusan kijelentette:

JÓZSEF ATTILA:

Ha megölöm magát, akkor sem lesz semmi bajom, mert én „bolond” vagyok, engem minden bíróság fölmentene.

FLÓRA:

Állapotát tükrözi még aznap megírt levele.

JÓZSEF ATTILA:

Kedves Flóra!

Bocsásson meg, hogy kuszán írok, azt hiszem, még ma este elmegyek a rácson túlra, oda, ahol a kilincset is vissza kell fordítani, ha az ember ki akarja nyitni az ajtót. Üdvözli József Attila

FLÓRA:

Vasárnap, október 31-én Ignotus Pál kihívott a folyosóra, hogy elmondja, József Attila kezelése befejeződött. Úgy döntöttek (Hatvany Bertalannal és az orvosokkal), hogy nővéreihez költöztetik Szárszóra. Hacsak én magamhoz nem tudnám venni őt. Célzott rá, hogy bizonyos havi összeget biztosítanának. Én azt fejtegettem, hogy munkát adjanak neki, amit el tud végezni, és azt fizessék meg.

Hétfőn, november elsején Attila még nem tudta, hogy nem maradhat tovább a Siestában. Oldottabb volt, mint az előző napokban, de kishitű: Illyés Gyulával hasonlította össze magát:

JÓZSEF ATTILA:

Az Illyés az milyen tehetséges és milyen szép, én pedig milyen csúnya kis gnóm vagyok, belőlem sohasem lesz ember.

FLÓRA:

De sikerült őt megvigasztalni. Végül azzal búcsúzott:

JÓZSEF ATTILA:

Ha akarja: öngyilkos leszek. Ha akarja: meggyógyulok.

FLÓRA:

Megegyeztünk, hogy minél előbb meggyógyul.

November 2-án, kedden már tudta, hogy el kell Szárszóra mennie. Ez rettenetes állapotba hozta. Mikor beléptem, izgatottan, sebesen járt fel-alá, majdnem rohanva, felemelt fejjel, égnek álló hajjal, felfelé fordult szemmel, szinte csak a szeme fehérje látszott. Megdöbbentő, félelmetes volt, csoda, hogy nem ütközött a bútorokba. Hevesen gesztikulált, egzaltáltan, szinte magánkívül beszélt. Vádolt mindenkit. Halott édesanyjától kezdve környezetén, szerelmein, barátain át az orvosai, analitikusai és pártfogói személyéig, beleértve talán engem is. Dermedten ültem. Ilyennek még soha nem láttam őt, sem senki mást. Mintha nem is vett volna észre.

(Flóra kimegy, Illyés időközben mellészegődik.)

Másnap délelőtt Illyés Gyula telefonált, hogy József Attila akarja látni őt, hívat-ta. Bár megfogadtuk, hogy nem találkozunk – és ezt be is tartottuk...

ILLYÉS GYULA:

Most szükséges volna, hogy megbeszéljük az Attilával kapcsolatos dolgokat.

FLÓRA:

Két órakor találkoztunk a Keleti pályaudvar indulási oldalának folyosóján. Ő is úgy látta, végzetessé válhatna Attilára, ha elszakadnék tőle. Újra abban állapotunk

meg, hogy felesége leszek József Attilának. Ilyen megegyezés után ment be hozzá a szanatóriumba.

(Mindketten a kórházi ágy mellé állnak.)

Mikor én megérkeztem a Siestába, Illyés Gyula még ott volt. Attila egy ideig fölvaltva nézett kettőnkre, aztán Illyés Gyulára nézve azt mondta:

JÓZSEF ATTILA:

Ha Gyuszóra nézek, nem fáj a szemem, ha magára nézek, fáj. De muszáj magát nézmem, különben sötét van, nem látok.

FLÓRA:

Beszélgetésük meleg, félreértéseket tisztázó lehetett. Mindkettőnek könnyes volt a szeme.

ILLYÉS GYULA:

(Visszasétál jövődöbeli otthona díszletei közé.)

Mikor több évi eltávolodás után József Attila utolsó napjaiban magához kére-
tett, nagy nekikészülődéssel először az ellentéteket akartuk elintézni. Pirulva
akadtunk el, semmi eszmei ellentét nem volt, semmi irodalmi; legfeljebb az, hogy ő
akkor már nem akart írni, s én ezt nem helyeseltem. Politikai ellentét sem volt,
városi, falusi sem. Két perc múlva személyes sem. Életem egyik legmegrázóbb
emléke ez. Barátságunk, mely az előző években elhidegült, egy perc alatt, egy öle-
lés alatt ismét a régi lett. Minden ellentétet feloldtunk, minden félreértést tisztáz-
tunk – folyton könnyezett, én is.

FLÓRA:

Illyés Gyula hamarosan elment. Attilával kettesben maradtunk. Nem éppen de-
rűs, de nyugodt kedélyállapotban. Majd telefonhoz hívott Ignotus Pál. Megkért,
másnap kísérjem ki József Attilát a vasútállomásra, mert nővérével akkor utazik
Szárszóra. Megdöbbsentem ezen a váratlan, gyors elutazáson, de nem tehettem
semmit. Aztán Attilát kérte a telefonhoz. Nem tudom, hogyan mondhatta meg neki
ezt az „ultimátum”-ot, de Attila teljesen feldúlva, magánkívül jött vissza a szobába.
Levetette magát az ágyra, ide-oda dobálta magát, kezével szívtájékát szorította,
jajgatott, kiabált,

JÓZSEF ATTILA:

Öljenek meg, ne kínozzanak, ne cipeljenek el, magamtól is elmegyek a bolondokházába!

FLÓRA:

Összefutottak az orvosok, ápolónők, de csak álltak, tehetetlenül.

Akkor már láttam „dühöngő elmebeteg” is, nem egyet, de Attilát nem tudtam
azokhoz hasonlítani. Olyan volt, mint valamiféle életveszélyes, mindent elsodró
természeti tünemény: száguldó vihar, tomboló tűz, rohanó árvíz. Fölháborodása,
mindaz, amit mondott, logikus volt, igaz és – jogos. Lassan-lassan mégis csillapod-
ni kezdett; lehunyt szemmel feküdt, sokáig hallgatott.

JÓZSEF ATTILA:

Mondja, meglátogat majd a bolondokházában is?

FLÓRA:

Nem fog odakerülni, de ott látogatom meg, ahol lesz.

Leverten, szomorú hangulatban váltunk el.

(Előbb Flóra, majd József Attila is elhagyja a kórtermet,
a köztes térben álldogálnak.)

November 4-én, csütörtökön Attila, Jolán és én kimentünk a Déli pályaudvarra. Ők felültek a szárszói vonatra, az utolsó kocsiba, én lent maradtam. Attila kinézett az ablakon, tekintete kétségbeesett volt, sötét, reménytelen. Biztattam: meglátogatom, hamarosan visszajön jó állapotban. Nem válaszolt. A hátsó ablakon nézett kifelé, amíg csak el nem fordult a vonat.

De hamarosan levél jött tőle, hívott, menjek le Szárszóra. Nővérei is hívtak.

Vasárnap hajnalban leutaztam hozzájuk, november 28-án. Attila az állomáson várt. Szomorú volt és hallgatag.

Az egyszerű, de meleg falusi lakásban két szobában hatan laktak: Attila, Jolán, Etus és három gyermeke. Szívesen fogadtak. Én zavarban voltam, elfogódott – nem tudom, miért. A gyermekeknek csokoládét vittem. Megebédeltünk: nyilván anyagi erejükön felüli jó ebédet, csirkét készítettek. Azután átmentünk a másik – kisebbik – szobába, ketten, beszélgetni, az ajtó nyitva volt. Átadott két verset: a *Karóval jöttél...* és az *Íme hát megeltem hazámat...* címűt. Ezeket akkor írta, gyorsan, amikor érkezésemről értesítettem, hogy lássam, dolgozik. A verseknek nagyon örültem, javulásnak hittem.

Délután megfüröszötték a gyerekeket, éneklés, viháncolás közben. Attilára nem hatott ez sem, levert volt, merengő, el-elrévedő.

JÓZSEF ATTILA:

*Szép a tavasz és szép a nyár is,
de szebb az ősz s legszebb a tél,
annak, ki tűzhelyet, családot,
már végképp másoknak remél.*

FLÓRA:

Kikísért az állomásra. Fölszálltam a vonatra, lehúztam az ablakot. És ott, arra a néhány percre, amíg a vonat meg nem indult, ismét olyan lelkes, rajongó lett, mint tavasszal. Szaladt az induló vonat mellett. Arca kinyílt, mosolygott. A hangja friss, vidám.

JÓZSEF ATTILA:

Karácsonykor esküszünk!

FLÓRA:

Ezek voltak hozzám utolsó szavai, ekkor láttuk egymást utoljára.

(József Attila újra az ágyra ül.)

December elsején egy kosár almát küldtem a gyerekeknek, néhány sor kíséretében.

Kedves Attila,

Értesítsen, hogyan érzi magát. Szeretném, ha maga is hinni tudna a csodában.

A „csoda”, amiben hittem és ő is reménykedett, hogy az új évben ő majd megfelelő munkát kap, én pedig rendszeres fizetést.

December 3-án, pénteken délben levél jött Attilától. Hív, hogy a következő vasárnap, vagyis ötödikén, újra látogassam meg őket.

December 4-én kora reggel táviratot kaptam Ignotus Páltól. Arra kért, hívjam fel telefonon, minél előbb. Azonnal átszaladtam egy üzletbe, ahonnan telefonálni szoktam. Ignotus minden bevezetés nélkül, lassan, majdnem tagolva közölte: „József Attila tegnap este a vonat elé vetette magát és...” Itt elhallgatott. – És? – és? – „És meghalt.” A temetés idejéről majd értesítenek.

Hazamenet levél várt. József Attila december 3-án – halála napján – írt és föl-adott búcsúlevele.

JÓZSEF ATTILA:

Kedves Flóra!

Bocsásson meg nekem. Hiszek a csodában. Számomra csak egy csoda lehetséges és azt meg is teszem. Tudom, hogy szeretett, tudta, hogy szeretem. A többi nem rajtunk múltott. „Aztán mit sírsz, ha sorsunk írva van már!” – ezt Kosztolányi írta.

Csókolom a kezét és sok barátsággal, szeretettel üdvözlöm. Köszönjük az almákat, én is ettem belőlük, jöllehet a gyerekeknek küldte s én bizony nem is kértem belőlük. Csak elvettem egyet. Attila.

U. i. Kérem, vasárnap ne jöjjön.

(József Attila balra kimegy a színről, leül a kávéházi asztal mellé,
s némán figyeli a halála után történeteket.)

ILLYÉS GYULA:

(A köztes térben, kezében a *Nyugat* 1937. decemberi számával.)

Félórája kaptam halála hírért, rögtön azzal, hogy emlékezzem meg róla itt, a *Nyugat* hasábjain, azonnal, mert a lapot már nyomják. Még el se hittem, egész valómmal még meg sem érthettem, s máris képviselnem kellene a gyászt. Félóráig csak álltam az ablaknak dőlve, a végén vettem észre, hogy a könny végigfolyt az arcomon.

Ifjú korunkban jóbarátok voltunk, aztán eltávolodtunk egész mostanáig, mikor vidékre utazása előestéjén magához kért, s déltől estig, feloldva s feledve minden ellentétet, félreértést, ismét úgy voltunk, mint hajdanában.

Kortársak, bajtársak, eszmetársak voltunk, s mégis, szinte kegyetlen szántsándékkal, mennyi kínzó ellentétet vetett közénk a sors: a legszörnyűbbet, melyről még beszélni sem tudok, épp az utolsó esztendőben.

Beteg volt, de én betegségét átmeneti állapotnak tartottam, olyasfélének, mint az ihletet. Orvosai menthetetlennek mondták. Hölderlini sors vár rá – gondoltam, önzően az irodalomra gondolva, arra, mit adhat még az embereknek ez a rendkívüli, a fájdalom legmagasabb csúcsaira jutott lélek.

De én hasztalan akarnám, hogy mást sirassak benne, mint az embert; ez volt a legfontosabb. Hogy eltörpül minden veszekvés, harc, ellentét, még az elv is, ami mindennek célt adott, amellet, hogy ő meghalt. Még a vitára is őt becsültem legjobban – minek a szó már? „– Meg fogok halni” – mondta, mikor elváláskor könnyezve összeöleleztünk. „Ördögöt halsz meg” – feleltem vigaszul neki, tréfásan, de magam is könnyezve. Hozzátehetném most, hogy művei révén lelke sohasem fog meghalni. De ez sem vigasz.

FLÓRA:

A temetésre nem mentem el. Soha addig ilyen szívfájdalom még nem ért.

ILLYÉS GYULA:

(Átsétál Flórával majdani közös otthonuk díszletei közé.

A kávéházi színpadrész elsötétül.)

*Nyúltál azért, kit én találtam,
vitted volna magadnak
a köd-világba hogy csatádban
segítsen tántorgó agyadnak
én odaadtam volna és ő
ment is – szívnél különb a lélek
de lett minden egyszerre késő
berántott a köd karma téged –*

FLÓRA:

József Attila halála után még keserűbb-reménytelenebb lelkiállapotba jutottam. Illyés Gyula fölkeresett, úgy érezte, vigaszra, támaszra szorulok. Az ő depressziója is súlyosbodott. Ekkor beszéltünk először teljesen nyíltan a kettőnk összetartozásának lehetőségéről. Személyesen adta át egy december 21-én írt levelét; ebben lelki válsága mélyéig föltárul.

ILLYÉS GYULA:

Megint egy iszonyú nap; reggeltől délig céltalan kószálás, két kávéházban is voltam, félóránál tovább egyikben sem bírtam ki; délután, egész estig csak hevertem, se a bor, se a csillapító nem használt. Néztem a mennyezetet, két alkalommal is úgy éreztem, hogy kimegyek az erkélyre, s boldogság, nyugalom lesz, ha átbukom a korlátot...

Most nyolc óra. Ha nem találkozhatom, ha nem beszélhetek veled, tán ez a feszültség felenged attól is, ha írok, legalább addig, amíg írok... menekülésből..."

FLÓRA:

Nem éreztük magunkat Illyés Gyulával szabadabbnak. Attila halála, felesége szenvedése talán még kegyetlenebb elválasztó kard lett köztünk.

Megpróbáltunk mi is – mint már annyian mások, többnyire sikertelenül – csak jóbarátságra korlátozódni. „Kedves Barátom” megszólítással leveleztünk. Rendszeresen találkoztunk ugyan, késő délután, a munkánk után, legtöbbször a nagykörúti Deák kávéházban, de ott – angolul tanultunk.

Illyés Gyula válópere megindult. Hogy mikortól, nem kérdeztem. 1938-ban vált el feleségétől, tudtommal nem miattam.

József Attila halála után a rágalmak, vádak valósággal elárasztották őt, engem kevésbé nyíltan, de gyűlölet övezett. Mi magunk – bár lelkifurdalásra, felelősségérzésre nem volt okunk – menekültünk a nyilvánosság elől. Csak titokban, szorongással tele mertünk találkozni. Ha valaki – elég gyakran – József Attila verseihez való kapcsolatmról érdeklődött, a legtermészetesebben letagadtam, vagy – bizalmasabb barátaim esetében – kitértem a válasz elől...

1938-ban elhatároztam, hogy megoldom ezt a fájdalmas, kibírhatatlan helyzetet: Brazíliába megyek gyógypedagógusnak, ahol akkor még ez a terület fejletlen volt. Úgy éreztem, ott használni tudok.

Végül mégis itthon tartott a sorsom. Összeházasodtunk Illyés Gyulával, teljesen titokban, még a legszűkebb családjunk is csak utólag tudott róla. Egy viceházmester s annak asztalossegéd barátja volt a tanúnk, se azelőtt, se azóta nem láttuk őket. Közben beköltöztünk a szüleim által épített családi ház egyik lakásába. Ámbár ennek a titkos házasságnak nem kis varázsa volt, lányunk, Ika megszületése után elterjedt összetartozásunk híre. Így kezdtünk nyilvánosan is nyugodtabban munkánknak, hivatásunknak élni.

ILLYÉS GYULA:

(Naplót ír.)

1976. június 5.

Vacsora Déryéknél, Ella, Aczélék. Latinovits öngyilkossága. Miért vonat elé s a Balatonnál? Mint B. Nagy László is. A vasutasok szerint mintha az egész országból ide mennének az öngyilkosok, József Attila példájának büvöletében – ahogy valamikor a Ferenc József-híd Turul-madarára másztak föl. Aczél György bizonyos benne, hogy József Attila nem szándékosan kúszott a vagonok közé, hanem tompult éberséggel,

a sok csillapító hatása alatt. Ő részletesen kivallatta az akkor odahívott rendőrtisztet. „De hát – maradjon a legenda” – így Aczél.

S a búcsúversek? Folyt a hozzászólás. Egyedül Flóra, akinek leglényegesebb véleménye lehetett, hallgatott, figyelte, mi alakul ki.

Kössük össze az életünket, légy az enyém, nem tudok élni nélküled – ezek voltak az udvarlásom grádicsai Flórának; ma ez a mondat tömöríti magába az élni akarást és a tragikumot: Ne halj meg! Ne, még a halálom után sem.

De ha ő megy el előbb? Ez elfogadhatatlanabb, mint maga a halálom. A megkönnyítő tervezés: hogyan tudok addig a percig annyi mérget összeszedni, hogy egy perccel sem éljem túl.

FLÓRA:

(Ő is naplót ír.)

1983. február 20.

Gyula a nagyszobában dolgozik a sarokablaknál. Valamiért föláll, megtántorodik, hátrazuhan.

ILLYÉS GYULA: (kiáltva)

Flóra!

FLÓRA:

Egy ugrással ott vagyok, még sikerül felfognom, feje a kárpitozott székre csúszik, lassan leengedem, párnát teszek alá.

(Illyés Gyula befekszik az ágyba, Flóra a jobb oldali székre ül.)

Egyszemélyes szobát kap (az asztal helyett nekem is betesznek egy pamlagot). II. emelet, 13-as szoba, 13-as ágy, 13-as ágynemű.

Reggel köré gyűlnek az orvosok. Gyula látszólag tréfálkozva mondja, de komolyan érti:

ILLYÉS GYULA:

Most bejöttem ide a kórházba, itt vagytok körülöttem, de megmondom, nem fogok meggyógyulni. Nem akarok meggyógyulni. Csak arra kérlek benneteket, ne hagyjatok nagyon szenvedni.

FLÓRA:

Az orvosok igyekeznek tréfásan válaszolni, megnyugtatóan. Infúziókat kap, kb. 4 liternyit.

Gyula napjában többször is el-elszunnyad, vagy nyugodtan fekszik, nagyon keveset beszél. Mellette ülök, összekulcsoljuk a kezünket. – Ilyenkor vajon mi foglalkoztatja? Egynéhány szava – mondata – elárulja, hogy a „múlt”. A sok gyanú, rágalom, vád és támadás, ami élete hosszán érte. A testi fájdalmakat Gyula hőiesen viselte, de a lelki szenvedésre szinte túlzottan is érzékeny volt. Ez süllyesztette őt a depresszió mélységeibe.

1983. április 4. húsvétvasárnap.

Nyugodt éjszaka. Reggel a zuhanyozás után elég friss, mosolyog. Ekkor lép be Ika. Próbálja életkedvre hangolni. Gyula ettől megnyugszik. Nagy megkönnyebülés. Mielőtt Ika elmegy, még bejelenti, hogy holnap jön látogatóba Iván.

ILLYÉS GYULA:

Halottnézőbe.

FLÓRA:

Hát mégsem nyugodott meg, nem adta föl a meghalás gondolatát.

Április 5. húsvéthétfő.

Ma jobb étvággal evett. De soványodik. A megnőtt szeme szürkés-kék, mint az alkonyat, gyönyörű szép.

Nem kábult, frissebb, mint a múlt héten.

ILLYÉS GYULA:

A bűneimre gondolok, a vétkeimre. Nagy Lajoséknál nagyon rossz állapotban voltam lelkileg. Szerelmes voltam magába, és nem tudtam, mi lesz. Indulatból bevágtam az ablakot, betörtem.

FLÓRA:

És? Ez nem „bűn”, nem bántódhattak meg ezért. És más? Akarsz még valamiről beszélni? Amiről nem tudok?

ILLYÉS GYULA:

(Nagyon hosszú, kifeszített szünet után, meghitten.)

Mindenről tudsz.

FLÓRA:

(Mosolyogva, megnyugodva.)

Te is rólam.

1983. április 13. szerda

Gyengül, nincs kedve élni, nem akar élni.

„Tudatvesztő” orvosságot kér. De azt nem lehet adni, mert remény van a gyógyulásra, bizonygatják az orvosok, s abból a tudatvesztéses állapotból már nem lehetne visszahozni.

Az orvosok előtt még mindig megpróbálja tréfába rejteni állapotát. Hogy van? – kérdezték tőle reggel a nagyviziten.

ILLYÉS GYULA:

Egyre sanyarúbban.

FLÓRA:

De engem már az utóbbi napokban alig engedett el maga mellől.

Április 14. csütörtök

A gyomorvérzés erősödik. Gyula gyengül. Elrendelik a vérátömlesztést.

Éjszaka; az utolsó éjszakája. Ő érzi-e? És szembenéz-e vele? Én nem sejtem.

Az orvosi biztatások hatására – remélek.

Este még elalszik. Majd fölriad, kéri, hogy húzzam ki az injekciós csövet a karjából. – Nem lehet, kérem a türelmét (fogom a karját), a vérnek folyni kell.

ILLYÉS GYULA:

Menjünk el innen!

FLÓRA:

Most nem lehet, éjszaka van, majd reggel, az orvosok segítenek.

Nyugtató szavaimra csöndesen elalszik.

Április 15. péntek

Gyula egy-két jajt mond, vagy csak mélyet sóhajt? – mellette ülök, fogom a kezét.

ILLYÉS GYULA:

Fölkelek, menjünk el. Nagyon rosszul vagyok.

FLÓRA:

Kirohanok az orvosért. Éppen az ajtó előtt halad el Szolnoki, az osztályos orvos. Majdnem nekimegyek, kezében a szokásos fájdalomcsillapító. Beadja a vénába.

Gyula megnyugszik, csendesen elalszik. Nyugodt, szép sima az arca. Alszik. Szolnoki nem megy ki a szobából. Bejön Margitka, az ügyeletes nővér, bejön Wabrosch, Noszkay. Valaki szólhatott nekik. Leülnek, hallgatnak.

Gyula újra egy-két mélyebb lélegzetet vesz, teste hirtelen hosszan kinyúlik. Szeme lehunyva, arca sima, nyugodt. Alszik tovább. Senki nem szól semmit.

Kérdezem Wabroscht: – *Ugye, Gyula csak alszik?* – Nem felel senki. Újra kérdezem: – *Ugye, föl lehet őt ébreszteni? Csak alszik?*

Wabrosch, egy kis szünet után: „*Meghalt*”.

Tíz óra tíz perc, mondja valaki.

Szemhéja nem nyílik föl, álla nem esik le.

Az a fájdalom tör rám, ami halálomig nem fog elhagyni.

(A szín elsötétül, a reflektor Flórára szegeződik,
aki összetörten ül a betegágy / ravatal mellett.)

ILLYÉS GYULA:

(Hangja magnetofonról hangzik fel.)

Hogy végzem? Nem tudom. Akárhogy:

a búcsú szavát már tudom:

azt rendelem: túlélj

és minden lépésed legyen áldott

s bünt is büntudatlan ítélj –

JÓZSEF ATTILA:

(Továbbra is ott ül a sötétben,

a múltat jelképező bal oldali színpadtérben,

alakja homályosan látszik,

de az ő hangja is magnetofonról szólal meg.)

Érdekeimből megértettél,

bátorra vakmerőből tettél,

kínlódtál, amig nem szerettél,

egész világom ege lettél, –

hát dicsértessél s hirdettessél,

minden korokon át szeressél

s nehogy bárkiben alább essél,

mindig, mindenütt megméréssél!

(A vers utolsó sora **visszhangzó** hatást keltve hangzik el.

Flóráról is lassan lemegy a fény.

Teljes sötétség.)

Vége

Egy holt varjúért

Dobol, zajong, lüktet
csattog a kint
mélyen kong a bent
rekedten int.

Figyelem fegyelmem
csendjét, rendjét
szóttalan őrizem
épp megalvadt elmém.

Szűkölve szűkül
szürkévé a tér
véletlen kiürült
a végtelen szép.

Egy hamis csók képe
meg csak nő itt bennem
öl-e az íze
női ölemnek?

Utak, csendek, végtelenek

I.

Köszönöm hogy betakartál rám húztad a pokrócot a paplant
hogy ne fázzak mintha ez is csak egy este lenne olyan lanyha
néztem a koszos falhoz támasztott kezed az ágyam felett
szép volt még sosem volt ilyen szép ahogy a látványt elengedtem

nagyon fáj rajtad volt a cipőd a cipzár felhúzva a kabátodon
és a csend a csend a csend már túlmeleg minden határon
topog tapogatózik majd komótosan felkúszik a bokámtól
a számig itt mar bele kegyetlen ezen a szégyenletes úton

egyenként minden porcikámba végigcsörgedez vérem követve
összerágva minden csigolyám befészkelve magát ölembe
hajlataimba hajszálaimba magányom geometriáját megrajzolva
hogy önmagam mosolyfakasztó illusztrációjaként szabad maradjak.

II.

Így aztán beléd léptem nyomorult tévelygésem estéjén
foglyul ejtett a végtelen ahogy súlyosodott a sötétség
mozdulat pillantás szó alakult testté lélekké kigombolt vággyá
ahogy kotortad melleim közül a szirmokat még most is száll

nem ér földet a suhogás lágy harmóniát hozott és olyan hajnalian
rezgett az ócska redőny rése is pedig ez itt nem Brazília
semmi más csak én csak én fekszem a kezeddel bélelt lepedőn
felnöttem bevallhatom ahogy kapaszkodik hanyatló erőm

örök monológot adva elő árokparti ébredéseket kulminálva
mikor a csillagok bódultan keringenek bennem s számat
újranyalva tündöklök riadtan a reménytől hogy előlről fogom
megint kezdeni nem hiszem csak teszem bűvölten monoton.

MAGYARI BARNA

Sikálom magam

mondd az értelmi szélesség hányadik
fokán álmodhatlak ágyamba téged
akár mi az esernyőt a szerelem
úgy nyitja-csukja az emberiséget

baj s öröm fekete-fehér kockáin
kisakkozzuk a sejthetően túl mi lesz
mindig sterilen bánok a mámorral
a gyönyört megfogni combod a csipesz

már kapiskálom a bódító ideg
vegyi folyamatai mire valók
kellemes bizsergés matat ajkamon
a ph-érték vizsgadrukkja a csók

de most csak fotód látom hiányodtól
roskad a költészet kevés ami van
s önmagammá tisztít a magány ahogy
rögeszme-rostokkal sikálom magam

Kiporciózva az élet

csak áttatás ez vagy valós szárnyalás
szürke velőről vénára röpködök
vajon a gének kalitkájában ma
ki szórja be az őszinte örömet

az ábrándozás klaviatúráján
szemed s tested a legfontosabb betű
nemek koktélja a szerelem de a
gyönyört kikeverni sosem egyszerű

a viláértelmezés egy kis műszer
mely naprakészen jelzi szoknyád hosszát
máskor a képzelet munkagépei
a csókokat ajkadig visszabontják

bájos vonásaiddal durrogtatok
házilag gyártott petárda a véglet
de bármekkora verset is álmodom
kiporciózva tálkámon az élet

Gyorsul a mozdony valamiért

versembe bekalkulállok mégis
nélküled fekszem ma a matracon
repülne ajkam ajkadhoz de a
komor valóság folyton visszanyom

csatazaj járja be koponyám hol
szövet-sortűzzel lövöm a magányt
arrébb hangsúly-daruval az ábránd
téged magamból magamba rak át

tudod-e hogy ahol most bennem a
vér-vonat döcög erogén vidék
s amikor erősen rád gondolok
felgyorsul a mozdony valamiért

egyedül lenni veszélyes helyzet
forgalmas csöndben elüt a véglet
hiányod sodorja gézzé sejtem
s hús-fáslim alatt miattad égek

OLÁH ANDRÁS

vadvirágok

1.

nyugtatni vágysz: csak a postás csöngetett
s testemen tovább fut lúdbőrző kezed
orrcimpád kitágul szempillád remeg
– a világ szerelmes sóhajoddal kerek

siklasz az ágyon mint pisztrángos patak
testemre írod őrjítő vágyadat
forró ajkaid közt elmerülök én
– mint szköllái közt a mediterrán tél

könnyes szemedben így leszek vízesés
hullámzó sziklák közt hajózó tengerész
markodban feszülő csokornyí vadvirág
– férfi ki éhes testednek enni ád

2.

tested pézsmailatára ébredek
inged félrecsúszott – mint a hold: kerek
pezsgővel kínálsz (nem pohárban adod:
csókoddal a szádból számba csurgatod)

fölibém kerekedsz diadalmasan
fuldokló szörzeted karcolja hasam
melleid halmát sóváran kémlelem
rabságukban senyved mind a két kezem

kígyózik tested vonagló testemen
minden üreged betelik énvelem
alélva adom fel e gyilkos tusát
s hallgatom szívünk kihagyó ritmusát

3.

sikolyod vagyok vagy nyüszítő vágyad
arra sincs idő hogy megvesd az ágyat
kapudban forrón dorombol falloszom
kitakart álmodért álmommal tartozom

beléd szivárgok véreddel vétkezem
erdőd tisztásán barangol két kezem
testünk egyetlen szapora szívverés
lüktetve ránduló vulkánkitörés

öled feltámadás – édes ígéret –
ajkad kontúrja a bőrömré égett
mélyedbe rejtész mint vizet a homok
hűs homlokomhoz szorítod homlokod

vadászat

1. az olajfák hegyén

az olajfák hegyén
csörtetnek hajtók
hamisan csörren az ezüstpéncz
ránk mordulnak az árnyak
a véres mohaágyak
s a hajnal már halott - - -

2. bezárva

bezárva kuporog a csönd
– Isten álruhát öltött

kufárok kínálják-adják
szava szűrt szilánkjait

3. pogány szertartás

önnön árnyékunkba lépünk

már tudjuk:
nincs nagyobb magány mint az
útszélen ácsorgó lányoké

*s hiába hívjuk Istent:
csak az üzenetrögzítő felel...*

4. vagyunk

bennünk rekedt a kezdet és a vég
itt lüktet halántékunkon minden
évszak minden szenvedély

arcunkra reszketeg kéz zarándokol:
vagyunk csönd vagyunk jelbeszéd
vagyunk éjszakában kucorgó árnyék...

5. az Ararat foglya

kilopták alólunk a földet
elszakadt rózsafüzérek kísértének
hol van ilyenkor a gondnok
vagy a pásztor
akire bízva volt az őrzés
szájtátva állunk Noé bárkája mellett
– *de közülnk melyik vagyok én?*

csavargó idő

bár alkonyodik benned
szerveid még megfelelően működnek:
az idő malomkövei közt
búzaszilánk a szíved...
reggelente ajtódig kúsznak a hétköznapi
lábnyomaik a padlóra kenődnek
teleírt papírlapok
egy összekoszolt kézben
csupa kérdő mondat
sehol sem voltál sehova se még
ez itt a félút vége
ahol még kérhetsz egy csésze forró teát
mielőtt megnéznéd
az elmúlás előtti utolsó álmot

KOVÁCS BODOR SÁNDOR

Ha szárnyam lenne, repülnék

—

A kék madár

Oláh Jolán [1932–2005] portré*

Oláh Jolán 1932-ben született Salgótarjában, első képeit 1971-ben készítette. Az első kiállítása 1980-ban volt szülővárosában. A nyolcvanas években művei számos európai országba eljutottak, 1992-ben Párizsban voltak láthatóak.

Az édesanyám nagylóci volt és úgy jött ide Tarjánba dolgozni, s itt megismerkedett apámmal, és akkor úgy éltek együtt több mint negyven évig.

Tízen voltunk testvérek, hat fiú és négy lány. Apám zenész volt, anyám meg egy igazi falusi asszony. 18 gyereket szült, 8 meghalt, tízen maradtunk. Nagyon keservesen nevelt minket. Éjjel font, köteleket csinált, törülközőt szőtt és azt vitte falura. Ezeket eladta krumpliért, babért és így nevelt minket.

A gyerekkorunk az nagyon szerény volt. Szegények voltunk, apám háború előtt még muzsikus volt, de a háború után, őt már nem alkalmazták, mint zenészt, mert már kiválogatták a fiatalabbakat és ő kimaradt. Úgy ment az üvegyárba dolgozni, berakó volt a kemencébe, majdnem 30 évet dolgozott ott is.

Három éves voltam 1935-ben, amikor született az öcsém. Nem felejttem el azt az első szülést, amit akkor láttam, anyukám hogy sírt, meg vajúdott és apám akkor azt mondta nekünk, gyerekeknek, hogy menjünk át keresztanyámékhöz a szomszédba. Éjjel volt és akkor odatettek minket a többi gyerek közé. Emlékszem, mintha tegnap lett volna, hogy mikor hazahoztak engem, és a kezembe adták az öcsémet milyen boldogságot éreztem.

A háború alatt édesanyám megbetegedett, elvitték őt a kórházba, felnyitották és akkor azt mondták, hogy sajnos, holnap esetleg megmarad, de hát vigyék haza, hogy a tíz gyerek mellett haljon meg. Hát édesapám hazahozta őt. Jöttek a szomszédok sírva, én is nagyon sírtam és mondták nekem, anyud meg fog halni. A szívem nagyon fájt, hát én 13 éves sem voltam egészen. Gondoltam istenem, meghal anyánk, de azt mondtam mindegyik testvéremnek: „Nem fog meghalni, azért is én meggyógyítom.” 40 fokos lázzal hozta haza édesapám és akkor én hozzáfogtam, bementem a piacra, vettem citromot, teát csináltam, akkor vizes ruhákat és útilaput

* Az első portré 1992-ben, a második 1994-ben készült. Ez a szöveg az összefésülésükből keletkezett.

raktam a sebre. Én két hétig semmit sem aludtam és akkor megcsináltam azt, hogy amikor az orvosok lemondtak róla én édesanyámat meggyógyítottam és egy hónap alatt felépült. És még 25 évig élt köztünk.

Én nem mondhatom, hogy olyan rózsás volt az életem, de szerettem játszani, szerettem a zenét, a filmet. 7 éves voltam, amikor először elvittek moziba és nagyon szerettem a filmeket, a régi színészeket, és akkorában még nem volt úgy pénz szórakozásra, ezért rongyokat szedtünk és eladtuk és akkor abból megvettük a mozijegyet.

Én már 11 éves koromban elmentem dolgozni, mert kellett és majdnem minden testvérem ugyanúgy dolgozni járt. 11–12–14 éves korukban a gyerekek gyárakban dolgoztak, ők nem akartak zenészek lenni, mert az mondták, hogy ők nem akarnak koldulni, mert „kódis” a muzsika. Én meg mindig azon az elven vagyok, hogy a zene az az élet, lehet vele mulatni, lehet vele temetni fájdalmat, örömet, és ez nagyon szép.

Elmentem csemetét ültetni, hajnalban három órakor keltünk, nem is ismertem akkor még az erdőt, az volt az első munkám. Dolgoztam a városnál, kertészetnél 5 évet. 5 év elteltével vadházasságot kötöttem, akkor lett egy gyerekem. Akkor utána elmentem a kőművesekhez dolgozni. Ott is dolgoztam öt évet, nagyon nehéz életem volt. A bányánál dolgoztam. 25 kilós bunkóval törtem a palát, mert annyira nagyok voltak, én 48 kiló voltam, és úgy törtem a palákat. És nagyon szerettek a munkások, három műszakban dolgoztam. Bezártam a gyerekeket, mikor már édesanyám nem élt szegénykém, mert ő nevelte a két nagyobbat, és mikor már meghalt, akkor bezártam lakatra a gyerekeket és úgy mentünk dolgozni.

És aztán lebetegedtem én is, szív-idegzavart kaptam. Egy évig táppénzen voltam, akkor kezdődött, az hogy én rajzoljak.

Gyerekkoromban csináltam ilyen szobrokat, agyagból, én azokat nagyon szerettem, meg rongybabákat varrtam. Rajzolni is rajzoltam, de hajtott az a kötelesség, hogy már gyermekként, felnőttek kellett lennem. És mikor lebetegedtem, akkor jött az, hogy nem bírtam a tétlenséget, vettem 10 filléres rajzlapot és akkor hozzá fogtam rajzolni. Már akkor meg volt mind a négy gyerekem.

Nagyon rajongok a szép képekért, bár én ilyeneket nem láttam csak a templomban, ezeket a freskókat.

Férjemnek, Balogh Balázs Andrásnak meg mondtam, hogy én úgy szeretem a képeket, csinálj már nekem is egyet. Hallottam ugyanis az anyjától, hogy szokott festeni, de az anyja nem mondta meg, hogy mit. Hát én csak később tudtam meg, hogy szobákat szokott kifesteni. De azért vett festéket és festeni kezdett. És amikor már én nekem is voltak rajzaim, akkor kértem tőle, hogy én is szeretném ezt kifesteni, látni szeretném, hogy milyen mutat. Akkor adott nekem festéket, és én nem bírtam megállni, dolgoztam, tetszett és olyan örömet leltem benne, hogy talán az életemben ez az egy, ami van, mert máig is azt mondom, hogy kevés örömem volt, de ha én megfestettem egy képet, oszt úgy sikerült, ahogy azt én akartam, én a családnak nem mondtam, de mikor ők elmentek, letettem a képet a földre és napokat gyönyörködtem benne.

Én annyira szépnek láttam és úgy tudtam neki örülni, hogy én ezt megtudtam csinálni. És aztán nem tudtam nyugodni, azóta se. Én nekem, ha egy kis pénzem van, vagy ha egy képet eladok, megveszem a festéket, az anyagot, akármilyen drága és dolgozom.

Sok minden hiányzik az emberekből. Nagyon sok minden, a szeretet az főleg, az nagyon hiányzik, az egymás megbecsülése. És van egy nagy hibájuk. Hogy a lelküket belülről nem nézik meg, hogy milyen, mert ha megnéznék rájönnének hogy mindenkinek tiszta.

Én tudom, hogy cigány származású vagyok, de nem tudom, hogy mi az a cigány. Embernek érzem magam, éppen olyanak mint a többi.

Emlékszem mikor a fiam az iskolában először hallotta, hogy cigány, mert addig sohasem hallotta. És akkor jött haza és kérdezte tőlem: „Anyu azt mondták nekem, hogy cigány! Mi az a cigány?” „Kisfiam én sem tudom, de azok vagyunk.”

A háború előtt, soha nem hallottam azt, hogy mondta volna nekünk valaki, hogy „cigány”. Csak amikor bekövetkezett az a nyilas korszak. Kenyérért álltunk sorba és minket a nővéremmel kihúztak, mert hogy cigányok vagyunk, de anyánkat bent hagyták. Gondoltam nem baj, ráintettem anyámra, mondom legalább te kapsz. Mi meg félrehúzódtunk, egyrészt rosszul esett mikor mondták, hogy cigány, másrészt meg neveltünk nagyon, mert hogy anyámat, aki fehérbőrű volt nem vették cigánynak. Na anya – mondtam mikor jöttünk haza –, hát most már letagadhatsz minket, nem vagyunk a gyerekeid.

Körülbelül festettem talán úgy 800 képet is, mióta festek, 71-től... Mikor megfestek egy képet csak örömet lelem benne. Hát van olyan is, hogy nem öröm, mert öt testvérem elment egymás után, hat év alatt. Volt bánat és mikor meghaltak bánatomban megint ehhez fogtam és minden halott után 40 képet megfestettem. Én nem mentem sehova, leültem és festettem, mert ebben láttam azt, hogy ez elvesz mindentől, attól ami bánat, és úgy feltaláltam magam benne. Amit elképzelek, mivel nem tudok írni, azt megfestem és nagy örömöm van abban, hogy amire gondolok, azt meg bírom csinálni.

Már azt is mondták nekem, hogy nem szállt e meg engem valami, ami űz engem arra, hogy dolgozzam. Hát mondom én csak a magam lelke vagyok, nem hiszem, hogy bennem még valami más lélek is van.

Sajnos az öregségemre nagyon bánt, hogy írástudatlan vagyok, mert van három versem, azt is szerettem volna leírni, vagy az életemet, kezdettől szépen. De mivel nem tudok írni hát így nehéz. Mondtam a fiamnak egyszer, hajnalba ment munkába, édes kisfiam vegyél már elő papírt meg ceruzát, mert van egy kis versem:

Ezer tüske sebzi szívem,
merre lépek, csak sár és víz,
nincs szeretet, nincs szerelem,
sem hűség
és nincs hová lehajtsam fejem.

Magamra maradtam
egy sötét szobában, roskatag.
Nem bírok felállni.
Fényt, fényt szeretnék látni,
világságot.
Szeretném egyszer az arcokat látni.

Csillagok, csillagok, fénylő csillagok,
Oh, jaj mit látok:
Zord felhő közeleg,
sötétben, feketében.
Vágtató paripák,
villámok.
Az egyik már sír.
Csillagok, csillagok,
ez nem lehet, hogy ti eltűntök,
mert az egyik már elvészett.

Hát ez is ilyen, lóhoz szól, meg emberekhez is.

Ha bánatom van, akkor örömet akarok, és senkinek nem panaszkodom sem betegségemről, sem bánatomról, örömmel mosolyogva megyek mindenkihez. Belülről sokat sírnék, vagy sírhatnék, de azt nem akarom, hogy más is úgy érezze, mint én. Énnekem az is fáj, hogy a gyerekeim nem tudják értékelni a szépet, és bennük nincs olyan érzés. Mikor anyám csinált nekünk valamit, akkor mi olyan szeretettel fogadtuk anyánkat. Egy éjjel szegénykém, sosem felejttem el, 12 óra, 1 óra, mondom: „Édesanya feküdj.” – „Ezt még megcsinálom!” És mikor kész lett, láttam, hogy ragyogott az arca...

Dorogháza

SZOKOLY TAMÁS

Holló Lászlónak

Költözik belőled a nyár,
emlék-levél tutajok úsznak,
emlékfonalával köti szelét a sár
mozdulatlan, néma túsznak.
Kiköltözik belőled a nyár is,
bibelődsz hálós, halszagú őszben:
kirakatok, nők, csikó fétisek
előtt pislog a Nap, megszökőben.
Rozsda vagonra pakol a nyár,
képeid kusza halomba szórja.
Költözöl Tilalmas Világba,
Táncoskert a hírmondója.

Másokat védeni képes

Csikorogva, köpködve, megalázottan,
mi tart lábon a csillagok alatt?
Félelmeim holdudvara orcátlan
merészségtől nő láthatóvá:
teszem a lehetetlent,
cincogok a szükséges Nagyzenekarban,
cirpelésem porszemnyisége
már elegendő dinamit,
a Karmester leint, a Karmesterek
leintenek, habot okádva borulok
kótatartómra, – nem, nem!
Nem szabad, gyöngé vagy, fiú,
gyöngé, te magadnál nagyobb hírű,
elhíresült mondhatatlan, kategóriák
gyűrűiből folytonosan kisikló,
győzelmeidtől keserülő, győzelmeidben
megveretett, vereségeidben csak
magadtól felülmúlható,
– lásd: fölválhatatlan Világ ez,
hiába sisteregsz, hiába hallgatsz,
s vonulsz Fehér Országba
tűk és intő szavak pálcái alá,

hiába a színskála egésze benned,
szürke vagy, mattulsz, sajogsz,
hiába a sokszoros hiányok,
betöltetlen marad mindig egy lyuk,
úr tátongását látod a teljességben is,
mert nincs teljesség, részleges minden,
magad is, – hagyd hát az öklendést,
helyette pontos kótát rajzolj,
abból játssz, tedd dolgodat,
viseld a sorsod szabta páncélt,
megvéd majd, meglásd:
ha magad már másokat védeni képes leszel!

SZÉKI PATKA LÁSZLÓ

premodern posztlúdium

fonyadt félhomályban
álldogál egy női akt a képen
szinte ugyanúgy ahogyan
a kínzás vakító fényében
a bőr minden pigmentje
visszavonja a jövő összes
reménytelen látomását
ömlik a szenny a legszebb
földeken – nincs irgalom:
az ember kiontja saját képmását

Szóródásban

Nem a szóródás
csak a szél fújja, magot szór
léted alól is...

kirámolja a-
gyad érveiből az ész
szüretlen vétkét

míg laposan, san-
da közeledéssel rád
is barázda hull...

Végső győzelem

Mire a végső
győzelem bekövet-
kezik - talán
már nem lesz
vesztes sem –
s a győztes csak
hamujában izzó

parázs...

SOLYMÁR JÓZSEF

Napjaink hídebere: Csáky Pál

Midőn eme sorozat megírásába belevágtam, fogadalmat tettem, hogy elkerülöm a sokunk által gyakorta elkövetett hibát. A *Jeles palócok* bemutatásakor nem leszek a lokálpatriótáknál is lokálpatriótább, s a névsorolvasásnál nem állítanak meg a megyehatárok, s ami még fontosabb: nem állít meg az országhatár sem. Mint ahogy arra is gondoltam, hogy nem csak regisztrálni, de felfedezni is érdemes.

Amikor az elmúlt őszön meghívást kaptam, hogy vegyek részt én is azon az ünnepségen, amelynek keretében Herencsényben a Gyürky-hegy tetején ünnepélyesen felállítják a Palócok Vigyázó Nagykeresztjét, erős vágyat éreztem, hogy csatlakozzak a zarándoklathoz. Ám be kellett lássam, hogy az efféle kaland nem a hetvenhét éves, fájós derekú vénembernek való. Szerencsére aztán a Kossuth Rádió érdemben tudósított az eseményről, amelyben oly természetesen nyilatkozott az ünnepi beszéd szónoka, Csáky Pál, a Szlovák Köztársaság miniszterelnök-helyettese. Elmondta, hogy messzi útról, távoli országból sietett haza, hogy részt vehessen az ünnepi összejövetelen. Hazahúzta a szíve, hiszen az ő szülőfaluja is itt van, Herencsénytől alig harminc kilométerre, az Ipoly túlpartján. Jó érzéssel vette tudomásul, hogy a nagyobbára magyar (palóc) lakta településekről számos polgármester és polgár is érkezett.

A nyilatkozatot hallgatva, törvényszerű volt a felismerés, hogy a határon túli jeles palócok sorát Csáky Pállal kellene kezdeni. Reménytelennek tűnt, hogy az ehhez szükséges nyugodt asztali beszélgetés mielőbb összejöjjön. Elfoglalt ember (mint később kiderült, sokkalta elfoglaltabb, mintsem gondoltam). De később Pekár István ajánlására ráállt arra, hogy találkozásunk létrejöjjön. Eleinte arról volt szó, hogy alkalmas időben én megyek Pozsonyba. Aztán megkaptam a jó hírt, hogy Csáky Pál Budapestre jön, mert kitüntetik őt az igazolt szabadságharcosok.

Először meglepődtem azon, hogy egy éppen 1956-ban született személy ilyen elismerésben részesül, ám ha meggondoljuk, hogy életét immár több évtizede a születése évében meghirdetett és akkor elbukott elvek megvalósítása szolgálatának szenteli, ott van a helye az örökösök között.

Találkozásunk első pillanatában megengedtem magamnak a tréfát, hogy nem az igazolt szabadságharcossal, hanem az igazolt palóccal szeretnék beszélgetni. Amikor erre egy derűs mosoly volt a válasz, akkor már tudtam, hogy itt nagy baj nem lesz.

Ki volt ugyan mérve az időnk, mégis múlhatatlanul szükségesnek éreztem, hogy röviden elmondjam egy négy évtizeddel ezelőtti élményemet. Szilvási Lajos barátommal író-olvasó találkozóra hívtak Szécsénybe, s az éjszakát – pap barátunk meghívására – feleségemmel és egy baráti házaspárral Ludányhalásziban töltöttük. Másnap délután, szép nyári idő lévén, fürödni mentünk az Ipolyhoz. Milyen széles lehetett ott, és akkor a folyócska vize? Talán öt vagy hat méter. Nem lehetett könnyen eltalálni, hol van a fősodor, vagyis az országhatár. Máskor, hóolvadáskor, nagy esőzések idején nyilván megtelt ez a három-négy méter magas meder.

Fürdőzés közben a feleségem és a barátom kilépdelt az Ipoly túlsó partjára, és ott táncikálva, vígan kiáltoztak, hogy cseh földön vannak. Próbáltam őket szigorúan ideátra parancsolni, s végül visszajöttek a vízbe, de a lábnyomuk ott maradt a nedves homokban.

Jó félóra múlva, egy motorkerékpáros határőr főtörzsőrmester érkezett, aki szigorúan felszólított, hogy öltözzünk, üljön kocsiba és kövessük. A szécsényi határőrparancsnokságon egy dölyfős százados elvtárs őrizetbe vett bennünket. Három órán át folyt az izgatott telefonálgatás, amíg végül valaki úgy döntött, hogy az egyméteres határsértésnek ne legyen következménye, és utunkra bocsátottak bennünket. Mindez pedig történt két baráti, mondhatni testvéri szocialista ország határán. Lehet-e csodálkozni ilyen események után, ha a még meglévő családi és baráti kapcsolatok is sorvadtak, s ijesztően keveset tudtunk egymásról?

Ha a viszonylag szűkre szabott időnk nem akadályoz meg, egy történetet elmondtam volna Csáky Pálnak. De ez a mulasztás most pótolható.

A múlt század hetvenes éveiben a Hazafias Népfront Országos Tanácsának voltam az „íródeákja”. Maga Kállai Gyula elvtárs keresztelt el így. (Madarász Laci barátom, a jogtanácsosunk – aki Hamváról szökött át a határon – meg is kérdezte egyszer: „Tudod, miért beszélnek mindig papírról olvasva az elvtársak? Hát, mert maguk sem hiszik el, amit mondanak.”)

Történt, hogy a kollektív érzelmek felfűtése érdekében a munkahelyem közös kirándulást szervezett a Tátrába. A visszafelé vezető úton, amikor feltűnt Krasznahorka büszke várának sziluettje, a magunkkal vitt szeszes italok maradékának hatására rázendítettek kollégáim a várról szóló szomorú dalra, de teli torokból ám. Valaki rám szólt, hogy én is énekeljek, nem lesz belőle semmi baj. Mondtam, olyan fals a hangom, hogy még katonáéknál is fel voltam mentve énekből. Valójában azonban égett az arcom a szégyentől.

Csak az utóbbi években, amikor már elmondhatom, hogy barátaim vannak az Ipoly túlsó partján, amikor megtapasztalhattam, hogy a szlovákiai palóc falvakban ugyanúgy otthon érezhetem magam, mint a Mátra völgyében, szűnik bennem a szorongás, a lelkiismeret-furdalás. De van még bőven pótolnivalónk.

Megengedtem magamnak, hogy ily terjedelmes legyen a megalapozás, mert már tudom, hogy az építmény, amely készül, ilyet érdemel. De most már elő a jegyzetekkel. Mutassuk be a szülőfalut, a gyermekkori emlékeket, menjünk végig lehetőleg a mai napig. Egy életút mindig érdekes, Csáky Pálé pedig különösen az.

Ha egy tudományos bizottság jelölte volna ki, hogy a szlovákiai magyarok egyik későbbi vezetője hová szülessen, egészen biztos, hogy Kóvárral esett volna a választása. Ez a kis falu csupán négy kilométerre van Balassagyarmattól. Ha nincs közben az Ipoly, és több, mint kilencven esztendővel ezelőtt új országhatárral nem

ítélik sorvadásra Gyarmatot, elszakítván saját régiójának legalább a felétől, akkor lehet, hogy Kóvár már nem Kővár, hanem a város úri villanegyede lenne. De hát a második világháborúban a németek az Ipolyon átvivő fahidat is felrobbantották. (Lehet, hogy egykor ezen a hídon kocsizott át szüleivel a Mikszáth házaspár Kálmán nevű gyermeke, hogy elvegyüljön a gyarmati vásár sokadalmában, és hogy a megyeháza nagytermének karzatáról lenézve láthassa Madách Imrét.)

A kóváriak alighanem joggal állítják, hogy amint falujuk nevében is benne foglaltatik, állt itt már talán a tatárjárás előtt is valamiféle erődítmény. És ahol vár volt, ott alagútnak is kellett lennie, hiszen itt, Palócföldön, nehéz találni olyan falut, amelynek határában – amint azt Varga Norbert füleki fiatal barátom gyűjtése is bizonyítja –, ne lehetne rejtett kincs, elásott, mocsárba süllyesztett, időnként megszólaló harang vagy titkos alagutak után kutatni. Ám ez esetben az a furcsa, hogy Kóváron időnként valóban beszakadt a föld, s a kis Csáky Palkó egy alkalommal a cimboráival jócskán bemerészkedett az egyik üregbe. De amikor elaludt a gyertya, iszkoltak kifelé, ahogy csak tudtak.

Palkót, ha beteg volt, nagyanyja vagy valamelyik nagynénje, jó palóc szokás szerintem „megöntéssel” gyógyíttatta. Annak érdekében, hogy a liba, kacska, tyúk el ne kószáljon, a nagymama kötélből kört csinált, és ennek a közepén próbálta rendre bűvölni a baromfinépet. Ádám és Éva napján gondosan megrázogatták a gyümölcsfákat a bő és egészséges termés érdekében.

Beszélgetésünkből kiderült, hogy Csáky Pál nem végzett családfakutatást. Azt viszont, amit az öregektől hallott, gondosan őrizi az emlékezetében. Beigazolódott azon megfigyelésem, hogy a családját szerető ember nem csak megőrzi, de egy idő után már saját emlékként éli meg és meséli el az át nem élt, öröklött történeteket. És ezek nemegyszer becsesebbek a saját szerzeményeknél. Csáky édesapja 1910-ben született, édesanyja pedig 1923-ban. A mama tehát már csehszlovák állampolgárként látta meg a napvilágot.

Trianon után – mesélték a szülők –, talán, mert zavarosak voltak a birtokviszonyok, a határ nem volt oly mereven lezárva, mint később. Mialatt az én falumban a szabadságos bakák meg a regruták teli torokból énekelték: „Tátra, Fáttra, Magastátra / Magyar géppuska szólt rájuk nemsokára”, az egyébként kölcsönös fenekedésnek nyoma sem volt a határövezetben. A kóváriaknak csupán pecsételniük kellett, ha át akartak lépni a határon, és ha valamelyiküknek kedve volt hozzá, naponta akár kétszer is bemehetett Balassagyarmatra.

Érthető, hogy a híd pusztulása gyásznappal a falu történetében. Ezerkilencszáznegyvennégyben, advent utolsó napján, csepp híján karácsony ünnepén foglalták el a falut az oroszok. A visszavonulók nagy ellenállást nem fejtettek ki. Kóváron már csak egyetlen német híradós raj tanyázott, bekvártélyozva egy harangláb közeli házba. Utolsó feladatuk a híd felrobbantását kapták. Nyugodtak lehettek, hiszen őrt állítottak a hídhöz, és őr állt a ház előtt is. Ám a hídnál posztoló német alighanem elaludt, mert egy szovjet tank, minden ellenállás nélkül átjöhett, egyenesen a falu közepéig. A ház előtt strázsáló német őrral egy géppuskasorozat végzett. A bennlévők a fenyegető zajra az ablakhoz siettek, s a tank géppuskása az ablakra célozva adta le következő sorozatát. Ezzel a harckocsi, mint aki jól végzete dolgát, már fordult is, hogy visszatérjen a túlpartra. Időközben feleszmélhetett a hídhöz telepített őr, mert alighanem páncélököllel, sikeresen kilötte a tankot, amely befordult az

árokba, s ott is maradt hosszú évekre. A kóvári fahíd ezután osztozott az Ipoly negyvenkét hídjának sorsában: felrobbantották. És a Kárpátok sűrű erdejében azóta sem termett se fenyő, se bükk, se cserfa, hogy legalább a régi állapotában helyrehozzák.

A magyarok erőszakos áttelepítése, majd a szudétanémet területekre hurcolása idején, sokan önként hagyták el falvaikat, s kezdtek új életet „Magyarban”. Balasgyarmatnak ezen kóváriak által betelepült részét kis Kóvárnak is nevezik azóta. Csáky Pál édesapja hat testvére közül hárman, édesanyja öt testvéréből ugyancsak hárman települtek át.

Csáky Palkó kóvári gyermekévei épp úgy teltek, mint akármelyik más palóc gyereké, ám mégsem teljesen úgy. Az akkor még virágkorát élő közös kukorica-fosztások, tollfosztók és disznótorok alkalmával a háttérbe húzódva leste, figyelte a felnőttek minden szavát. Mesék, tréfás történetek hangzottak el, de legfőképpen a boszorkányokat emlegették. A felvégen mindenki tudta, ki a boszorkány az alvégen, az alvégen pedig a felvég boszorkányait tartották számon.

Volt azonban valami sajátos, különlegesnek mondható élménye a kóvári gyermekeknek. Az, hogy ott folyt falujuk mellett az Ipoly, a határfolyó (folyhatott volna legalább harminc kilométerrel feljebb. Ez a portréíró megjegyzése.) Nehéz volt tudomásul venni, hogy a túlparton más ország, más világ kezdődik.

Ez időben már nagyon megszigorították, korlátozták a határon való átjárást. Csak kétszeri átlépési lehetőséget kaptak évente, így aztán spórolni kellett. Az egyiket elhasználták év közben, jeles ünnepen, vagy családi esemény alkalmával, de a másikat év végéig, legalább karácsonyig tartogathatták, hátha történik addig valami.

Egy alkalommal négyen mentek át gyalog a határon Szlovákgyarmatnál. Két asszony, Csáky Pál édesanyja és nagynénje, s velük Pali, meg az unokabátyja, két tíz év körüli gyermek. A két határőr-állomás között volt egy körülbelül száz méter széles senki földje, ennek közepén a híd, a hídnak közepén pedig egy fehér vonal, mésszel vagy talán inkább festékekkel meghúzva. Amikor ezen átléptek, Pali unokabátyja okoskodni kezdett: azt firtatta, hogy is van tulajdonképpen, miért ott van ez a vonal. Közben már közeledtek a magyar őrséghez. Akkoriban még a falnak is füle volt, s ezt tudván, a nagynéni végső argumentumként egy jókora pofont lekent kíváncsiskodó csemetéjének. A pofont nem Palkó kapta, de ő is megértette, hogy jól meg kell gondolni: hol, mikor, kivel és miről beszél az ember.

Az Ipoly két oldalán lakókat ezután megpróbálták teljesen elzárni, elszigetelni egymástól. Ennek egyik már-már komikusnak mondható megnyilvánulása volt, hogy az Ipolyban külön strandot jelöltek ki a két ország lakóinak. Időnként géppisztolyos határőrök ellenőrizték, hogy megtartják-e az előírt rendet. De hát a palóc nem azért palóc, hogy ha kell, türelmesen ki ne bogozza, vagy át ne harapja a gordiuszi csomót. Amikor szép nyári vasárnapokon a Csáky-család nagymise végén kijött a templomból, s az anya sietett haza, hogy befejezze az ebédfőzést, az apa így szólt Palkóhoz: „Gyere fiam, mi még járunk egyet, menjük le az IPÓ-hoz.

Azért emeltem ki nagybetűkkel ezt a szót, hogy világossá váljon, nem elírás, nem nyomdahiba történt, csupán azt kívántam jelezni, hogy a kóváriak elhagyva az utolsó hangot, csak Ipóként emlegették az Ipolyt. Talán azért, mert így nagyon hasonlatossá válik kedves szavunkhoz, az apóhoz. (Milyen jól hangzana a folyócska

megszemélyesítések, hogy Ipó apó! De el kell vetnünk ezt a lehetőséget, hiszen az Ipoly folyó, amilyen bájos, csakis nőnemű lehet.)

Az apa tehát levitte fiát a vízpartra, s egyszer csak a túloldalon megjelent az egyik testvére. Beszélgetni nem lehetett. Egyetlen kérdés hangzott el csupán: nálam vagy nálad? A testvér hozta a csomagot: a kolbászt, a kenyeret meg a bort, mindazt, ami az együttes szórakozáshoz kellett, aztán átlopakodott a másik ország fürdőző helyére. Mivel a béketábor minden strandoló férfija az NDK-ban (a fiatalabbak kedvéért: Kelet-Németországban) az időben gyártott egyen-gatyát viselt), nem akadt olyan határőr, aki a fürdőzők, az árnyékban borozgatók közül ki tudta volna szűrni, hogy ki a határsértő.

Odaát alapiskolának nevezték a mi általános iskolánkat. Ebből az utolsó két osztályt Csáky Pál már Ipolybalogon járta ki, és Ipolybalogot szülőfalujához hasonló szeretettel zárta a szívébe.

Miként egy korábban írott portrém hőse, a filmrendező Gaál István, Csáky Pál is megtalálta ifjú éveiben a maga művelt, tiszta életű, bölcsnek mondható papját, aki hatással volt egész életére. Mocskó Tibor plébános úr a sírjára csak annyit rendelt íratni: „Itt nyugszik egy anya a fiával.” Pedig megérdemelné, hogy neve emléke fennmaradjon, hiszen ő maga is emlékek őrzője volt.

Ipolybalogon van mit őrizni. Ennek az Árpád-kori településnek nagy hagyományai vannak. Ezek közül a legérdekesebb a következő. Az Árpád-ház kihalása után Csák Máté és a többi hatalmaskodó tartományúr nagyon kedvére valónak tartotta, hogy a magyar királyi trónért gyermek trónkövetelők vetélkedjenek. A dél felől előrenyomuló Károly Róberttel a szintén gyermekéveit élő Vencel, a cseh király fia állt szembe. Egy ideig úgy tűnt, hogy Vencel lesz a nyerő. Övé volt Buda vára, s az ő birtokában volt Szent István koronája. Ám fordult a kocka, s amikor az idősebb Vencel, a cseh király, gyermeke segítségére jött, úgy döntött, hogy nem hagyja egyetlen fiát, örökösét a hatalmi harcok bizonytalanságában. Együtt indultak haza. De biztos, ami biztos, a koronát magukkal vitték. Előnyös megállapodással később átadták Ottónak, a soron következő bajor trónkövetelőnek.

Az ipolybalogiak ma is pontosan meg tudják mutatni, mely ponton kelt át a két Vencel seregével a folyón. A hagyomány szerint egy éjszakára ott háltak a faluban, és a koronát ez idő alatt a templomban őrizték. Ennek emlékére az ipolybalogi ősök elhatározták, hogy saját templomuk tornyára feltesznek egy ugyanolyan koronát, mint amilyen a pozsonyi székesegyház tornyát ékesíti. Az 1970-es évek elején eljött a torony restaurálásának ideje. A plébános úr erőteljesen adott hangot abbéli véleményének, hogy a koronát ki kell cserélni, mivel az korona ugyan, de nem hasonlít az Istvántól örököltözhöz. „Cseréljük le a köcsögöt!”, bízta a falu népét.

A magyar Szent Koronát akkor még az amerikaiak őrizték, de hiteles képek, rajzok alapján Magyarországon titkon elkészítették az igazi korona nagyját mását. Úgy intézték, hogy a torony restaurálásának befejezése szombati napra essen. Még éjszaka is dolgoztak, hogy másnap a kelő nap fénye már a szépen aranyozott, igazi koronára essen. Az állványok? Éjszaka azokat is lebontották, s az anyag is szőrén-szálán eltűnt. Reggel aztán nagy szaladgálás kezdődött. A párttitkár és a rendőrök próbálták kikövetelni, hogy azonnal szedjék le azt a csúfságot, de nem lett volna már mire felmászni, s ráadásul minden ipolybalogi férfiember szédülésről és tériszonyról panaszkodott. A korona így végül a helyén maradt.

Egy másik, ugyancsak a falu templomához kötődő szép történetet is elmondott Csáky Pál. Tudták, hogy ebben az Árpád-kori templomban, amelyben régi kőfaragványok is megőrződtek, egy befalazott románkori ablak is megmaradt. Azt azonban senki sem tudta, hogy hol lehet. A restaurálásnál szerették volna megtalálni, kibontani, de visszarettentek a kereséssel járó falbontásoktól. Végül is Domokos Pál Péter, a jeles polihisztor oldotta meg a dolgot. Gondosan kikérdezte a falu öregjeit a napjárásáról, aztán megállván az oltár előtt, rámutatott a templomfal egy pontjára. Nem akartak neki hinni, de aztán csak bontani kezdtek. Az ablak pontosan ott volt, ahová Domokos úr mutatott. Amikor magyarázatot kértek tőle, elárulta a titkot. Hajdanán a templomépítők számára szabály volt, hogy húsvét ünnepeén a napfény éppen az oltárra essék. Ennek alapján döntötte el a hagyományok kiváló ismerője, hogy hol keressék az ablakot.

Csáky Pál tizennégy éves koráig magyar környezetben nőtt fel. A középiskolát Ipolyságban végezte, ahol többségben voltak már az időben a szlovákok. Gondja igazából csak abból adódott, hogy érettségi után merre menjen tovább, milyen életutat válasszon. Vonzották az irodalom, a történelem, de felmérte, hogy sikamlós ez a terület: a csak humán műveltségű ember a szocialista társadalomban könnyen kiszolgáltatott helyzetbe kerülhet. Úgy döntött tehát, hogy vegyész lesz. Méghozzá Szentgyörgyi Albert példája szerint lehetőleg biokémikus. 1976-ban ment cseh földre, Pardubicébe szerves kémiát tanulni, és négy esztendő múlva megkapta a diplomát. Egy év múlva a lévai textilgyár főtechnológusa lett, s ezt a posztot 1990-ig töltötte be.

Úgy osztotta be az idejét (mert ő nagy mestere ennek is), hogy maradjon belőle olvasásra, írásra is. De aztán jött a rendszerváltás északi szomszédunknál is, és a 34 éves, írói ambíciókkal megáldott (vagy megvert?) főtechnológust elragadta a politika. A Szlovák Nemzeti Tanács képviselője lett 1990-ben, s azóta már négyszer újraválasztották.

1992-ben lett a szlovák kormány miniszterelnök-helyettese. De ne higgye senki, hogy magyar nemzetiségüként csak afféle díszpintyként foglalt helyet a legfelső vezetésben. Ő ma is a miniszterelnök általános helyettese, s egyben felelős az európai ügyekért, az emberi jogokért és a kisebbségiekért is. A magyaron, szlovákon kívül bírja az angol, a német és az orosz nyelvet is és a diplomáciában, sőt a gazdasági diplomáciában is nagy szerepet kap. Volt olyan esztendő, amelyben több napot töltött külföldön, mint otthon. Ezen kívül a kormány mellett működő bizottságok, tanácsok elnöki tisztét is betölti s vezető tisztséget vállal a Magyar Koalíciós Pártban és a kereszténydemokrata mozgalomban is.

Szégyenszemre nem tudtam róla, hogy az elmúlt évtizedben öt könyve is megjelent. Sorba véve a könyvek címeit, ezek is mutatják a tartalmi változást: *Emlékek könyve*, *Csillagok a falu felett*, *Úton*, *Magyarként Szlovákiában*, *Két világ közt*. A szépirodalom tehát kénytelen helyet adni a szociográfiai jellegű, helyzetfelmérő, programot adó írásoknak. Eddig megjelent több mint kétezer cikkben minden aktuális kérdésben bátran, de mértéktartóan kinyilvánította a véleményét.

Egy időre elvesztettünk tehát egy szépíró, viszont nyertünk egy hiteles államférfit. Amikor erről beszélgetünk Csáky Pál hangjában először éreztem egy kis rezignáltságot. Lehet, hogy őt nyugtalanítja ez a fordulat. De, hogy nem csak a szlovákiai magyarok, de a szlovákok is jól jártak ezzel a fordulattal, annyi bizonyos. Csáky Pál ugyanis felkészültségével, tehetségével, lárma nélküli, szorgalmas munkájával

elérte, hogy a szlovákok egyre inkább becsülik és a magyarok is egyre inkább szeretik. Nagyot alkotott tehát a politika vegykonyhájában.

Hogyan dolgozik Csáky? Vegyük erre példaként az Esztergom-Párkány közötti, a visszavonuló németek által felrobbantott, és majd hat évtizeden át ottfelejtett Duna-hidat. Magyar részről mindig mutatkozott több-kevesebb hajlam az újjáépítésre, a túloldalon viszont erős volt az ódzkodás, a halogatási szándék. (Pedig talán okosabb lett volna a híddal foglalkozni, mint a vízierőművel, s olcsóbb is lett volna.) De amikor az Európa Tanács is kinyilvánította segítő szándékát, a tetteket már nem lehetett tovább halogatni.

Csáky mindig következetesen szorgalmazta a híd mielőbbi újraépítését, és próbálta elérni, hogy az ügy döntéshozatalra, a Minisztertanács napirendjére kerüljön. Ám amikor végre kitűzték a napot, Csáky közvetlenül az ülés megkezdése előtt meglepetten észlelte, hogy a hivatalos napirendről valahogy „kifelejtődött” a híd újjáépítésének ügye. Csáky azonnal a miniszterelnökhöz sietett. Amikor szóvá tette a felháborító feledékenységet, a miniszterelnök reakciója ennyi volt: „Hát írdd be pótlólag...” Csáky azonnal elővette a golyóstollát és elvégezte a kiegészítést. A döntés után nyilatkozatot kérő újságírók és mások is hangot adtak abbéli véleményüknek, hogy nem eszik olyan forrón a kását: ezer akadály jöhet még.

Ám a híd mégis elkészült, felavatódott. És azóta már bebizonyosodott, hogy léte a Duna mindkét partján csak fellendülést hozott. Csáky pedig a kedvező tapasztalatok alapján immár a tönkretett Ipoly-hidak újraépítését szorgalmazza. Az ősök nem voltak bolondok, amikor 42 kisebb-nagyobb hidat tettek az Ipolyra.

(Eszembe jut egy filmben is dokumentált élményem. Amikor ott álltunk Ipolyvarbón, a folyócska partján, Z. Urban tanár úrral, a szlovákiai Palóc Társaság elnökével, ő rámutatott a „Magyarban” lévő falvak tornyaira, s elmondta, hogy hatvan-hetven kilométert kell még ma is utazni, ha valaki a szomszédban lakó rokonát látni szeretné. Nem volt ez normális dolog Európában.)

Csáky Pál nyilván jobban tudta ezt, és jobban is átérzi, mint én. Hiszen amikor az MTV portréfilmet készített róla, akkor is kérte, hogy az első részt az Ipó partján vegyék fel, s csak aztán léptek odébb Lévára meg Pozsonyba. Igen: két Ipoly-híd hamarosan újjáépül. Megszületett a döntés, és megvan rá a pénz is.

Csáky nem részletezi, mi, hogyan történt, de nem hagy kétséget afelől, hogy az első kettőt újabb hidak építése követi.

De a másik, elvontabb értelemben is hídépítőnek tekinthetjük őt. Ide sorolható, hogy a Szregován, a Madách kastélyt sikerült teljesen felújítani: ezt használatra a pozsonyi Magyar Kultúrház kapta meg. Most pedig a szklabonyai Mikszáth ház kerül sorra. Ezt is rendbe hozták – tetőtől a pincéig. (Eszembe jut, amikor a Nagy Palóctól emlékező írást kértek egykor a *Pesti Hírlap* alapításának egyik évfordulója alkalmából. Megemlékezve arról, hogy emigránsok fiaival dolgozott együtt, azt is megemlítette, hogy négyen dolgoztak egy szobában, és a négy közül csak ő született Magyarországon. Hát a szülőfaluja is külföldön van már.)

Beszélgetőtársam meghívott a szklabonyai ünnepségre. El is megyek, ha rajtam múlik. Ő minden bizonnyal ott lesz. Mert sűrű programját úgy intézi, hogy legalább két-három havonta megfordulhasson Kóváron, Ipolybalogon és más palóc vidéken. Beszélgetésünk közben már azon sem csodálkoztam amikor hazai tájakon kalandozva, ő is, miként Avar István, időről időre palóc nyelvjárásra váltott.

Elmondtam neki, hogy ezt a sorozatot a jeles palócokról azzal a szándékkal kezdtem el, hogy előbb-utóbb jó lenne egy teremben, egy asztalhoz ültetni a legtekingintélyesebb palóc személyiségeket, határon innenről és határon túlról. Mert többen vannak értékesebbek, mintsem gondolnánk. Ez a találkozás erősítené az együvé tartozást, segítené az együttműködést, és kinyilvánítaná az állásfoglalását, elismerését is, ha szükséges. Csáky Pálnak tetszett az ötlet. Palóc virtuális köztársaság? Nem zárkozott el a részvételtől.

Hazatérve néztem csak meg azt a papírlapot, amelyen rögzítve volt néhány olyan fontosabb adat, amely iránt az újságíró kollegák érdeklődni szoktak, s ami a mi találkozásunk során nem került szóba:

Családi állapota nős, négy gyermek apja, szabadidejében zenét hallgat, zongorázik, olvas, színházba, moziba és úszni jár. (Megvallom, engem leginkább a zongorázás lepelt meg...)

Így, együtt egy tartalmas, szép élet.

Utóirat

Nem akartam megbántani északi szomszédunkat, akivel együtt léptünk be az Európai Unióba, és akivel kapcsolataink érezhetően javulnak. Nyilvánvaló, hogy a közös megpróbáltatások után gondjaink is nagyon hasonlóak lehetnek. A közös, nagy szeretet, összeborulás, az általános jólét azonban náluk sem holnapra jö el. De úgy vélem, Csáky Pál tud valamit, amit nekünk se ártana megtanulni. Talán egy-két évre kölcsönkérhetnénk őt szlovák barátainktól. De attól tartok, hogy már nem adnák...

Mátramindszent

LÁSZLÓFFY CSABA

Ninive, prédikálj csak, hogy az ember halódékony

A még csak kilencvenes Határ Győzőnek

„Újdonság?” „Mi más: szkepszis!”

Óreg barátom (London
köveit rontom-bontom!),
homlokod, bajszod, mesztic-
vigyorod spektrumában
afféle gyorsírásos
történet-: vízfolyás-, fos-
sebességű világ van.
Megcsalatott bizalmad
a közöny özönében,
balekok gyűrűjében
bármikor szörnyet halhat.
Vagy jobb neki, ha hallgat? –
(S száz évéd vele ballag.)

Vég s kezdet elégiája

*„S a Hold már ismer minket,
Vigyorog s nem hevít” (Ady)*

Fölkent kedély, vagy ösztön üzte
hanyatló test, lelki fakultság.
Mit örököltél? Gúny, tanulság
leszel majd létlen összefűzve.
Nagy kékség nyári délutánból
elkísér-e, s egy fecskeraj tán –
fejét az ember majd lehajtván
a régi földre unalmából,
s mert párafátylat von fölébe
az álom és az ámulat, hogy
lebukni nem több mint magadhoz
megtérni hűséggel; *beérve*
– nem érve semmivel be(!): érett
mohósággal kutatva ködben,

tudatalatti vérrögökben,
hogy miért épp itt és mi végett?
És hátha újból kis pirosság
– mint mikor álomszínre válnak
a hegyek s ellenség nem árthat
országodnak – színezi orcád
(nem új pokol vagy új mennyország,
csak: sose légy eszmék bolondja
s ne esküdj barátira, rokonra,
mert nincs felhőtlen lény s okosság).

Gyönyörű örökséged félted?
kóbor utódaidnak rózsás
hitét?

Úzzed őket, csalódás:
harsány európai kísértet!

Lassít a gyors,

Pusztaszakállas;

betyárbajszos, pocakos, vállas
útitársam ég színű vizenyős
szeméből egy néhai betyár-ős
tekintete bandzsít rám és a tájra.
Fegyvernek örmény hajlék: hány határra
pillanthat vissza (benned is) a vér,
Moldván s Szépvízen át, míg ideér
egy gondolatnyi, kifulladás bár,
a pusztáig, hol mord betyár szakáll
rezdülésétől – nem volt más szabály –
függött bujdokló élet és halál.

Sebességbe szédül fejed s az űr
tudattalanba, eszméletlenül.

FANCSIK JÁNOS

Emlékeim „1956”-ról

Orvosi diplomámat 1956. szeptember 15-én vettem át a pécsi orvostudományi egyetemen. Még ugyanannak a napnak éjszakáján megszületett első kislányunk is, s – bár eredetileg belgyógyásznak készültem – mivel szigorló időmet éppen a szülészetben töltöttem, egyelőre továbbra is ott maradtam.

Nagy ambícióval vettem magam a munkába. Kezdő diplomásként úgy éreztem, van miért dolgoznom, hiszen szeretem a munkakörömet és már fizetést is kapok érte, amiből reményeim szerint előbb-utóbb önállóan eltarthatom a családomat. Miután „szigorlótársaim” eltávoztak a „csapatból” s az évszak ősze fordult, a délutáni focimeccsek elmaradtak. Szabadidőnkben mégsem unatkoztunk, mert ezen az őszen egyre aktívabbá vált a közélet. Újabbnál újabb, nagy port kavarró társadalomkritikai írások jelentek meg az *Irodalmi Újságban* (Háy Gyula: *Miért nem szeretem Kucsera elvtársat?*) és a napilapokban. Egyre több szó esett a politikai rendszer túlkapasáiról, a vezető káderek lefüggönyözött autóiról, a magyar urán szovjet kisajátításáról és az egyetemisták mozgolódásairól, a „Petőfi-kör”-ről. Volt tehát miről beszélünk, vitatkoznunk a munkaszünetekben és szabadidőnkben. Mi magunk is rengeteget olvastunk, de a legfőbb hírforrás Karászi főorvos volt, aki talán minden létező híryanagot ismert s ismereteit mindjárt melegében tovább is adta. Lelkesedését a meglepő, új nézetek iránt le sem tagadhatta volna. Ez egyaránt kiderült politikai aktivitásának fokozódásából és a viták során kifejtett nézeteiből. A koránál mindig egy kicsit idősebbnek kinéző Benő bácsi szinte megfiatalodott ezekben a napokban.

Október közepe táján aztán egy másik fontos esemény került a közérdeklődés homlokterébe. Közeledett a Magyarország-Svédország válogatott labdarúgó mérkőzés Budapesten. Mi is, mindannyian nagyon vártuk a magyarok győzelmét; én pedig különösen készültem az eseményre, mert végre alkalom kínálkozott arra, hogy személyesen is megtekinthessek egy ilyen magas presztízsű válogatott mérkőzést. Ott dolgozott ugyanis a szülészetben a nálam jó néhány évvel idősebb dr. Ölbey István, aki ugyancsak nagy futballrajongó volt, s neki ráadásul volt egy piros 250-es Pannonia motorkerékpárja. Egy ilyen motorkerékpár, különösen a jobb minőségű „piros”, akkor bizony még nagyon keveseknek adatott meg, de a jónevű szülész adjunktus ezek közé tartozott. Kitüntető lehetőségnek tekintettem tehát, hogy Ölbey Pista meghívott, menjünk fel együtt a motorján a Népstadionba.

Ha jól emlékszem, vasárnap volt, amikor a szép, napsütéses őszi reggelen – Ballasgyarmaton keresztül – elindultunk Budapest felé. Akkor ugyanis még ez volt a jobbik út, mert a mai 21-es még nem létezett. A Pannonia kiválóan vette a Zsidóhegyet, 60-70 kilométeres sebességgel haladtunk a rázós, poros makadám úton egészen a Káprásokig, amikor is Pista lelassított és közölte, hogy le kell állnunk,

hátsó defektünk van. Előszedtük tehát a szerszámokat és a gumi ragasztás kellékeit, de közben rájöttünk, hogy egy „belső” cseréje nem is olyan egyszerű dolog, mint amilyennek látszik. A visszahelyezéskor a megragasztott belsőt a szerelővas mindannyiszor újabb sérülést okozott. Ipolyszögig hatszor kellett újabb és újabb szerelések miatt megállnunk, s mivel már reményünk sem volt, hogy odaérjünk, csüggedten visszafordultunk. Öreg este lett, mire haza érkeztünk. Csalódottságunkra némi gyógyírt jelentett, hogy amikor itthon a meccs eredménye iránt érdeklődtünk, azt a választ kaptuk, hogy a rádió szerint a Pesten zajló zavaros események miatt a mérkőzés elmaradt.

Ezek után a svéd-magyar gyorsan lekerült a napirendről, mert a pesti „zavargások” hozták lázba a közvéleményt. A fővárosból érkező hírek bizonytalanok, sokszor egymásnak ellentmondóak voltak. Mivel mi napjaink és éjszakáink nagy részét is folyamatosan a kórházban, a külvilágtól szinte elzárva töltöttük, a helyi körülményekről talán még kevesebbet hallottunk. Napokig úgy tűnt, hogy az események talán csak Pesten zajlanak, Tarját, ahol olyan erősek a Párt pozíciói, talán el sem érik a hullámok. Szinte hihetetlennek tűnt tehát, amikor „beszivárgott” a szülészetre is annak a híre, hogy Tarjánban is megmozdult a tömeg és ledöntötték a szovjet emlékművet. Ezt igazán csak akkor hittem el, amikor a néhány napos folyamatos ügyelet után, hazafelé tartva végigmentem a városon. A néhány nappal azelőtt még megdönthetetlennek hitt hatalom egyik fontos jelképe derékban kettétörve állt. A környezetében bámészkodó, csoportokba verődő, vitatkozó, lyukas zászlót lengető emberekkel döbbenetes látványt nyújtott.

Az október végi napokban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a pártállam hatalma szinte kártyavárszerűen összeomlott. Még hozzá itt, Salgótarjánban úgy, hogy fegyver sem dördült. A részletekről Deme Attilától, többünk jó ismerősétől, közös barátunktól értesültünk, aki két társával együtt azzal keresett fel bennünket, hogy ha netalán elsősegélynyújtásra, sebesült ellátásra lenne szükség, számíthatnának-e ránk és az osztály ágyainak igénybevételére. Mint a helyi Nemzetőrség parancsnoka, megnyugtatóan bennünket, hogy a városban teljes a nyugalom, fegyveres eseményekre, összetűzésekre nem kell számítani, az ő feladatuk elsősorban a rend fenntartására irányul, de azért jobb felkészülni minden eshetőségre.

Attilát eddig csak civil emberként ismertem, mégpedig kollégám, dr. Gulácsy György révén. Régi iskolatársakként – családjaikkal együtt – mindketten Makó környékéről kerültek Salgótarjánba. Az építőipari vállalatnál dolgozott, jó fizikumú, határozott kiállású „katonás” alkatú, de szelíd, barátságos természetű ember volt. Kedélyesen, bizakodva beszélgettünk a várható eseményekről s nyugodt voltam, ha rajta múlik, ő biztosan nem fog atrocitásokat kezdeményezni.

Egyre rendezettebbnek látszó körülmények között zajlott az élet s éppen ezekben a napokban szólt Telmányi főorvos, hogy most már véglegesen áthelyeztek hozzá, a II. Belosztályra. Bár sajnáltam otthagyni a szülészetet, ide is örömmel mentem, hiszen arra gondoltam, hogy mégiscsak ez volt az eredeti szándékom.

Az osztály munkájába zökkenőmentesen beilleszkedtem, hiszen ide – a szigorló időm itteni letöltése után – már ismerősként tértem vissza. A szakmai munka nap mint nap új élményekkel gazdagított, de a politikai események drámai változásai alól itt sem vonhattuk ki magunkat. Itt, a kórház központi telephelyén már nemcsak szűk, családias légkörben beszélgettünk egymással, hanem részeseivé váltunk

a hivatalos szervezkedéseknek, egzisztenciákat is befolyásoló vitáknak, pártszerveződéseknek. Én, mint fiatal, kezdő orvos, ezekben természetesen nem vettem részt, de sokféle embert, sokféle álláspontot megismertem. Az orvosok többsége – ekkor már – általában a forradalom oldalán állt, bizakodva annak végleges sikerében. Voltak azonban olyanok is, akik ugyan kívánták az új rendszert, de megszilárdulásának az esélyeit kezdettől fogva kétségbe vonták. Irreálisnak tartották, hogy egy olyan nagyhatalom, mint a Szovjetunió, csak úgy egyszerűen kivonuljon megszerzett területeinek egy stratégiaileg fontos részéről. Ezek közé tartozott például Telmányi főorvos és Daubner Kornél is, a fiatal, de már tapasztalt sebész, aki osztályunk konzultánsaként gyakran bekapcsolódott beszélgetéseinkbe, helyzetelemzéseinkbe. Ő folyamatosan csitította a fiatalabbak lelkes buzgalmát; úgy is mondhatnám, hogy hűtötte a kedélyeket. Kornélt, mint hozzám hasonlóan salgótarjáni születésű, ugyancsak, palócosan beszélő – akkori főnöke, Prochnow professzor jobbkezének tartott – kollégát magam is tiszteltem, de ebben a kérdésben véleményével, magatartásával nem értettem egyet, feleslegesen akadékoskodónak tartottam. Most utólag azonban belátom, hogy az élet sok tekintetben őt igazolta. Olyannyira, hogy neki konkrétan is meg kellett tapasztalnia a szovjetek által újra életre segített rendszer öklét. A december 8-i sortűz áldozatainak ellátása során oroszánrészt vállaló sebészorvost ugyanis egy alkalommal az ambulanciára erőszakosan behatoló részeg pufajkások egyike durván arcul csapta, mert nem a szája íze szerint cselekedett! Nem csupán ezért, de dr. Daubner néhány hónappal később – főnökével együtt – elhagyta Salgótarját, Pestre költözött s az Országos Onkológiai Intézet egyik főorvosaként (s nem mellékesen, a salgótarjáni betegek további jóindulatú patrónusaként) folytatta munkáját.

December 8-án, egy ködös szombati napon, a késő délelőtti órákban éppen az osztály legnagyobb, 11 ágyas kórtermében tartott a „nagyvizit”, amikor a Kálvária-hegy felől, éppen onnan, ahol a későbbiekben a partizán-szobor állott, több sorozatban fegyverropogás hallatszott. Azonnal megálltunk a vizittel. Mivel azonban a továbbiakban nem hallottunk, nem láttunk semmit, napirendre tértünk felette. Én magam úgy gondoltam és a többieknek is azt mondtam, hogy valószínűleg a környéken kóborló pufajkások vadra lövöldöznek fenn, a dombtetőn. Akkor persze még nem tudhattam, hogy a hangok onnan, a domboldalról csak másodlagosan verődtek vissza hozzánk a kórterem arra néző ablakain keresztül.

Mintegy 5-10 perc múlva azonban – most már véglegesen – ismét abba kellett hagynunk a vizitet, mert az udvar felől a nagy vasajtók csapkodása mellett kiabálás, sírás, jajgatás hangzavara hallatszott. Azonnal arrafelé szaladtunk s döbbsen láttuk, hogy mentő- és teherautókkal, egyéb járművekkel vérző sebesültek, halottak sokaságát szállítják be a szélesre tárt kapun keresztül a kórházudvarra. Szinte ezzel egyidőben megjelentek a kórházi betegszállítók is a tolókocsikkal, s hozzájuk csatlakoztunk mindannyian, akik a betegek továbbszállításában, osztályozásában, sürgős ellátásában és a halottak elkülönítésében közreműködhattunk. Az első percekben még azt sem tudtuk, hogy tulajdonképpen mi történt, hamarosan kiderült azonban, hogy a Megyei Tanács, a Vásártér környékén pufajkások lőttek a tüntetésre felvonuló tömegbe. Ekkor villant az agyamba, hogy a néhány perce, a vizit közben hallott lövés sorozat hangja onnan származhatott.

Pillanatok alatt felbolydult méhkashoz hasonlított a kórház, de a sorok perceken belül rendeződtek, kialakultak a brigádok, s minden különösebb irányítás nélkül mindenki céltudatosan tette a maga dolgát. Bár tanulmányai során minden egészségügyi dolgozó kap valamilyen képzést a tömegkatasztrófák ellátásának elveiről, azt gondolom, ott, akkor mindannyian ösztönösen cselekedtünk. A sebészetben minden műtőt „befűtötték”, a belgyógyászatokról a sürgős ellátást nem igénylő betegeket hazabocsátottuk, megkezdődött a véradás, melyre az utcáról bejövők, a hozzátartozók és az egészségügyi dolgozók tömegesen jelentkeztek. Be lettek hívva a szabadnapos vagy szabadságon levő dolgozók is, mivel azonban így is kevesen voltunk, a pásztoi kórház orvosai, nővérei, műtősnői közül is átirányították az ott éppen nélkülözhetőket.

S közben folyamatosan megtörtént a halottak elkülönítése is. Őket a kórház hátsó udvarán, sorban, a támfal előtt helyezték el. Legtöbbjüket már holtan szállították ide, de olyanok is voltak közöttük, akik itt, a műtéti előkészítés, vagy a műtét során haltak meg. Mivel én a vérvételeknél és a műtőben a műtéti előkészítéseknél, valamint az altatásoknál működtem közre, csak estefelé jutottam hozzá, hogy a feleségem által behozott vacsora gyors elfogyasztása után egy kicsit megpihenjek és körülnézzek a kórház udvarán. A halottak között több ismerőst is felfedeztem. Húgával együtt ott volt közöttük egykori osztálytársam, Fényes Misi is, a neves cigányprímás fia. A halottak számára pontosan nem emlékszem, abban sem vagyok biztos, hogy az első döbbenetben egyáltalán megszámoltam-e őket. Utólag, a helyszínt rekonstruálva, arra gondolok, hogy akkor, az első este talán harmincan, harmincöten lehettek. Nem vagyok abban sem biztos, hogy valóban láttam-e a hóna alatt egy vekni kenyeret szorongató munkás holttestét. A látvány emléke egyértelműnek tűnően él bennem, mivel azonban fizikai képtelenség, hogy egy ember, kenyérrel a hóna alatt, agyonlövése, eleste és elszállítása után ugyanabban a pózban megmaradjon, csak azt tudom elképzelni, hogy valaki kegyeletesen utólag rekonstruálta a helyzetet. Vagy – ami nem ismeretlen jelenség – azért rögzült bennem is ez a kép, mert másoktól így hallottam a visszaemlékezések során.

Azóta is többször eszembe jut, milyen sok kérdés tisztázódhatott volna akkor, ha megmaradnak azok a fényképek, melyeket többek állítása szerint dr. Filarszky Nándor, fül-, orr-gégész főorvos készített a helyszínen. Ezeknek a fényképeknek a negatívjait állítólag még aznap elkobozták tőle a pufajkások, mielőtt előhívhatta volna.

A következő napokon is bőven volt tennivaló a sérültek ellátása és a folyamatos betegellátás biztosítása érdekében. De, ahogyan hasonló esetekben általában lenni szokott, a bajban nagy volt az összefogás, senkit sem kellett nógatni a munkára, képességei szerint mindenki önzetlenül segített abban, amiben tudott. Ez a rendkívüli állapot körülbelül egy hétig tartott, addig kisebb megszakításokkal szinte éjjel-nappal folyamatosan dolgoztunk.

A városon belüli általános helyzet alakulásáról hozzátartozóink és a betegek látogatói által szereztünk tudomást. Hallottuk, hogy a városlakók zömét milyen mélyen megrázta a tragédia, milyen nagy a felháborodás és a gyűlölet a pufajkások iránt, akik akár parancsra, akár anélkül, saját honfitársaik közé lőttek. Bár az ilyen vétkek jóvá nem tehetőek, a közvélemény mégis azt remélte, hogy a bűnösök majd megkapják a méltó büntetésüket. Mi, orvosok természetesen nem a körülmények

tisztázására, hanem kizárólag a sérültek ellátására koncentráltuk figyelmünket. A szemtanúk elmondása alapján bennünk kialakult képnek teljesen megfelelt az a tény, hogy a sérültek között kizárólag csak civilek voltak. Éppen ezért döbbenetes volt, amikor másnap annak a hírét hallottuk – az esetleges bünbánó beismerés helyett –, hogy a tragédiáért maguk az áldozatok a felelősek, mert alattomosan ők nyitottak tüzet a szomszédos háztetőkről a rendet fenntartani szándékozó pufajkásokra. Amikor először hallottam ezt az otromba képtelenséget, azt hittem, nem is érdemes vele foglalkozni, legfeljebb néhány bugyuta ember kitalációja. Amikor azonban néhány nap múlva erősen „baloldali” kötődésű, a pufajkásokkal közeli kapcsolatban lévő, valamikori osztálytársam és közelebbi jó barátom is határozottan a fentieket állította, akkor már megértettem, hogy ez nem kósza beszéd, hanem a hivatalos álláspont.

A következő években ezt, illetve ennek kibővített változatait sulykolták az emberekbe s a propaganda annál termékenyebb talajra talált, minél inkább távolodott a múlt, minél inkább fogytak és hallgattak a tanúk.

December 8-a után félelem telepedett a városra, legalábbis a város lakóinak egy részére. Kezdődtek a letartóztatások. Senki nem tudhatta, valamilyen cselekedete, netán egy megnyilvánulása miatt nem jelennek-e meg lakásán a pufajkások. Egyik éjszaka feleségemmel mi is kellemetlen perceket éltünk át. Harmadik emeleti vásártéri lakásunkban – az éjszaka kellős közepén – a csengő hangjára ébredtünk. Fogalmunk sem volt, ki kereshet ilyenkor bennünket, de rosszat sejtve nem nyitottunk ajtót. Lesz, ami lesz! Verítékes homlokkal várakoztunk, amikor a feleségem odasúgta, hogy biztosan az a levélboríték kerülhetett a kezükbe, melyben elküldte nagyapjának a pufajkások kegyetlenségéről írott versét. Ezt magam is lehetségesnek tartottam, de továbbra is veszteg maradtunk. A csengő vészjósloán tovább harsogott, s amikor már dörömböléssel is kiegészült, vártuk, hogy az ajtót felfeszítve berontanak a lakásba. Ehelyett azonban rövid időre csend lett, majd hallottuk, hogy most már a szomszéd lakásban csengetnek, dörömbölnek, majd pedig néhány perc múlva a harmadik szomszédban. Ajtót sehol sem nyitottak, s egyszercsak a lépcsőn lefelé távolodó lépések hangja hallatszott. Óvatosan felkeltünk, kikémleltünk a lépcsőházba és láttuk, hogy a szomszédék is ugyanezt teszik. Lassan neki-bátorodtunk, utánanéztünk és kiderült, hogy nincs semmi baj, csak T. J. bácsi, a postás lármázta fel az egész lépcsőházat. A délután folyamán ugyanis összetalálkoztunk barátaival a közeli kocsmában, jól felöntöttek a garatra, s csak záróra után ébredt fel a lelkiismerete, hogy még nem hordta szét az aznapi postát!

Sajnos azonban nem mindenhol értek ilyen „happy end”-del véget az ehhez hasonló éjszakai látogatások. Ismerőseink, jó barátaink közül többet is „bekísértek”. Volt, akit csak kihallgattak, vagy néhány napra letartóztattak, majd hazaengedtek. Egy-két évig azonban ők sem lehettek nyugton, mert a letartóztatások többször is ismétlődtek és sohasem lehetett tudni, mivel végződnek. 1957-ben ítélték véglegesen három év börtönbüntetésre Deme Attilát is, aki nemhogy bárkit bántott volna, de jórészt neki köszönhető, hogy a feszültebb helyzetek sem torkolltak fegyveres összefüzesekbe egészen december 8-ig.

ÉDESANYÁM, HAJTÓ ROZÁLIA
MEGŐRZÖTT SZAVAI VASSZILVÁGYON

Egy vadkacsa úszott a hideg Rábában

(1992. november 15.)

Szegény Babosnéval, Szekér Nanicával álmodtam,
kiabáltam a Mariskának, rám dőlt,
vegyétek le rólam, halottal álmodni
időváltozást jelez, de semmi,
a nyírfák levelei citromsárgák,
a juharok is az utcán,
ugyan a mi fáink leveleit
a napokban lehozta a dér,
már ki is hordtam mindet a kert alá,
lett több kosárral, jó lesz a földnek,
azt a rengeteg diófalevelet
csak kupacba raktam hátul, az udvaron,
azt nem szabad kivinni, mérgező,
majd egyszer, ha csöndes idő lesz, meggyűjtöm,
hiába, itt a november, reggelente már fagy,
habár, látjátok, a margaréta
a kiskertben még szép friss,
most is Sárvárnak jöttetek?

Egy vadkacsa úszott ott a hideg Rábában,
délután Szombathely előtt
őzek álldogálnak a mezőn,
a hírek szerint tegnap kezdtek járőrözni
Magyarország fölött az AWACS-ok.

Varga Annus félnek is Pécsen a háborútól,
a Magdus mondogatja, közel vannak hozzá,
gyerekem, mondom neki, mi se vagyunk messze.

Amikor az a bolond este volt

(1995. december 20.)

Egyszer, amikor az a bolond este volt,
fölvettem ezt a kabátot havat hányni,
később már annyira esett,
hogy elő kellett vennem a csizmát is,
térdig jártam a hóban,
először az utcán toltam el a havat,
legyen egy kis járda,
ha egyeseken ez nem is segít,
nem tudom, mondtam-e,
idén már két fagyás volt itt,
a Lakatos Pistit a Peresztegi Feri találta meg
vasárnap, amikor vitte az ebédet,
akkoriban voltak azok az igen hidegek,
a Magyar Józsiira pedig a Lendvai talált rá
a Kneisz Feri előtt,
úgy látszik, be akart menni a hídon,
beleesett az árokba,
éjfél felé mehetett haza,
reggelre találtak rá megfagyva,
mint régen a Mikire az Új utcából,
mindig mászkált, mert magányos volt.

Furcsa felhő tündöklük

(1995. december 21.)

Teri néni is, Laknerné is, Szanyiné is
ezerkilencszáztizenkettek,
két évvel öregebbek nálam,
a Németh Janival vagyunk egyidősek,
mondja is, szomszédasszony, maga mégis
úgy fut, mint a nyúl.
Már délután két óra?
Ahhoz képest, hogy december van,
ragyogóan süt a nap,
máma tizenegykor temették szegény Szekér Józsit,
igaza van a Farkas Bözsinek,
lassan kicserélődik a falu,

már csaknem húsz házat idegenek vettek meg,
ez a Szilvagy már nem a régi.
Észrevetted, milyen furcsa, hófehér felhő áll
a Góri-erdő fölött? Ha elnézel a Benő pajtája,
meg a Lipovicsék háza között
a Nagy-kert alja, a Szálosok,
a Szőlők-alja, a Döggút,
a Páskomok, a Homokgödrök, a Nyires felé,
láthatod, meg se moccan,
olyan, mintha egy sima,
hosszan elnyúló fénylő fal lenne,
vagy pedig, mint a Hóhegy, ugye a Schneeberg,
csak az éppen ellenkező irányban van,
tisztá időben a Kőszegi-hegy mögött látszik.

Lehet, hogyha lélegeznek a havasok,
abból hófehéren tündöklő felhő lesz,
ha pedig a felhők lélegeznek,
abból világító havasok lesznek újra.

A schönbrunni kutya

(1996. augusztus 23.)

Hajnalban ébredek, nézem az ágyból
a Benő pajtáját és az eget, fujdigál a szél,
csak reggel támadt föl, mozgatja a szobaajtót is,
valahol besüvít. Süt a nap,
miközben a reggeli szél dudál.
Azt álmodtam, hogy egy kutya eszi a földet
a schönbrunni parkban,
szürke, vedlett, nem éppen császári látvány,
inkább nyomasztó, ráadásul jön valaki
egy nyitott tetős autóval,
behajt a nyírott bokorba, megállítom,
hogy átvegyem tőle a kormányzást.
Miért nem az úton mész? – kérdezem.
Erre ő sértődötten elmegy,
valami vízpart is volt a közelben.
Mondom édesanyámnak, kutyával álmodtam.
A kutya hűség, ha ugat, rágalom.

Nem ugatott.

Akkor hűség.
De úgy látszik, ma is fülledt meleg lesz,
ezt mondják a boltban is,
gondolkodom, mint a mennykő a faluvégen,
hogyan belevágjak-e valamibe,
pedig annyi dolgom lenne,
nem tudom, észrevetted-e,
igen zavarognak a gólyák,
összevissza röpködnek,
az egyik a Szekér Pityu kéményén van,
minap meg a Marika házára szállt,
még ilyent sose csináltak,
mint akik megkerültek,
pedig még csak augusztus közepe van,
igaz, én is fordítva vettem föl az otthonkát,
de legalább nem igéznek meg.

Orsi kutyája

(1998. augusztus 30.)

Orsi kutyája – skótjuhász-keverék a második szomszédból –
bejár az udvarra a kertalja felől
a kerítés résein át nemcsak nappal, hanem éjjel is,
már van saját csapája a fűben,
télen a hóban, onnan le nem tér,
nekem kell kikerülnöm, idejön az ajtó elé,
megeszi a macskák tányérjából az ételt
a lépcső alján és már megy is,
még sohase hallottam a hangját,
lehet, hogy nem is tud ugatni?
Néha szinte megijedek tőle,
némán jár, olyan, mint egy kísértet,
de nem bánom, hogy itt mászkál,
nekünk úgyszincs kutyánk, soha nem is volt,
így legalább van valami mozgás,
jobb mint a semmi, sötétben is
csak hallom, zörög az edény,
onnan tudom, hogy megint itt van,
mert ugye a kísértetek nem zörögnek.

MIZSER ATTILA

Részrevételek

Géczi János: Részkarc

„A röppálya lehetőségei közül
amelyek egykor fölrajzolódtak”

Meglehetősen nehéz feladatra vállalkozott a szerkesztő, jelen esetben Reményi József Tamás, amikor egy Géczi János válogatott verseit tartalmazó kötet gondozására tesz, tett kísérletet. Ugyanis a rendkívül termékeny alkotó kényes és rázó helyzet elé állítja a mindenkori szerkesztőt, és remélhetőleg még a majdani szerkesztőket is. Különös tekintettel arra a körülményre, szituációra gondolok, amikor is egy olyan szerzővel van dolgunk, aki kellőképpen kísérletező, határokat feszegető poétikája mellett, rendkívül egyenletes és színvonalas korpuszt volt képes eleddig papírra vinni, teremteni.

A *Részkarc* című kötet jó húsz év termését gyűjtötte egybe, próbálva ívet rajzolni az adott gerinc szabta határok közé. A remek, számomra különösen tetsző, ambivalens cím, címválasztás szintén jól példázza a gyűjteményes, válogatott verskötetek szinte lehetetlen, abszurd vállalkozását, a kísérlet kezdeményezésére.

Az intrót az először itt debütáló versek jelentik a könyvben, pontosabban azt három 2003-ban írt mű képviseli, hogy aztán az 1983-as kötettől (*Léghajó és nehezéke*) ízelítőt kaphassunk, bele nézhessünk a pálya, a pálya képének egyes szegmenseibe, kiragadott karcaiba, amelyek belénk metszik változó

vonásait a költőnek, a versíró szövegeinek, amelyek valahol bennünk, vagy rajtunk egy alig észlelhető, észrevehető sajátsággá, entitássá alakulnak lassan, egészen a 2002-es, *A visszavont tekintet* című verses kötetig.

Igazából az én olvasatomban három meglehetősen markáns, meghatározó pillérre építhető a *Részkarc* olvasási stratégiája, dramaturgiája. Az első ilyen támasz, *A vers nem hoz megnyugvást* című költemény, amely ideális felütéssel nyitja, ugyanakkor kérdőjelezi meg az olvasó szerepét, az újraolvasás lehetőségét, illetve annak lehetetlenségét:

„A vers nem hoz megnyugvást.
Újra és újra élteti
a cseresznye ágán a piros izzást
hol lángra kap hol elszedi...”

Ezután a szöveg után egy teljesen más szituáció intenciója válik számunkra beleolvashatóvá a sorok közé, egészen új konstrukcióba helyezve a már egyszer olvasott, kötetben megjelent, kötetekben szereplő verseket. Egy szigorúan szubjektív asszociációs hálót szerkesztve körénk, amely meglehetősen potens olvasatoknak adhat lehetőséget, bázist.

Az indicium, a költői attitűd meghatározása ezekben a helyzetekben, az

ilyen jellegű válogatásokban válik igazán kimutathatóvá, mérhetővé, vagy formálódik esetlegesen egyre nehezebben észlelhetővé a percepció számára. A (meta)narrativitás egyes köteteken (sőt verseken) belül is meglehetősen termékeny, de érvényes, gazdag kontaminációra ad alkalmat, így meg hogy több mint húsz év termése hozható, kerül dialógus helyzetbe még izgalmasabb, beszédesebb az a konzisztens vonal, amely valahol Géczi János poétikájának természetes velejárója és sajátja. Ez a hangvétel, letisztulás és önreflexivitás alakítja ki és egyben át a költői arzenált, a művek dekódolásának meglehetősen sok, ha nem is számtalan lehetőségét jelenítve meg egy adott formában.

A második pillérnek az 1996-ban megjelent *Versek* című kötetet tartom, a részből kiragadva, kísérletet téve az 'egész' skiccének a megragadására. Egyébként ebben a könyvben található többek között az itt még többes számot viselő kötet cím alakváltozata is. De számomra nagyon erős, jellegzetes felezőnek, középpontnak tetszik a következő kiragadott rész:

*„ott mikor múlt a másik idő
még nem jött elő de éppen percenéssel előtte
még ne tudd de azért mégis sejtse
az érzést mely rázná a tested”*
(Rizlingdémon)

A játékba hozott irodalmi múlt, könnyed, közvetlen viszonyt terem a történetiség, időbeliség és a költői attitűd/szubjektum között. Visszautalva a hagyomány egyfajta megteremtődésére, létrejöttére. A nyitás-zárás össze ill. egybejátszására. A vég és kezdet azonos ontológiai szituációjára, amely a költői szubjektumot akár szolidan szemlélheti is, de jelentésétől függően nem törődve azzal, figyelmen kívül is hagyhatja azt.

Ugyanakkor egyértelmű sajátosságként magában hordozva az ént, tematizálva, mint egyfajta miniatűr lírai rekvizitumot. Nem tévesztve természetesen szem elől a lírai alany individualitását. Megteremtődését a *részülé*sben.

Ez a folyamat egészen addig vésődik (a harmadik pillérig), amíg el nem ér a műtárgy végéig, határvonaláig. Amely a mi esetünkben egy a 2002-es kötetből válogatott vers:

*„A jelene pusztítja el. Kétségtelen.
A halhatatlanság sötétje
vagy a meghatározatlanság káosza adja rá
kabátját eldöntött.
Lötyögni fog rajta.
S nem állják ott körbe majd a tükrök:
nem látszik bennük
mint csöpp hosszúkás féldrágakő
csillogó tűhegynyi mérgeg remek ötvösi
munka.”*

(Darázs)

A szöveg megtalálja a kötet kiindulópontját. Pontosabban elér a kiindulópontig. A különbség nem létezik. Felszámoldódik. Talán épp a folyamatos olvasás, teremtés jelene oltja ki. Ugyanakkor valami megbízhatóságot és otthonosságot garantál. Esetleg éppenséggel az, hogy kiröhöggetjük a halhatatlanságot, vagy, hogy amit nem ismerünk az meglehetősen rosszul, szándékunknak nem megfelelő módon áll rajtunk. A munka precíz kivitelezése ugyan rekonstruálható. Az alkotás műve. Az ösztönösen rögzített folyamaté. Ahol már nem húzható éles határ. Az érzelem valamiképp anyaggá válik, alakul Géczinél, hogy megmunkálható legyen. Rése. Reze. Karca. Anyaga, amelyet formálni kell, muszáj. A kötött mozgást rögzíteni, tán épp a kifeszített rímpárok közé.

A részkarcc létrejön (jött) hol a formával, hol a forma hiányának az eredmé-

nyeképp. A kísérletezés inspirál. A kísérletezés eszközeit igényel. Megannyi mozzanat, mint megannyi karc. Válogatott eszközök műve.

A ré(s)zkarc eljárás. Így készül tömördek lap. Saválló. A hiteles alkotó bátran rajzolhat bele. Az idő, a karakteres alkotóknál kimarja a vonalat.

Vonalát. A tónusok árnyaltak és hitelesek maradnak.

És hirtelen már nem is tudjuk, hogy a rézkarc precíz eljárásáról, vagy Géczi János verseiről beszélünk, írtunk-e épp.

(Kortárs, 2004.)

KONCZEK JÓZSEF

Egy tanulmánykötet margójára

(Alföldy Jenő: „Egy szenvedély margójára.” Ötvenöt műelemzés)

Alföldy Jenőnek a Fekete Sas Kiadónál (is) megjelent egy szép könyve. Borítóját Nagy László Sárkányölő Szent Györgyöt ábrázoló színes festménye díszíti, belül pedig négy és félszáz oldalon egy nagyívű összeállítás Szabó Lőrinc, József Attila, Illyés Gyula, Vihar Béla, Kálnoky László, Jékely Zoltán, Weöres Sándor, Benjámín László, Pákolitz István, Csanádi Imre, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Nagy László, Simon István, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Mezei András, Béri Géza, Baranyi Ferenc, Ágh István, Tóth Erzsébet műveinek elemzéséből, *Versek a huszadik századból* fejezetcím alatt.

Majd Kálnoky László és Rónay György, illetve Petőfi Sándor és Weöres Sándor egy-egy művét hasonlítja össze. További fontos dolgozat a Bertók László 243 szonettjét és Szepesi Attila *Ars amatoria* ciklusát feldolgozó írás, amely után Weöres Sándor *Psychéjét* és Csontos János *Szonettregényét* veszi számba, ezt követően egy homéroszi eposz-részlet és Wystan Hugh Auden versének, Kertész Ákos *Zakariás* című regényének és Lázár Ervin *Az asszony*

című elbeszélésének elemző összevetéseit végzi el, illetve a *Halandó és halhatatlan* fogalompárról ír tanulmányt. A könyvet a Kerék Imréről és az Alföldykötetnek címet kölcsönző Pilinszky Jánosról szóló írás zárja.

Amikor a kiadó a hátlapon bemutatja a szerzőt, utal rá, hogy Alföldy Jenőt a világba vetett ember eszméletteről, szerelmeiről, s a halálba bele nem nyugvó természetéről szóló irodalmi művek izgatják. A szerző olyan társ-művészetekre is kitekint, mint a zene és a festészet, ahol a téma kapcsolódik a költészettel. A versolvasó, irodalomkedvelő, aki a könyvet olvassa, Alföldy Jenő világos stílusú előadásában egy vonulatban láthatja elmúlt idők legfontosabb, időt álló alkotásai közül is azokat, melyek a mai műveltségnek nem lehetnek ismeretlenek.

Zömmel versekről esik szó. Mindjárt az első, a Szabó Lőrinc-versről szóló tanulmány azzal köti le a figyelmet, hogy az amorálisnak bizonyuló költemény, a *Semmiért egészen* – melyet ma hímsovinisztának mondanánk – a tanulmányíró játékos szófejtésével az

erkölcs nélküli mellett az Ámor nevéből eredeztetett szóértelmezést is „felvonultatja.” A „machiavellista módon abszolutizmusra törő” férfi afféle „családi diktátor”, illetve nagy valószínűséggel az lesz belőle, ha ebből a vallo-másból netán frigy kerekednék a kispolgári regula szerint. De van másik olvasat is, mégpedig az ember totalitás-igényének kifejezése, s ez nemektől független. (Eszembe jut Erdős Renée hasonlóképpen abszolutista szerelmi fensőbbiséget-elsőbbséget vindikáló verse.)

Mindenesetre a Szabó Lőrinc-vers nagy mű. Érdekes, amint a tanulmány eljut a végkövetkeztetésig, a társadalom által meg nem rontott nő iránti vonzalom kimutatásáig. Alföldy Jenő nem először gondolkodtat el a lélekelemző finom érzék és valami (valóban) tanáros nyugalom, arányérzék és jó értelműen pedáns figyelem birtokában megírt tanulmányaival. Most csak a *Tiszta szívvel* című József Attila-vers elemzését említem rokon példának, melyet egy korábbi kötete, az *Arany öntudat* szintén közölt. Jelen kötetbe az *Eszmélet*, a *Nagyon fáj*, a *Bukj föl az árból* és *A Dunánál* címűeket vette fel. Szinte egy ítéletalkotó bíró latolgatása, elmélyedése, töprengése „játszott” a *Tiszta szívvel* elemzésekor, számba véve más véleményeket is, majd a szerepjátéknak meghatározott költemény mentségét – ha ugyan rászorul – abban lelte meg, hogy József Attila kétségkívül amorális kijelentéseit egy adott társadalmi háttér is magyarázza. (Ugyanakkor persze itt azt is jó megjegyezni, hogy a verset tudni kell olvasni. Nagyon nem tetszik az a vélemény, amelyik börtönbüntetésüket töltő műveletlen fiatalok irodalmi érdeklődését képes látni abban, hogy úgymond szeretik és kívülről fújják a legnagyobb bűnre való készség sorait

is. Azok a fiúk ott, erős a gyanúm, ugye, a verset „egy az egyben” értelmezik, nincs hát nagy ok irodalmi fogékonyságukat dicsérni. Viszont meg lehet őket tanítani a *Tiszta szívvel* etikusan is helytálló értelmére. Lehetne...)

Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című nagyverse már a történelmünk része. (Csak négy Illyés-tanulmány fért a könyvbe.) Illyés versét Alföldy Jenő Petőfi Sándor *Nemzeti dalához* méri, hasonlítja. A tanulmány tudatja, hogy ez a vers 1956. november 2-án az *Irodalmi Újságban* jelent meg, Tamási Lajos *Piros a vér a pesti utcán* című, ugyancsak korszak-mérföldkő versével együtt. Alföldy Jenő filozofikus lelkiismeretességét igazolja, hogy „utánajárt”, hol és hogyan volt tördelve a vers, utal rá, hogy az 1950-es megírási évszám a költemény meglétét hat esztendővel előbbinek datálja, ismerteti illegális terjesztésének történetét, sőt a Péter László-féle 200, a Domokos Mátyás-féle 183 soros változatok különbségét is megemlíti. Az ilyen apróságok az olvasó izgalmát fokozzák, momentán nem minden ilyen részletet ismerem a költeményről. Más tanulmányai olvasása közben is azért vagyok hálás leginkább, ha számomra új adalékokhoz juttat. Nyugodt tónusú kifejtései jól megjegyezhetőek, látszik, hogy állításai mögött igen alapos kutatómunka rejlik. Kálnoky Lászlóról például sok újat tudtam meg a tanulmánykötetből, voltak behozni valóim Jékely Zoltán, Benjámin László, Mezei András, Béri Géza, W. H. Auden s még mások műveinek ismeretében és elemzett értelmezésében is, az igazi nagy öröm azonban a négy Weöres-elemzés volt.

Alföldy Jenő azt írja, hogy számára Weöres ismeretelmélete régóta a legnagyobb talányok közé tartozik. Én illő szerénységgel ehhez csak azt mondhatom,

hogy nekem Weöres Sándor, maga a költő nagy talány, személye, tehetségének típusa, lényege, „struktúrája.” Alföldy Jenő megragadó lendületű tanulmányban elemez két szonettet, a *Metropoliszt és a Délibáb (Káprázat)* címűt, ezeket összehasonlítja, mint a valóság és a hamis ellentétének szemléltetését. S mindeközben ilyen – lazán, mintegy odavetve – ilyen részleteket is olvashatunk a tanár úrtól: „...a szonett hajlamos a merev, iskolás feladatteljesítést éreztető megoldásokra. A lazítás különösen olyankor üdítő, ha olyan kivételes formakészségű költőről van szó, amilyen Weöres Sándor...”

A könyv igazi nagy tette a *Psyché*-tanulmány. Csak csodálni lehet azt a mélyre ható gondolkodást, kutatást, szerteágazó és alapos ismeretet, amit ez a tanulmány igazol. Nemcsak az állításokat megerősítő részletek – mint például Thomas Mann *Doktor Faustus*ának, mint hasonló problematikának a bevonása –, hanem az általánosító összegzések is meggyőzőek. A szerző ezt írja: „Újfent nyomatékosítanom kell: a 20. század irodalmának egyik legsarkalatosabb gondja az élet és a költészet elszakadása egymástól. Weöres Sándor arra vállalkozott, hogy helyreállítsa az össziséget... [Az elszakadás]... egyre csak fokozódik, s a munkájukat komolyan vevő költőket, írókat egyre nagyobb erőfeszítésre készíti, hogy áthidalják a növekvő szakadékot.”

Csontos János szonettregényéről az terjedt el egy időben, hogy „az egy nagy matematikai teljesítmény”. Mindenesetre nem mindennapi dolog, hogy valaki megírja a „szonettet a köbön”, ha a József Attila-i szonettkoszorút „szonett a négyzeten” névvel illetjük. Sok értékéről akkor is meggyőződhetünk, ha nem „mester-mester-szonettnek” olvassuk. Alföldy feltételezi, hogy ez a ciklus fordítva született, előbb a végeredménye volt meg, majd visszafelé haladva létrejöttek az alapszonettek is. Alföldy Jenő a mű lírai fejlődésregény voltát hangsúlyozza. A produkció nehézségéről pedig megjegyzi, hogy beleszédül, ha arra gondol, hogy valaki ezt megpróbálná más nyelvre lefordítani. A tanulmánykötet eljut Bertók Lászlóig és Szepesi Attiláig, utóbbi kettő egy-egy könyve, Bertók László *243 szonett* és Szepesi Attila *Ars amatoria* című alkotásai nyomán. Érdeme a kötetnek, hogy más mai, jelentős írókat is elemez. Emlékezetes például Lázár Ervin novellájának vagy Ágh István verseinek a vizsgálata. A kötetet záró Pilinszky-vers alkalmat ad a szerzőnek, hogy kifejtse a versekhez való ragaszkodását. Értő és szerető ragaszkodását.

Az *Egy szenvedély margójára* című tanulmánykötete csupán ennyivel nem mutatható be. Az érdek, érdekesség és tudnivaló, amit a könyv tartalmaz, szakmai elismerést kíván.

(Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2005)

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Baráthi Ottó (Salgótarján), Bedegi Berill Barbara (Salgótarján), Bódi Tóth Elemér (Salgótarján), Fancsik János (Salgótarján), Fenyő Ervin (Budapest), Jávorka Ágnes (Pécs), Kiscseri Mihály (Salgótarján), Konczek József (Magyarnándor), Kovács Bodor Sándor (Salgótarján), Lászlóffy Csaba (Kolozsvár), Magyar Barna (Szeghalom), Mizser Attila (Fülek), Oláh András (Mátészalka), Papp Tibor (Párizs), Pethő László (Városlőd), Petrőczy Éva (Budapest), Simek Valéria (Bakonycsérnye), Solymár József (Solymár), Széki Patka László (Veszprém), Szokoly Tamás (Veszprém), Valachi Anna (Budapest)

Séták, túrák - tavasztól tél végéig

Andrásfalvi-Faragó Zoltán: Erdőjáró Eszter Judit

Az alig több mint száz oldal terjedelmű, a szerző fotóival ékített, karcsú kis kötet már ránézésre is megkapó, mert a könyv első borítóján a főszereplő Eszter Judit és egy szarvast ábrázoló különös fotomontázs szimbolizálja az ember és természeti környezetének összetartozását, elválaszthatatlanságát. Kézbevétele után pedig az olvasó azonnal gondolhatja (aki pedig közelebbről ismeri a szerzőt az bizonyosan tudja is), a címszereplő csakis a könyv írójának kislánya lehet.

Amint azt Faragó Zoltánról már korábban is tudtuk: a természetben járva mindvégig arról beszél, amihez igazán ért, amit nemcsak tud, de minden porcikájában zsigeri módon érez. A természet szinte felfoghatatlanul gazdag, színes, gyönyörű világába vezeti és avatja be szakszerűen és felkészülten, mégis közérthetően és élvezetesen az olvasót. Ez a fajta „tudása” csak gyarapodni és elmélyülni látszik, a természet iránti vonzalma, elkötelezettsége és felelőssége még inkább kiteljesedik e könyvében – merjük állítani – éppen kislányának köszönhetően.

Ugyanis a szerző apaként, lányával, Eszter Judittal kirándul a természetbe, barangolja be a közeli Karancs-Medves vidékét, s közben más, távolabbi tájakra, a Balatonhoz vagy éppen a Dunához is eljut. Már nem egyszerűen „csak” arról mesél, amit ő egyedül lát, megfigyel és megtapasztal, hanem azt beszéli el, ami ezeken az együttléteken velük és körülöttük történik, amit ketten látnak,

hallanak és amit – a főszereplő Eszter Judit szempontjából ez a legfontosabb – meg is beszélnek.

„Március első napjaiban járunk. A hó elolvadt már majdnem mindenhol, csak az árnyékos északi hegyoldalak, a mély vízmosások, a sötét fenyvesek őriznek még néhány jéggé fagyott foltot...” Így kezdődik a kötet első, *Virágvédők* című írása, amelyben az olvasó először találkozik Apával és Eszter Judittal, aki – jó megfigyelőképességéről tanúbizonyságot téve – a képeskönyvben látottak alapján felismeri a kis mókust. Majd amikor megismerkedik a védett leánykőkörcsinnel, fogékonyságát is bizonyítja, mert beéri azzal, hogy Apa „csak” lefényképezi azt. Sőt most már maga kéri:

„Minden virágot fényképezz le nekem, Apuci! Úgy szeretném őket hazavinni, hogy ne hervadjanak el soha!”

És Apa fényképez, természetfotóművész kvalitásait igazolva megőrökíti minden lencséje elé kerülő értéket, a természet csodálatos világát, annak szinte minden apró titkát, kis csodáját és a mások számára észrevehetetlen legkisebb rezdülését is. A szerző a könyvben gondosan – négy blokkban – elhelyezett színes mellékleteken összesen több mint félszáz művészi igényű fotóval gyönyörködteti az olvasót. A leánykőkörcsintől, a sziklagyeppek kora tavaszi ékszerétől és a fecskéfarkú lepkektől kezdve a balatoni bütyköshattyúkon, a teljes színpompájában tündöklő őszi erdőn keresztül a

hólepel felett, a sziklákon már szirmot bontott első vadvirágokig, a hó alatt is virágzó fekete kökörcsinig és a magról ültetett leánykökörcsinig bezárólag szemkápráztató látnivalót kínál olvasójának.

Amennyire elbűvölők a fotók, legalább annyira tartalmasak, tanulságosak, mindemellett vagy ezzel együtt érdekesek és színesek a kis történetek, amelyek közül egyesek címe árulkodó, másoké sokatmondó, miközben némelyeké éppen titokzatos vagy rejtélyes.

Apa és Eszter Judit márciusban *Harkálylesen* járnak. Áprilisban a kislányt már a *Békabarát* szerepében találjuk. A május első napjaiban történő, az *Odulakóék pelenkája* c. részben a nagyszülők, Mamika és Papus is felbukkanak, akik kertjében a cinegék viselkedésével ismerkedik Eszter. Aztán a *Gólya-hír és a búbosbanka* is kislányközelbe kerül. A *Kunkorgók népe* című epizódban a szerző öreg barátjától, Feri bácsitól kapott magokat ültetik ki a sziklára, hogy ékszerét – a leánykökörcsint – megmentse. Visszaújtjukban Apa bemutatja kislányának a kunkorgó árvalányhaj nevű fűféléjét. Hogy a *Récemama színielőadása* is megtekinthető legyen, június végén az erdő helyett a vízpart az úticél, ahol egy hatalmas szürke gémet is megcsodálhat a kislány. A *Balaton látnivalók* c. részből kiderül, ezernyi természeti csodát kínál a tóparti nyaralás. Szeptemberben a kedvező időjárás következtében *Gombaszüret* tanúja lehetett kedves kis főhösünk. A *Vándorúton* c. rész már októberi történet, Apa a darvakról tart Eszternek tudományos kiselőadást. *Madárcsapat, lovas fogat* a novemberi tanulmányút tárgya, amelyre a két erdőjáró már Péterkét, Eszter kisöccsét is elviszi. A karácsony előtt leesett hóban vaddisznók által hagyott üzenetekre találnak

főhösünk. Egy januári hétvégén, amikor az egész család Budapesten jár, Apa és leánya kísértal a Duna partjára és a vízimadarakat tanulmányozza. Februárban kiderül a *Virágvédők jótette*, mint-hogy az erdőjárók által elültetett magokból gyönyörű leánykökörcsinek keltek ki.

„Megmentették a szikla legszebb ékszerét, de ami ennél is fontosabb, hogy Eszter Judit az elmúlt kerek egy év alatt nagyon sok mindent megtanult erdő, mező és vízpart állatairól, növényeiről, s ennyi idő is elég volt, hogy más szemmel lássa a természetet.”

Az Apa türelmes szülőként és nagyszerű tanítómesterként tervszerűen és tudatosan kalauzolja kislányát a természet egyébként kifürkészhetetlen világának útjain. Megtanítja a természeti jelenségek megfigyelésére, a természet értékeinek tiszteletére és védelmére, felhívja figyelmét a növény és állatvilág egyes különlegességeire és jellegzetességeire, példát állítva minden szülő és gyermeket nevelő ember elé. Mindeközben vagy következképpen a kislány mind több élmény birtokába jut, saját felfedezést tesz, mi több, megismeri annak örömét, és gyakran felnőtteket megszégyenítően okos következtetésekre jut.

Ugyanakkor az Apa és kíváncsi kislánya közötti párbeszéd – mint új elemei és színfoltjai az elbeszéléseknek – még érdekesebbé, gazdagabbá és élvezetesebbé teszik a könyvet, amelynek ezúttal is igazi nagy értéke a megszerzett ismereteket mesterségbeli tudással izgalmassá tevő, érdekes, élvezetes olvasmánnyá varázsló csiszolt nyelvezet. A szerző ebben a könyvében is – amely lényegében a *Négy évszaknyi barangolás* elsősorban gyermekeknek szánt változata – szívesen nyúl a metafora írói eszközéhez, és változatosan

alkalmazza azt. Így nemcsak hitelesen és életszerűen ábrázolja a természetet, de mintegy humanizálja, életre kelti és láthatóvá teszi az olvasó számára.

S ahogy a főszereplő kicsi lány a felfedezés izgalmával és örömeivel ismerkedik az apró kis állatok és a növények világával, az időjárás és az évszakok változásaival, úgy nyílik értelme, gazdagodik lelke. A természet világára való rácsodálkozását, okos kérdéseit,

megjegyzéseit, észrevételeit, szinte történetről-történetre érzékelhető fejlődését figyelve elmondható: az alma ez esetben sem esik messze a fájától.

A kötetet jó szívvel ajánlhatjuk a gyermekek mellett minden korosztálynak, hiszen azt a szerző már a könyv előszavában megfogalmazza: a természet felfedezését sosem késő elkezdni.

(Dióhéj Könyvműhely, Salgótarján, 2005)

BEDEGI BERILL BARBARA

Medicina Pauperum

Szegények Patikája

Mottó:

Mennyivel szebb, hasznosabb és dicsőségesebb dolog volna az embernek egész életében jó egészségben maradni...

Mikor jó egészségünk vagyon, úgy élünk, mintha nyavalya sem volna e világon, ha lebetegszünk, sírunk-rívunk fához-fűhöz ragaszkodunk, hogy meggyógyulhassunk...

(Jó egészség megtartásának módjáról – Szemelvények Mátyus István *Diaetetica* című művéből [Magvető Kiadó, Bp., 1989])

Az orrom végleg eldugult. Vörös és krumpliszerű. A fejem zúg. A fülem cseng. Az izületeim fájnak. A közérzetem rémes.

A világ odakint, az ablakomon túl, szintén rémes. Szürke. Ködös. Hideg.

Valamit tenni kell. Gyógyszer kell.

Kábán kutakodom fejfájás-csillapító után. A megszokott, jól beidegződött mozdulattal nyomom ki a fóliaborítás alól a kis fehér pirulát. Nem akarok túl sokat, csak annyit, hogy legkésőbb 20 percen belül változtassa semmivé szaggató fejfájásomat. Biztos, ami biztos, készítek gyorsan egy kis tasak fehér porból forró italt is. A használati utasításon az áll, hogy elűzhetem vele lüktető fejfájásom,

lemegy a lázam, kioldódik az izületi merevségem... mindent egybevetve, szélsébesen elillan a február végi influenzám, megfázásom...

Hogy egészen biztosan jobban érzem magam, felhívom a barátnőmet.

Szörcsögő hangon hallózik.

Az orra eldugult, vörös és krumpliszerű. A feje zúg. A füle cseng. Az izületei fájnak. A világa rémes.

Kamillavirág főzetével inhalál, forró, mézes-citromos hársfa teát szürcsöl és eukaliptusz kivonatot párologtat.

Nem akar túl sokat, csak annyit, hogy a fenti tünetek, a február végi megfázás és

influenza tünetei, minél előbb – szélsébesen – elillanjanak...

Mondom neki, hogy én is pontosan ezt akarom, csak nem úgy közelítem meg a problémát, ahogyan Ő. Én pirulázok és porocskázok.

Pillanatok alatt kiokosít:

– Az egyetlen üdvözítő módszer a természetes anyagok használata. Hiszen mi más is lehetne jobb, mint a fű, fa s virág gyógyító ereje. Ezt mindenki tudja, hiszen már őseink is annak idején...

Az emberiséggel egyidős a vágy, hogy rossz közérzetünkre, fájdalomunkra megoldást, gyógymódot találjunk.

Talán az őseink volt az első, aki felfigyelt arra, hogy a legyengült, beteg állatok a növények között keresgélnek bajaikra megoldást.

Később aztán – feltehetőleg – maga is kipróbálta kínjai enyhítésére eme természetben található orvosságokat, tapasztalati úton sajátította el, ismerte meg ártó és jótékony hatásait, felhasználásuk leghatékonyabb módozatait.

Az így megszerzett tudás apáról fiúra, s anyáról-leányra szállt, nemzedékről nemzedékre öröklődve lett fontos szellemi kincse a közösségeknek.

Minden kultúrában találkozhatunk a gyógyítás ezen eszközeivel, a legrégebbi írásos emlékek között szerepelnek a gyógynövény leírások.

Az egyszerű ember számára hosszú időn keresztül ez volt az egyetlen, illetve a legelérhetőbb eszköz arra, hogy enyhítse és megszüntesse panaszait.

A gyógynövényekkel való gyógyítás, a fitoterápia manapság reneszánszát éli, az évszázadok, évezredek tapasztalata, tanítása ismét nagy érdeklődésre tarthat számot.

A fitoterápia lényege, hogy a szervezetbe bejuttatott természetes anyagok hatására aktiválódik és felfokozódik a szervezet saját védekező képessége.

A modern orvoslás, a korszerű gyógyszerkutatás is mind nagyobb érdeklődéssel fordul az újra felfedezett téma irányába.

– Szóval ez így van időtlen-idők óta! Fűben-fában orvosság, meg minden... – szörcsögi egyre érthetlenebbül.

– Medicina Pauperum, Szegények patikája. Az egy jó könyv. Pont mostanra való. Februári vacak időbe, influenzába. Olvasd el! – adja ki a parancsot és köhögéstől sújtva lecsapja a telefont.

Eloolvastam. És tényleg jó könyv!

A *Medicina Pauperum*, magyarul a *Szegények patikája*, Perliczi János Dániel Nógrád vármegye főorvosa tollából született 1740-ben, amikor még igen kevés orvos volt az országban és az Ő tudásuk csak a tehetősebb rétegek számára volt hozzáférhető. A kor egészségügye igen szánalmas állapotban leledzett, járványok és betegségek sújtották a társadalom minden rétegét, különösen a szegénysorban tengődőket, a vidéki cselédséget és a jobbágyságot. A könyvecske a művelt, műveltebb rétegek számára íródott azon céllal, hogy a szegénységben, nyomorban és tudatlanságban tengődőket betegségükben tanácsokkal és tudással ellássák.

Az írást mély humanizmus hatja át. A szerző több helyen és alkalommal is felhívja olvasójának figyelmét arra, hogy felelőséggel tartozik mások egészségéért, különösen ajánlja könyvét „cselédes és jobbágyos gazdáknak javokra és hasznokra”, figyelmezteti Őket arra, hogy az alárendeltek sorsát kövessék figyelemmel és lehetőségükhöz mértén, „házi eszközökkel”, segítsék kigyógyulásukat betegségeikből.

„... szükségnek idején, főképpen az úton járó, táborozó, vagy várakban s falun lakozó, történyhető nyavalyában legalább segítő vagy enyhítő eszköz nélkül ne legyen...”

Ugyanakkor int arra, hogy megfelelő végzettség, orvosi képzettség hiányában „*vigyázzván, tudatlanul és helytelenül kiválasztott orvosságokat belé (ne) tolnak az betegekbe.*”

Az olvasót korhű hangulatba ringatja a szöveg eredeti, veretes mivolta. Több mint negyed évezreddel ezelőtti világra nyithatunk ajtót és nyerhetünk betekintést a – részben faksimile – kiadványból.

A szöveg két nagy fejezetre osztható. Az első részben a testnedvek megfelelő karbantartására és az azokra való odafigyelésre int. Felsorolja, hogyan tisztítható, űzhető ki, erősíthető meg, illetve csendesíthető el általuk a beteg test, vagy testrészek. Ezen tevékenységre javasol, elsősorban gyógynövényekből készült szereket, és nem felejt el figyelmeztetni jó szándékú olvasóját, hogy a házi patikába e célból bekerülő szereket évente meg kell „ujjítani”.

Ezen okítások „galénuszi” elveken nyugszanak.

Galénusz az ókori orvoslás egyik legjelentősebb és legismertebb alakja volt (131-201). A császárkori Róma Pergamon városában született tudósa görög származású volt.

Tanítása szerint az emberi szervezet állapotát a négy ősi minőség és elem határozza meg.

Meleg, hideg, száraz, nedves minőségek rendelődnek a négy őselemhez.

Ideális esetben a minőségek keveredési aránya megfelelő, azaz a szervezet egyensúlyban van, egészséges. Ha ez az egyensúly meginog, felborul, mert valamelyik minőség túlsúlyba kerül a test megbetegszik.

A kezelés mindig az ellentétes minőséggel történik, azaz ily módon tesz a gyógyító kísérletet a felborult egyensúly helyreállítására (pl. ha a test kiszáradt, a

kezelésnek, gyógyszernek nedvesnek, nedvesítőnek kell lennie).

Galénusz tanításában is fontos szerepet kaptak a gyógynövények. Úgy vélte, hogy a természetben minden betegségre megvan az ellenszer és annak megfelelő összetétele és aránya esetén a betegek minden bajból kikúrálhatóak lesznek.

Galénusz tanítása egészen a középkor végéig és még azon túl is igen nagy hatással volt a gyógyászatra. A keveréssel, főzéssel, áztatással, azaz kizárólag fizikai módon és nem kémiai, vegyi reakciókkal létrehozott készítményeket, tablettákat, szirupokat, kenőcsöket, „galénuszi készítményeknek” vagy „galenikumoknak” nevezzük máig is.

A *Szegények patikájának* második nagy egysége a különböző, leggyakrabban előforduló betegségekre ajánl gyógymódokat, pl. hidegrázás, láz „nyavalyáira”. Konkrét receptek találhatóak benne adott testrészek – fej, tüdő, mell, szív, gyomor, bél, máj, lép, vese, vér – kezelésére. De az asszonyok és gyermekek betegségeire, leggyakoribb bajaira is kerül, jó tanács, gyógyír.

A kötetben való eligazodást Dr. Grabarits István összefoglalója segíti. Elhelyezi a könyvet és a szerzőt a történelmi korban, ismerteti a korabeli közegészségügy helyzetét, felvázolja a vármegye főorvosának munkásságát.

A kiadványban szereplő növények neveit táblázatba rendezve, a mai magyar használati nevükön is megtekinthetjük és beazonosíthatjuk. Külön táblázatba kerültek az előforduló anyanövények és a gyógyításra ajánlott állati eredetű anyagok, valamint az ásványi, kémiai anyagok is.

Eme karcsú kis könyvecske igen szórakoztató és ugyanakkor elgondolkodtató olvasmány lehet mindenki számára.

A kötetecske révén betekintést nyerhetünk egy másik világba. Az olvasót kicsit a leselkedés izgalma ragadhatja magával. Kinyílik egy ajtó egy világra, amely egyszerre ismert és ismeretlen. Szokásaiban, tudásában nagyon távoli és ugyanakkor mégis valahogyan, megejtő módon, ezer szállal kapcsolódik a jelenünkhöz.

Mi, mai olvasók, akik természetes és magától értetődő mozdulattal nyúlunk a házi gyógyszeres szekrényünkbe és emeljük ki onnan mindentudó gyógyszerünket, megyünk be a patikába, hogy ott megvásároljuk az orvos által felírt legmodernebb medicinákat, sétálunk be a gyógynövényboltba, hogy ott helyes kis zacskókban vásároljuk meg a természet adta egészséget, gondolunk-e arra, hogy egy, talán nem is olyan távoli világban, mennyire riasztó lehetett egy makacs fejfájás, milyen kínnal járt egy csonttörés, amputáláshoz vezethetett egy figyelmetlenül szerzett seb, és a mára nevetségessé szelídült meghülés egykoron akár végzetessé is válhatott.

Korunkban a „megerőtlenedett testrészek” pillanatok alatt helyrezökkennek, „megcsendesednek”. Az eleinket borzalommal eltöltő „fő fájás”, „fő szédelés”, „bolond hagymáz” leküzdhető egyetlen mozdulattal.

Negyed évezreddel ezelőtt azonban nem létezett a mozdulat és a hang, a műanyag borításból kipattanó gyógyszeres kapszula hangja.

Sőt, a sokszoros és visszatérő intésből, mely szerint a rendes Gazda gondoskodó és odafigyelő legyen, felelőséggel viseltessen földjein robotoló jobbágyai és cselédei iránt, arra engednek következtetni, hogy ez sem volt jellemző.

A kor életvilágai igen eltérőek, a társadalmi osztályok zártak és átjárhatatlannak voltak.

Perliczi János Dániel Nógrád vármegye főorvosaként a társadalmi elithez tartozott, mégis az Ő jóvoltából nyerhetünk betekintést a parasztság, az „egyszerű emberek” mindennapjaiba, életébe.

Az életvilágok tehát ez esetben egyszerre kerülnek áthidalhatatlan távolságba egymástól, ugyanakkor mégis összekapcsolódnak. Így válik lehetővé Nekem, Nekünk, mai olvasóknak, hogy betekintve a múltba egészként láthassuk és értelmezhessek azt, lehetőséget nyerve arra, hogy szélesebb távlatok és teljesebb összefüggések táruljanak elénk.

A kötetet ajánlom azoknak, akik érdeklődnek a történelem, a gyógyítás, a népi gyógyászat, az alternatív gyógyászat iránt, és azoknak is, akik érdeklődéssel és nyitottan fordulnak a múlt feltáruló összefüggései felé.

...valamint mindazok számára, akik február végén influenzától és megfázástól „vertetnek és gyötörtetnek”...

(Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján, 2005)

FORRÁSOK:

Dr. Oláh Andor: *A természet patikája*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987.

Nyerges Ágnes: *Jóslatok, álmok, csodák*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1961.

Buchwald Péter – Bodor A. András: *A gyógynövényektől a megtervezett gyógyszerekig*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1981.

Dr. Petri Gizella – Dr. Nyirediné Dr. Mikita Klára – Dr. Nyiredi Szabolcs: *Gyógynövények korszerű terápiás alkalmazása*. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1989.

„Valóban csak merész s alakító szellem
kell egy új világot kitárni előttünk.”

(Madách Imre)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Nógrád Megye Önkormányzata, valamint a *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat szerkesztősége a 2006. évre meghirdeti a

MADÁCH-PÁLYÁZATOT.

A pályázaton olyan, eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott esszével, tanulmánnyal, riporttal, szociográfiával, interjúval lehet nevezni, amelyek elemzik, bemutatják, föltárják a magyar szellemi és kulturális élet irodalmi értékeit, történeti jelenségeit és jelenkori eredményeit, illetőleg amelyek Madách Imre korára, életére, életművére, annak utóéletére vonatkozó új gondolatanyagot, adalékot tartalmaznak.

Maximális terjedelem: 15 flekk (1 flekk 1350 karakter)

A pályamunkákat 3 példányban 2006. november 15-ig lehet benyújtani a *Palócföld* Szerkesztőségének címére (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.).

A pályázatot a *Palócföld* folyóirat szerkesztősége által felkért zsűri bírálja.

A pályázat díjai:

I.	150 000 Ft
II.	120 000 Ft
III.	100 000 Ft

Eredményhirdetésre 2007 januárjában, a Madách-ünnepség keretében kerül sor.

A díjazott művek közzlésének jogát a *Palócföld* folyóirat fenntartja.

Nógrád Megye Önkormányzata

Palócföld Szerkesztősége

„Egy nemzet intelligenciája csak akkora nagy,
amekkorának irodalma mutatja.”

(Mikszáth Kálmán)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Nógrád Megye Önkormányzata, valamint a *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat szerkesztősége a 2006. évre meghirdeti a

MIKSZÁTH-PÁLYÁZATOT.

A pályázaton eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott szépirodalmi művekkel lehet nevezni.

Maximális terjedelem: 15 flekk (1 flekk 1350 karakter)

A pályamunkákat 3 példányban 2006. november 15-ig lehet benyújtani a *Palócföld* Szerkesztőségének címére (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.).

A pályázatot a *Palócföld* folyóirat szerkesztősége által felkért zsűri bírálja.

A pályázat díjai:

I.	150 000 Ft
II.	120 000 Ft
III.	100 000 Ft

Eredményhirdetésre 2007 januárjában, a Madách-ünnepség keretében kerül sor.

A díjazott művek közzlésének jogát a *Palócföld* folyóirat fenntartja.

Nógrád Megye Önkormányzata

Palócföld Szerkesztősége

RADICS ISTVÁN

Festőművész, arany-diplomás középiskolai tanár, Nógrád-megyer község szülőtte.

Tanulmányait szülőhelyén, a polgári iskolát Szécsényben, a tanító- és tanárképző főiskolát Egerben végezte.

Intézményes képzését a budapesti Képzőművészeti Főiskolán (ma egyetem) fejezte be, ahol rajz, művészettörténet, ábrázoló geometria szakos középiskolai tanári diplomát kapott.

Tagja a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének. Európa számos országában járt tanulmányúton, részt vett egyéni és csoportos kiállításokon. Negyedszázadon át szakfelügyelőként irányította Nógrád megye általános- és középiskolai rajzoktatását, vezette az egri tanárképző főiskola Salgótarjánba helyezett rajztanári konzultációit.

Művésztelepeket szervezett és vezetett. Előadásokkal segítette a munkásművelődés, az ízléskultúra fejlődését.

Bátonyterenyén a Kossuth Általános Iskolában és a Váci Mihály Gimnáziumban tanított rajzot, művészettörténetet.

Számos növendéket indított képző- és iparművészeti pályára, többek között Kicsiny Balázs Munkácsy-díjas, a Magyar Köztársaság Tiszti Keresztjével kitüntetett festőművészt.

Országos és nemzetközi kiállításokon elsősorban tűzzománcaival szerepelt sikerrel, melyet a salgótarjáni tűzhelygyárban készített.

Alkotásait számos köz- és magángyűjtemény őrzi.

Radics István: Erdésház (toll, 23 x 31 cm)

9 770555 886015